

■ Eurasian Innovative Scientific Research Center

ISSN:3006-1164

Eurasian Science Review

An international, peer-reviewed, multidisciplinary journal

Volume, 2. Issue 8

November 2024

Eurasian Science Review

An international, peer-reviewed, multidisciplinary journal

ISSN 3006-1164

Volume II.(8)

Copyright © 2024 by Eurasian Innovative Scientific-Research Center

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (except as otherwise permitted by the Italian Law No. 633 of April 22, 1941, on the Protection of Copyright and Neighboring Rights - as amended up to Law No. 2 of January 9, 2008), without the prior written permission of ESR.

For information on subscriptions visit www.eurasia-science.org or contact us at editor@eurasia-science.org

Editorial Team

Editor in Chief: Robert SIMON

Managing Editor: Nurbolat NYSHANBAYEV

Editorial Advisors: Oraz SAPASHEV, Ph.D, Professor, Istanbul University, Turkey

Katherine RICHARD DSc in Law, Hasselt University; Kingdom of Belgium

Peter COOPER, Chair of the International Teachers Association, Germany, Thailand.

Sophia PANAGOS, Ph.D, Kings College, ITS Ambassador for USA, USA.

Nurbolat NYSHANBAYEV, Ph.D., The University of Queensland, Australia

Nurzhan ABDIRAZAKOV PhD Candidate (Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey), MSc. University of Surrey (UK).

Kanako TANAKA PhD in Engineering, Japan Science and Technology Agency; Japan

Elise BAND LL.D., The University of Sydney; Australia;

Vera GORAK, Professor, Karlovarská Krajská Nemocnice; Czech Republic veragorak.a@gmail.com;

Heinrich COOKSON, PhD, South Africa.

This blank intentionally left

About the Journal

The Eurasian Science Review is an academic publication that takes a multidisciplinary approach, presenting monthly research across various fields. The journal embodies values of innovation and substantive studies, maintaining stringent academic and peer-review standards. Its clear mission is to provide a dynamic platform for scholars and researchers to disseminate their work and contribute to the global scientific dialogue. One defining characteristic of the journal is its commitment to an Open Access Policy. This policy ensures immediate and unrestricted access to all published articles, promoting global accessibility and increasing the impact and visibility of authors' contributions.

The journal aligns with its goal of advancing academic discourse by championing a broader dissemination of scholarly knowledge. The Eurasian Science Review covers various disciplines, including social sciences, humanities, natural sciences, and applied sciences. This broad scope fosters interdisciplinary research, encourages collaborations, and serves as a hub for diverse academic exploration. By nurturing diverse fields, the journal creates an environment that thrives on varied perspectives and comprehensive academic engagement. Authors retain copyright over their published work, allowing the journal to disseminate their research while protecting their rights. This approach encourages the sharing and utilization of scholarly content, promoting a culture of collaboration and knowledge exchange. Recognizing the importance of long-term preservation, the journal is integrated into the LOCKSS and CLOCKSS archival systems.

Lastly, the journal upholds the highest ethical guidelines, ensuring that all published research aligns with ethical standards and maintains academic integrity. This unwavering commitment fosters trust and credibility within the academic community, further establishing the journal as a beacon of scholarly excellence.

Content

ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТТЕР ДОСТАСТЫҒЫ (ТМД) ЖӘНЕ ЕУРОПА ОДАҒЫНДАҒЫ (ЕО) ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ	9
МАКАШЕВА К.Н., ӘЛІМХАН А.Ғ.	9
EFFECTIVE STRATEGIES FOR TRAINING SOCIAL WORKERS TO WORK WITH FOSTER FAMILIES: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PATHWAYS FOR IMPROVEMENT	26
ABDISSAGIYEVA.A.	26
БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	34
БЕКМУЛДИНА Ж.М.	34
КАЛИФОРНИЯ ҚҰРТЫНЫҢ ПАЙДАСЫ	40
ДАУЛЕТОВА. З.	40
МЕКТЕП ЖӘНЕ ОТБАСЫ ҮНТІМАҚТАСТЫҒЫ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ТӘРБИЕ НЕГІЗІ	46
ДУЙСЕШОВА Г.А.	46
МЕКТЕПТЕГІ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ТӘРБИЕ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТОЛЕРНАТТЫЛЫҚ ПЕН СЫЙЛАСТЫҚТЫ ДАМУ	52
КАРАГОЙШИНА Г.Ж.	52
ЕРЕКШЕ БІЛІМДІ ҚАЗІТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН	57
ОЙЫН-ЖАТТЫҒУЛАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМУ	57
МЕЙРБЕКОВА Р.А.	57
БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ МЕН КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ	62
САТЫБАЛДЫ Ж.О.	62
ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАОК ПЛАТФОРМАЛАРЫ	59
ШРЫМБАЙ Д.А.	59
BASIC PRINCIPLES OF ORGANIZING RESEARCH AND RESEARCH ACTIVITIES DIRECTED TO FORMING RESEARCH SKILLS	68
SALYBEKOVA N.N., TYNYSHTYKBAI B.A.	68
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ӘЛЕУЕТІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ: АІ КЕҢІСТІГІ»ТАҚЫРЫБЫНДА ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖОБА	75
МАКАШЕВА К. С.	75
ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, НАПРАВЛЕННОЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ.....	98
АХМЕТКАЛИЕВА А.М.	98

БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОТБАСЫНЫҢ РӨЛІ	106
АУХАДИЕВА А.С.	106
БІРТҰТАС ТӘРБИЕ – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ	109
МАМЫТХАНОВА Б.Б.....	109
ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ҚҰРЫЛУЫ ҚАРСАҢЫНДАҒЫ ӘБІЛҚАЙЫР ХАНДЫҒЫНЫҢ САЯСИ ЖАҒДАЙЫ.....	113
ЧЫНАХУНОВА Э.Н	113
ҚАЗАҚ ІДЕБИЕТІ ПӘНІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ШЫҢДАУ НЕГІЗІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР, ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР МЕН ПЛАТФОРМАЛАР	117
АБДУРАХМАНОВА Х.А.....	117
АЛАШ АРДАҚТЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК МҰРАСЫ.....	123
ЗАЛИЕВА Д.Т.....	123
.....	138

ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТТЕР ДОСТАСТЫҒЫ (ТМД) ЖӘНЕ ЕУРОПА ОДАҒЫНДАҒЫ (ЕО) ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Макашева К.Н., Әлімхан А.Ғ.

Әл Фараби атындағы ҚазҰУ профессор, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: mklara@mail.ru

Әл Фараби атындағы ҚазҰУ 2 курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: aiman.alimkhan@gmail.com

Аңдатпа

Еуропалық Одақ (ЕО) 1991 жылы құрылған Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығымен (ТМД) ортақ шекараны бөліседі. Бүгінде ЕО ТМД үшін маңызды сауда серіктесіне айналды. 1991 жылы ЕО ТМД елдеріне техникалық көмек көрсету бағдарламасын іске қосты. Қазіргі кезде ТМД елдерімен ынтымақтастық Еуропалық Көршілік Саясатына және Орталық Азиямен ынтымақтастыққа негізделген. Мақала екі ірі аймақтық интеграциялық бірлестіктерді – Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақтың (ЕО) салыстырмалы талдауға арналған. Мақалада осы бірлестіктердің әрқайсысының құрылу тарихы, негізгі мақсаттары, құрылымы, қызмет етуінің құқықтық негіздері, халқы, экономикалық жағдайы және қызметтерінің негізгі бағыттары қарастырылған. ТМД және ЕО аясындағы экономикалық, саяси және әлеуметтік интеграция тетіктерінің тиімділігін салыстыруға, сондай-ақ осы бірлестіктерді одан әрі дамытудың қиындықтары мен перспективаларын талдауға ерекше назар аударылады. Мақалада сондай-ақ жаһандық және аймақтық сын-қатерлердің ТМД және ЕО елдеріндегі интеграциялық үдерістерге әсері туралы айтылады.

Тірек сөздер: Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД), Еуропалық Одақ (ЕО), аймақтық интеграция, экономикалық интеграция, саяси интеграция, әлеуметтік интеграция, құқықтық база, жаһандық сын-қатерлер, аймақтық сын-қатерлер, даму перспективалары

Кіріспе

«Интеграциялық үдерістерді салыстырмалы талдау: Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО)» мақаласы екі маңызды аймақтық бірлестіктердің жұмыс істеуі мен дамуының негізінде жатқан негізгі аспектілерді зерттеу мен салыстыруға бағытталған. Автор ТМД мен ЕО-ның құрылуының тарихи алғышарттарын, олардың құрылымдық ерекшеліктері мен құқықтық негіздерін, сондай-ақ осы бірлестіктер аясындағы экономикалық, саяси және әлеуметтік интеграцияның ерекшеліктерін талдайды. Интеграцияға деген көзқарастардағы айырмашылықтарға қарамастан, екі бірлестіктің де өз мүшелерінің арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға ұмтылатыны, бұл олардың халықаралық ықпалын арттыруға және ішкі дамуды жақсартуға көмектесетіні баса айтылған.

ТМД мен ЕО алдында тұрған міндеттер мен даму перспективалары экономикалық дағдарыстар, саяси тұрақсыздық және көші-қон ағындары сияқты жаһандық үрдістер контекстінде қарастырылады. Автор бұл сын-қатерлерді сәтті еңсеру екі құрылымның да икемді болуын, өзгермелі халықаралық жағдайларға бейімделуін және ынтымақтастықтың ішкі тетіктерін күшейтуді талап етеді деп қорытындылады. Мақала аймақтық интеграцияның динамикасын түсінуге құнды үлес қосады және мемлекетаралық ынтымақтастықтың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін осы саладағы әрі қарай зерттеулердің маңыздылығын көрсетеді.

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО) елдеріндегі интеграциялық үрдістерді салыстырмалы талдау тақырыбының өзектілігі осы екі аса маңызды аймақтық бірлестіктер арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтарды зерттеудің маңыздылығын көрсететін бірнеше негізгі аспектілерге байланысты.

Біріншіден, ТМД және ЕО өңірлік интеграцияның екі түрлі моделін білдіреді, олардың әрқайсысы бірегей тарихи және геосаяси жағдайларда дамыған. ТМД 1990 жылдардың басында посткеңестік кеңістікте бұрынғы кеңестік республикалар арасындағы экономикалық, саяси және әлеуметтік ынтымақтастық алаңы ретінде құрылды. Керісінше, ЕО экономикалық одақтан ортақ валюта мен ортақ сыртқы саясатпен тереңірек саяси және экономикалық интеграцияға көшті.

Екіншіден, бұл бірлестіктерді талдау аймақтық интеграцияның әлемдік экономикаға, халықаралық қауіпсіздікке және жаһандық саяси үрдістерге әсерін түсіну үшін маңызды. ТМД және ЕО аясындағы ынтымақтастық, басқару және жанжалдарды шешу тетіктерін зерттеу басқа аймақтық бастамалар үшін құнды сабақ бере алады.

Үшіншіден, экономикалық дағдарыстар, көші-қон ағындары, климаттың өзгеруі және өсіп келе жатқан геосаяси шиеленіс сияқты қазіргі жаһандық сын-қатерлер интеграциялық үрдістерді зерттеу мен салыстыруды ерекше өзекті етеді. Бұл аймақтық бірлестіктің әртүрлі нысандарының сыртқы және ішкі сын-қатерлерге бейімделу және жауап беру қабілетін бағалауға мүмкіндік береді.

Төртіншіден, ТМД мен ЕО елдерін салыстырмалы талдау экономикалық тұрақтылыққа, саяси келісімге және әлеуметтік дамуға қол жеткізудегі аймақтық интеграцияның тиімділігін терең түсінуге ықпал етеді. Зерттеу табысты тәжірибелерді де, халықаралық ынтымақтастықты жақсарту үшін қосымша күш салуды қажет ететін бағыттарды да анықтауға болады.

Осылайша, тақырыптың өзектілігі қазіргі әлемдегі аймақтық бірлестіктердің рөлін терең талдау және түсіну қажеттілігімен, сондай-ақ жаһандану мен халықаралық сын-қатерлер жағдайында мемлекетаралық ынтымақтастықты оңтайландыру мен тереңдетуге ұмтылумен анықталады.

Бұл мақаланың негізгі мақсаты екі маңызды аймақтық бірлестіктер – Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО) елдеріндегі интеграциялық үдерістерге салыстырмалы талдау жүргізу болып табылады. Зерттеу келесі мақсаттарды қояды: ТМД мен ЕО-ның қалыптасуы мен дамуының негізгі сәттерін анықтау, басқару құрылымдарын, қызмет етуінің құқықтық негіздерін, экономикалық, саяси және әлеуметтік интеграция механизмдерін салыстыру, сондай-ақ проблемаларды бағалау және бірлестіктердің әрқайсысының одан әрі даму перспективалары.

Материалдар мен әдістердің сипаттамасы

Зерттеудің мақсатына жету үшін автор ТМД мен ЕО дамуына қатысты ресми құжаттарды, статистикалық мәліметтерді, ғылыми мақалаларды және алдыңғы зерттеулердің нәтижелерін жан-жақты талдауға сүйенеді. Негізгі екпін нормативтік-құқықтық базаны, интеграцияның экономикалық көрсеткіштерін, қатысушы елдердің саяси өзара іс-қимылын, сондай-ақ әрбір блок аясындағы ынтымақтастықтың әлеуметтік аспектілерін зерттеуге аударылады.

Зерттеу әдістемесі салыстырмалы талдауды қамтиды, ол ТМД және ЕО елдеріндегі интеграциялық үдерістердің жалпы тенденцияларын да, спецификалық ерекшеліктерін де анықтауға мүмкіндік береді. Авторлар ресми құжаттардың мазмұнын талдау және интеграциялық индекстер сияқты құралдарды пайдалана отырып, интеграциялық күш-жігердің тиімділігі мен тиімділігін бағалау үшін сапалық және сандық әдістерді пайдаланады. Сонымен қатар, жұмыста интеграциялық үдерістердің халықаралық қатынастарға және қатысушы елдердің ішкі дамуына әсерін зерттеу үшін саяси және экономикалық талдау әдістері қолданылады. Қолданылатын әдістердің сипаттамасы зерттеудің ықтимал шектеулерін шолумен, сондай-ақ деректерді жинау және талдау үшін этикалық ойларды талқылаумен толықтырылады.

Нәтижелер мен талқылау

«Интеграциялық үдерістерді салыстырмалы талдау: Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО)» мақаласында екі негізгі аймақтық бірлестіктегі интеграциялық үдерістерді тереңдетіп зерттеу нәтижелері берілген. Авторлар ТМД мен ЕО арасындағы басқару құрылымындағы және интеграция деңгейлеріндегі елеулі айырмашылықтарға назар аударады. Негізгі айырмашылық ЕО нақты құқықтық жүйе мен бірыңғай валютаға негізделген экономикалық және саяси интеграцияның жоғары деңгейіне қол жеткізсе, ТМД-ға мүше елдер үшін қатаң міндеттемелерсіз экономикалық қарым-қатынастарға бағытталған ынтымақтастықтың неғұрлым еркін форматы тән.

Талдау көрсеткендей, ЕО-дағы экономикалық интеграция біртұтас нарықты құруға ықпал етті және мүше елдер арасындағы экономикалық байланыстарды нығайтуға ықпал етті, ал ТМД елдерінде экономикалық саясаттың әртүрлілігі мен елдердің даму деңгейлерінің әртүрлілігіне байланысты экономикалық өзара әрекеттесу баяу дамыды. ЕО-дағы саяси интеграция мен әлеуметтік ынтымақтастық та интеграцияның бұл аспектілері азырақ байқалатын ТМД елдерінен айырмашылығы әлдеқайда жоғары деңгейде. Мақаланың қорытындыларында жаһандық сын-қатерлерге бейімделудің маңыздылығы және ТМД-да да, ЕО-да да интеграциялық үдерістерді одан әрі дамыту үшін ынтымақтастық тетіктерін күшейту қажеттілігі атап өтіледі.

Сонымен, XX ғасырдың екінші жартысы әлемдік саясат пен экономикадағы

елеулі өзгерістермен ерекшеленді, бұл мемлекетаралық ынтымақтастықтың жаңа формаларының қалыптасуына әкелді. Бұл өзгерістер құқықтық салаға, әсіресе конституциялық және халықаралық құқыққа да әсер етті, бұл сайып келгенде Еуразия аумағында екі ірі интеграциялық субъектілердің – Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО) пайда болуына ықпал етті [1].

ТМД 1991 жылы 8 желтоқсанда посткеңестік республикалар арасындағы мемлекетаралық өзара іс-қимылдың жаңа нысанының бастауын белгілеген Беловеж келісіміне қол қою нәтижесінде құрылды. 2017 жылғы жағдай бойынша ТМД-ға ресми түрде тоғыз мемлекет кіреді: Әзірбайжан, Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Молдова, Ресей, Тәжікстан және Өзбекстан. Түркіменстан қауымдасқан мүше, ал Моңғолия мен Ауғанстан бақылаушы мемлекеттер болып табылады. Сот тәжірибесі мен ТМД Экономикалық сотының консультативтік қорытындылары Достастықтың халықаралық құқық субъектісі ретіндегі мәртебесін растайды, бұл оның халықаралық қатынастардағы маңыздылығын атап көрсетеді [1].

1992 жылы 7 ақпанда Маастрихт келісімімен құрылған Еуропалық Одақ тек экономикалық ғана емес, саяси және әлеуметтік салаларда да тығыз интеграцияға ұмтылатын 27 мемлекеттің бірегей бірлестігі болып табылады. ЕО өзінің мәртебесін анықтауда, халықаралық ұйымның белгілері мен мемлекеттік элементтерін біріктіруде, оны федерация немесе конфедерация құрылымына жақындатуда екіжақтылығымен сипатталады. ЕО-ның айрықша белгілеріне сайланған Еуропарламенттің болуы, еуропалық құқықтың ұлттық заңнамадан басымдығы, ашықтық пен субсидиарлық қағидаттар жатады. Сыртқы және қауіпсіздік саясаты саласында ЕО үкіметтік ынтымақтастық белгілерін көрсетеді [1].

ТМД мен ЕО-ның құрылуының тарихи контексті ХХ ғасырдың екінші жартысындағы халықаралық қатынастар мен құқықтағы терең өзгерістерді көрсетеді. Бұл құрылымдар мемлекетаралық ынтымақтастықты дамытудың жаңа көкжиектерін аша отырып, жаһандық сын-қатерлерге жауап ретінде мемлекеттердің тығыз интеграцияға ұмтылуына жауап болды.

Д.Ф.Ахмеджанованың жұмысында ТМД мен ЕО-дағы аймақтық интеграцияны дамытуға қатысты мәселелер жан-жақты қарастырылып, басқару

құрылымы мен осы бірлестіктердің қызметінің құқықтық негіздеріне назар аударылады. КСРО ыдырағаннан кейін құрылған ТМД мүше мемлекеттердің егеменді теңдігі қағидаттарына негізделген бірлестік болып табылады. ТМД-ның негізгі органдарына әртүрлі салалардағы мемлекетаралық ынтымақтастықты үйлестіруде шешуші рөл атқаратын Мемлекет басшыларының кеңесі мен Үкімет басшыларының кеңесі кіреді [2].

ТМД шеңберіндегі өзара іс-қимыл тетіктері толық атқарушы билікке ие болмай-ақ, кеңестік сипатта болады. Бұл барлық қатысушы мемлекеттердің мүдделерін ескеру және олардың егемендігін сақтау қажеттілігінен туындап отыр. Соған қарамастан, ТМД өңірлік қауіпсіздік пен экономикалық ынтымақтастық мәселелерін диалог пен шешу үшін маңызды алаң болып қала береді. ЕО Еуропалық Парламентті, Еуропалық Кеңесті, Еуропалық Одақ Кеңесін және Еуропалық Комиссияны қамтитын күрделі және интеграцияланған басқару құрылымына ие. Бұл институттар мүше-мемлекеттердің экономикалық, саяси және әлеуметтік салаларда терең интеграциясына жәрдемдесетін ұлттан жоғары бірлестік ретінде ЕО-ның жұмыс істеуі мен дамуын қамтамасыз етеді [2].

Еуропалық Одақ оған мүше мемлекеттердің заңнамасына елеулі ықпал етуге мүмкіндік беретін тетіктердің болуымен сипатталады, оның ішінде тікелей әсер ету қағидаттары мен еуропалық құқықтың басымдылығы. Бұл тетіктер ЕО шеңберінде нормалар мен стандарттарды біріздендіруге, интеграциялық үдерістерді нығайтуға ықпал етеді.

ТМД қызметінің негізіне мүше-мемлекеттер қол қойған шарттар мен келісімдер жатады, алайда олар көбінесе декларативті сипатта болады және оларды орындауда қиындықтар туындайды. ЕО контекстінде құқықтық база Еуропалық Одақтың құрылымын, өкілеттіктері мен бағыттарын анықтайтын, оның жұмысының тиімділігі мен заңдылығын қамтамасыз ететін Маастрихт, Амстердам, Ницца және Лиссабон сияқты бірқатар негізгі шарттарды қамтиды [2].

Осылайша, Д.Ф.Ахмеджанова ТМД мен ЕО-ның басқару құрылымдары мен құқықтық негіздеріндегі айырмашылықтарды атап өтіп, ТМД елдерінің қызметті реттейтін құжаттардың декларативті және аз міндеттілігімен салыстырғанда Еуропалық Одақтағы интеграция мен ұлттан жоғары тетіктердің

жоғары деңгейін көрсетеді.

Экономикалық интеграция елдерді ТМД және ЕО сияқты аймақтық блоктар аясында біріктіру үдерістерінің негізгі аспектісі болып табылады. Бұл үрдісс қатысушы елдер арасында тауарлардың, қызметтердің, капиталдың және жұмыс күшінің еркін қозғалысы жолындағы тарифтік және тарифтік емес кедергілерді жоюды қамтиды. Еуропалық Одақта экономикалық интеграция біртұтас нарық құру және бірыңғай валюта еуроны енгізу арқылы ең жоғары дәрежеге жетті, бұл мүше мемлекеттер арасындағы экономикалық байланысты нығайтуға және олардың жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етті. ТМД жағдайында негізгі салалардағы ынтымақтастыққа және сауда кедергілерін кезең-кезеңмен қысқартуға назар аудара отырып, экономикалық интеграция баяу дамып келеді.

Саяси интеграция қатысушы елдердің сыртқы және ішкі саясаттарының бірізділігін қамтамасыз етеді, олардың саяси тұрақтылығын нығайтады және бірлестіктің халықаралық беделін арттырады. ЕО-да бұл үдеріс қауіпсіздік, қорғаныс, көші-қон және сыртқы саясат салаларында ортақ саясатты әзірлеуді қамтиды, бұл саяси интеграцияның жоғары деңгейін көрсетеді. ТМД сыртқы саяси әрекеттерді үйлестіруді қамтамасыз еткенімен, іс жүзінде мүше елдердің мүдделері мен басымдықтарындағы айырмашылықтарға жиі кездеседі, бұл саяси интеграция үдерісін тежейді.

Әлеуметтік интеграция мәдени алмасу, білім беру бағдарламалары және бірлескен әлеуметтік жобалар арқылы бірлестікке мүше елдерде тұратын халықтарды жақындастыруға бағытталған. ЕО әлеуметтік секторды нығайту бойынша белсенді жұмыс жүргізуде, студенттер мен ғалымдардың Эразмус+ сияқты бағдарламалары бойынша ұтқырлығын жеңілдету және аймақтардың теңгерімді әлеуметтік-экономикалық дамуына ұмтылу. ТМД елдерінде әлеуметтік интеграция азырақ білінеді және негізінен өзара түсіністікке және халықтар арасындағы достық байланыстарды нығайтуға ықпал ететін мәдени-ағартушылық бастамаларға бағытталған.

ТМД жағдайында Ресей өзінің экономикалық, саяси және мәдени ресурстарын аймақтағы ынтымақтастықты ынталандыру үшін пайдалана отырып, интеграциялық үдерістерді ілгерілетуде шешуші рөл атқарады. Ресей Федерациясы экономикалық байланыстарды нығайтуға және энергетика, көлік және инфрақұрылым салаларында бірлескен жобаларды жүзеге асыруға

бағытталған көптеген бастамалардың драйвері ретінде әрекет етеді.

Еуропалық Одақ азаматтардың өмірін жақсартуға, экономиканы нығайтуға және аймақтағы қауіпсіздік деңгейін арттыруға бағытталған интеграциялық жобаларды белсенді түрде дамытып, жүзеге асыруда. Горизонт 2020 сияқты бағдарламалар зерттеулер мен инновацияларды қолдайды, ал Еуропалық аймақтық даму қоры әртүрлі ЕО аймақтары арасындағы даму деңгейлеріндегі айырмашылықтарды азайтуға көмектеседі.

Интеграциялық үдерістердегі елеулі жетістіктерге қарамастан, ТМД елдері де, ЕО елдері де экономикалық дағдарыстар, саяси тұрақсыздық, көші-қон ағындары және геосаяси шиеленістерді қоса алғанда, бірқатар проблемалар мен қиындықтарға тап болып отыр. Бұл мәселелерді шешу барлық қатысушы елдердің үйлестірілген күш-жігерін және қолданыстағы интеграциялық тетіктерді өзгермелі жағдайларға бейімдеуді талап етеді.

Секачева А.Б жүргізген талдауға және TACIS бағдарламасы мен Еуропалық көршілік пен серіктестік құралына (ENI) қатысты деректерге сүйене отырып, ЕО ТМД елдеріне ұсынатын экономикалық және техникалық қолдау көрсетеді деп айтуға болады. Халықаралық қатынастарды нығайтуда және осы мемлекеттердің дамуына ықпал етуде маңызды рөл атқарады. Мысалы, TACIS бағдарламасы посткеңестік елдерге нарықтық экономикаға өтуге, демократиялық институттарды нығайтуға және халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға көмектесетін ЕО қолындағы маңызды құрал болды. Бұл бағдарлама арқылы бөлінген қомақты қаржылық қолдау ядролық қауіпсіздік, қоршаған ортаны қорғау, мемлекеттік басқаруды жаңғырту және т.б. салалардағы нақты жобаларды жүзеге асыруға бағытталды [3].

Еуропалық көршілік және серіктестік құралы (ENI), өз кезегінде, бұрынғы ынтымақтастық бағдарламаларының дамуы болып табылады және ЕО мен оның көршілері арасында берік қарым-қатынас орнатуға бағытталған. ENI реформаны ынталандырады, экономикалық дамуды қолдайды және аймақты тұрақтандыруға үлес қосуды көздейді. Экономикалық өсуге және жаңа жұмыс орындарын құруға, білім мен денсаулық сақтау саласын жақсартуға, азаматтық қоғамды нығайтуға бағытталған жобалардың маңызы ерекше.

TACIS және INTERREG бағдарламалары аясындағы күш-жігерді біріктіру Еуропалық Одақтың ТМД елдерімен терең және көп қырлы интеграцияға ұмтылуын көрсетеді. Осы бағдарламаларды қаржыландыруды біріктіру

бойынша нұсқаулық ортақ міндеттерді шешуге және аймақтағы экономикалық дамуға да, әлеуметтік прогреске де ықпал ете алатын бірлескен жобаларды жүзеге асыруға бағытталған үйлестірілген тәсілдің маңыздылығын атап көрсетеді. Осылайша, ЕО мен ТМД елдерінің ынтымақтастығы барлық қиындықтарға қарамастан, кең Еуразиялық аймақта тұрақты даму мен тұрақтандырудың негізгі факторы болып қала береді [4, 5].

Қазіргі әлемде экономика мен саясат жаһандану, технологиялық инновациялар, климаттың өзгеруі, демографиялық өзгерістер мен геосаяси бәсекелестіктің күшеюін қоса алғанда, жаһандық даму перспективаларын бірге қалыптастыратын көптеген қиындықтармен бетпе-бет келіп отыр. Жаһандану және технологиялық прогресс экономикалық өсу мен әлеуметтік прогреске жаңа мүмкіндіктер ұсынады, сонымен қатар теңсіздік пен киберқауіптердің артуына байланысты тәуекелдерді тудырады. Климаттың өзгеруі оның тұрақты даму мен азық-түлік қауіпсіздігіне кері әсерін барынша азайту үшін дереу, бірлескен күш-жігерді қажет етеді. Демографиялық өзгерістер әлеуметтік және экономикалық жүйелерге қысым жасауда, ал геосаяси бәсекелестік халықаралық ынтымақтастық пен тұрақтылыққа қосымша кедергілер туғызуда. Болашақ даму перспективалары мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың осы сын-қатерлерге бейімделу, орнықты технологиялар мен жасыл экономикаға инвестиция салу, халықаралық ынтымақтастықты нығайту және неғұрлым әділ және тұрақты әлем құру үшін жаһандық диалогты қолдау қабілетінде жатыр.

А.В.Серебренникова өз зерттеуінде аумақаралық диспропорциялардың эмпирикалық есептеулеріне сүйене отырып, кеңістіктік экономиканың дамуының балама емес және маңызды перспективаларын атап көрсетеді. Бұл теңсіздіктер биліктің жаһандық сын-қатерлерге жауап беру және өзгермелі сыртқы жағдайларға экономикалық жүйелерді бейімдеу қабілетін көрсететін мемлекеттік аймақтық саясат тиімділігінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Джини индексі қолдану арқылы жүргізілген талдау ТМД және ЕО елдерінің аймақтық дамуындағы асимметрияны көрсетеді, мұнда Дания, Франция және Испания сияқты ЕО елдері салыстырмалы түрде біркелкі дамуды көрсетеді, ал Қазақстан мен Ресейде диспропорциялар айқын байқалады [7].

1990 жылдардың басында ЕО-да 673,342 миллион адам өмір сүрді. 2022 жылы Еуропалық Одақтың халқы 448,4 миллион адамды құрады. 2021 жылмен

салыстырғанда ЕО-да 1,7 миллион адам көп болды. Жыл сайын халық саны көбейгенмен, табиғи өсім теріс болып қалды. Демек, халық саны негізінен миграция есебінен артуда.

Сәйкесінше, 1992 жылы 1 қаңтарда құрылған кезде Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының тұрақты тұрғындарының жалпы саны 277 миллион адамды құрады. 1995 жылдан бастап Достастық халқы бірнеше жыл ішінде азайып, 2004 жылдың басында (273 миллион адам) ең төменгі деңгейге жетті.

2005 жылдан бастап достастықта халық санының оң серпіні байқалады. 2023 жылдың басында ТМД аймағында 251 миллион адам өмір сүрді (әлем халқының шамамен 3%-ы) [8].

Еуропалық Одақтың экономикасы номиналды мәнде және сатып алу қабілетінің паритетіне сәйкес әлемдегі үшінші ірі экономика болып табылады. Мәселен, 2022 жылы ЕО ЖІӨ 17,2 трлн \$-ға бағаланды, бұл әлемдік ЖІӨ көлемінің шамамен алтыдан бір бөлігін құрайды. Дегенмен, Еуростат болжамы бойынша Еуропалық экономика өсу қарқынын жоғалтты. Комиссия келесі жылға бүкіл ЕО бойынша болжамын төмендетті және қазір экономиканың 1,3%-ға (бұрын 1,4%) өсуін күтуде. Ведомствоның бағалауы бойынша: еуроаймақтағы экономикалық өсім 2024 жылы 1,2%-ды - (бұрын – 1,3%) құрайды; 2025 жылға ЕО-да 1,7% деңгейінде өсім болжанады (еуроаймақ: 1,6%)[8].

1991 жылдан 2024 жылға дейін ТМД елдері экономиканың қалыптасуынан бастап дамуға дейінгі бірнеше кезеңдерінен өтті. Нәтижесінде Кеден Одағы (КО), Еуразиялық экономикалық қоғамдастық және Бірыңғай экономикалық кеңістік құрылды. Осылайша ТМД елдерінің экономикасы өзгере бастады, экспорт пен импорттың кедендік ережелері жеңілдетілді, ТМД елдерінің экономикалық ынтымақтастығы күшейе түсті.

Бұл тұжырымдар жекелеген елдер ішінде де, халықаралық контексте де аймақтық теңсіздіктерді азайтуға күш салудың маңыздылығын көрсетеді. Кеңістіктік экономиканың даму болашағы аймақтық саясатты жаһандық үрдістер мен сын-қатерлерді ескеретін кеңірек экономикалық даму стратегиясына біріктіру қажеттілігімен тығыз байланысты. Осы сын-қатерлерге барабар жауап бере алатын тиімді мемлекеттік аймақтық саясатты әзірлеу және іске асыру теңгерімді және тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізудің кілтіне айналуда.

Б.А.Страшунның пікірінше, Еуропалық Одақ бастапқыда конфедерацияға

ұқсас болса, бүгінде ол федеративті құрылымның белгілерін көрсетеді.

ЕО белгілі бір мақсаттарға жету үшін құрылды, мысалы Одақ мүше мемлекеттердің егемендігін сақтайды және олардың тәуелсіздігіне қол сұқпайды, Одақтың халықаралық шарты құқықтық негіз болып табылады. Ал бұл конфедерацияның белгілері.

ЕО мемлекеттіліктің элементтеріне ие деген теорияны растау үшін, ТМД-дан айырмашылығы, ЕО-да жарғы жоқ, бірақ ЕО-да Конституция бар (Еуропа үшін Конституция енгізу туралы) және ЕО шарты (қолданыстағы Лиссабон шарты) құқықтық негіз болып табылады деп айтуға болады.

М.В.Бағлай ЕО-ны мемлекеттердің интеграциялық бірлестігі деп атайды, онда әлемде кең таралған "құқық эволюциясының тенденциялары" дамиды. Одақ аймақтық еуропалық интеграцияға бағытталған. Бірақ ЕО-ның бұрын белгілі болған мемлекетаралық бірлестіктердің барлық түрлерінен ерекшеленетін ерекше халықаралық-құқықтық мәртебесі бар деген пікір бар.

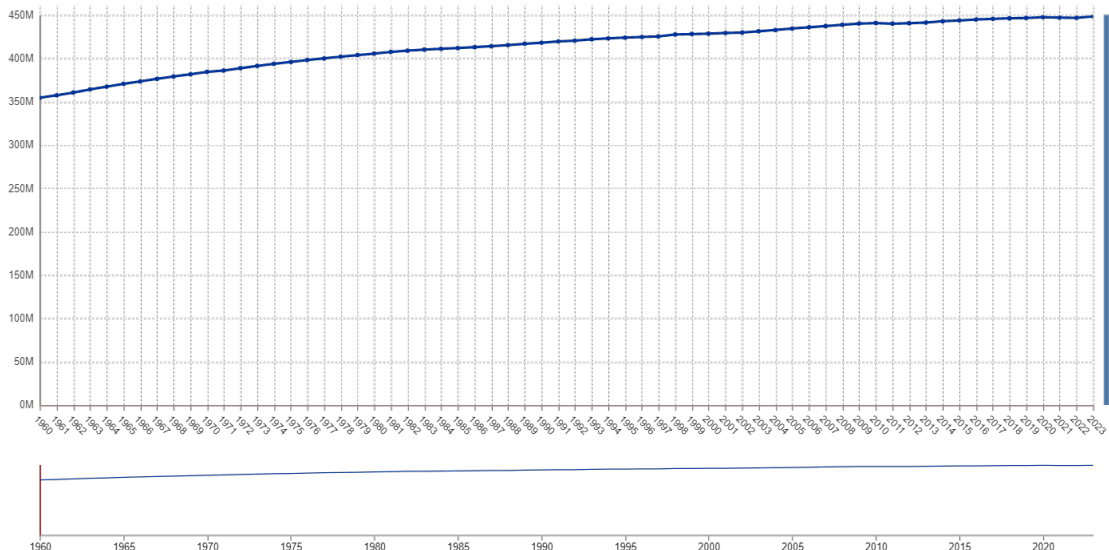
Осылайша, ЕО конфедерация мен федерацияның да, халықаралық ұйымның да белгілерін қамтитын мемлекеттік бірлестіктің бір түрі деп қорытынды жасауға болады.

ТМД өңірлік халықаралық ұйым болып табылады. Шын мәнінде-бірлескен қызметтің кең саласы бар мемлекетаралық білім беретін халықаралық құқық субъектісі.

ТМД мен ЕО елдеріндегі интеграциялық үдерістерді салыстырмалы талдау елеулі айырмашылықтарды да, негізгі ұқсастықтарды да көрсетеді. Негізгі айырмашылық интеграцияның дәрежесінде: ЕО саяси және экономикалық интеграцияның жоғары деңгейіне қол жеткізді, оның ішінде бірыңғай валюта мен сыртқы саясат бар, ал ТМД экономикалық ынтымақтастыққа баса назар аударатын неғұрлым еркін бірлестік болып қала береді. Ұқсастықтардың ішінде екі ұйымның да аймақтық қауіпсіздікті нығайтуға және мүше мемлекеттер арасындағы экономикалық ынтымақтастықты дамытуға деген ұмтылысын атап өтуге болады.

ЕО халқының саны 1960 жылдан бастап 2023 жылғы 1 қаңтарға дейінгі кезеңде 26% - ға-354,5 млн адамнан 448,4 млн адамға дейін ұлғайды. 2022 жылдың қорытындысы бойынша ЕО халқы бір жыл бұрынғы 446,7-ге қарағанда 448,4 млн адамды құрады, бұл ретте табиғи кему иммиграция есебінен болған. Пандемия аяқталғаннан кейін көші-қон ағындарының күшеюі, сондай-ақ

Украинадан қоныс аударушылардың жаппай ағыны халық санының өсімін айтарлықтай ұлғайтты[10]. Төмендегі сурет ЕО халқының 1960 жылдан бастап 2023 жылға дейінгі өсімін көрсетеді.

1 сурет - Еуропа Одағындағы халық санының өзгеруі.

Соңғы бес жыл ішінде ТМД елдерінің көпшілігінде 2020 жылы халық санағы жүргізілді: 2019 жылы – Әзірбайжан Республикасында және

Беларусь Республикасында, 2020 жылы - Тәжікстанда, 2021 жылы – Қазақстан мен Ресейде, 2022 жылы - Арменияда, Қырғызстанда және Түрікменстанда. Молдова мен Өзбекстанда санақ 2024 жылға жоспарланған.

Халықтың өзгеруіне әсер ететін негізгі факторлар халықтың табиғи қозғалысы мен көші-қон үрдістері болып табылады.

2023 жылы, алдын-ала мәліметтер бойынша, туу коэффициентінің және жалпы өлім-жітімнің төмендеуі байқалды. Өлім-жітімнің төмендеуі COVID-19 коронавирустық инфекциясы пандемиясының халықтың табиғи көші-қон үрдісіне әсерін тоқтатуымен байланысты.

Туу, өлім және табиғи өсу
(1000 тұрғынға шаққанда)

N	Туу көрсеткіші	Өлім көрсеткіші	Табиғи өсім

	Мүше мемлекетт ер	2	2	2	2	2	2
		022	023	022	023	022	023
	Әзірба йжан	12, 2		6, 0		6, 2	
	Армен ия	12, 4	12, 2	9,1	8, 2	3, 3	4, 0
	Белару сия						
	Қазақс тан	20 ,3	19, 5	6, 8	6, 6	13, 5	12, 9
	Қырғы зстан	21, 5	20 ,6	4, 4	4, 4	17, 1	16, 2
	Молдо ва	10 ,6		14, 2		- 3,6	
	Ресей	8, 9	8, 7	13, 0	12, 0	- 4,1	- 3,3
	Тәжікс тан	22 ,1		4, 0		18 ,1	
	Өзбекс тан	25 ,6	26 ,4	4, 9	4, 8	20 ,7	21, 6

Кестеде келтірілген мәліметтер бойынша, халықтың табиғи өсуі Арменияда, Қазақстанда, Қырғызстанда және Өзбекстанда, ал Ресейде халықтың азаюы байқалады.

Достастық кеңістігінде COVID-19 пандемиясынан кейін еңбек нарығын қалпына келтіру 2022 жылы басталды. Ресей ІІМ мәліметтері бойынша, өткен жылмен салыстырғанда ТМД елдерінің азаматтарымен еңбек шартын немесе азаматтық-құқықтық шартты жасасу туралы төрт есе көп хабарлама алынды. Оның ішінде Өзбекстаннан келген еңбекшілер 41%-ды – 8 (823 мың адам), ал 22%-ын Қырғызстан мен Тәжікстаннан (450 мың адам) келген еңбек мигранттары құрады. 2022 жылы шарт жасасқандар санының ең көп өсімі (52%) Тәжікстаннан келген еңбекші мигранттарға тиесілі. 2023 жылдың бірінші

жартыжылдығында ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің үш миллионнан астам азаматы көші-қон есебіне қойылды[9].

Еурокомиссия биылғы жылы экономикалық өсу болжамын төмендетті. Сонымен бірге еуроаймақтағы инфляция төмендеуін жалғастыруда. Еуропалық Одақ үшін қиын 2023 жыл аяқталғаннан кейін оның экономикасы даму қарқынын жоғалтады. Еурокомиссияның күзгі болжамында ЖІӨ өсімі жазғы болжамдармен салыстырғанда төмендеді. Брюссельдің бағалауы бойынша, одақ экономикасы биыл 0,6%-ға өседі, бұл бұрын күткеннен 0,2%-ға төмен. Бұл еуроаймаққа да, өз валюталары бар елдерге де қатысты. Себептері: өмір сүрудің жоғары деңгейі, сыртқы сұраныстың әлсіздігі және ақша-несие саясатының қатаюы [8].

Тұтастай алғанда, 2022-2023 жылдардағы ТМД елдерінің экономикасы гетерогенділікпен және әртүрлі даму стратегияларымен сипатталады. ЖІӨ деңгейі бойынша елдердің рейтингін Ресей басқарады, одан кейін Қазақстан, үшінші орында Беларусь тұр. Ресурстар бойынша ең бай елдер-Ресей, Қазақстан, Әзірбайжан және Түрікменстан. Кейбір елдер Еуропамен, Азиямен және Таяу Шығыспен сауда және инвестициялық байланыстарды белсенді дамытуда, ал басқалары Кеден одағы мен Еуразиялық экономикалық одақ шеңберіндегі ынтымақтастыққа бағдарланады. Алайда Ресей, Беларусь, Қазақстан және Өзбекстан ТМД нарығына жеткізілетін барлық өнімнің шамамен 94%-ын өндіреді[10].

Басқа аймақтық бірлестіктер үшін ТМД және ЕО тәжірибесінен маңызды сабақ алуға болады. Біріншіден, экономикалық тұрақтылыққа қол жеткізу және халықаралық бәсекеге қабілеттілікті арттыру үшін терең интеграцияның қажеттілігі. Екіншіден, табысты интеграция үшін мүше мемлекеттер арасындағы саяси ерік пен келісімнің маңыздылығы. Үшіншіден, интеграциялық үрдістерді өзгермелі сыртқы жағдайларға және жаһандану сын-қатерлеріне бейімдеу қажеттілігі.

ТМД мен ЕО-ның салыстырмалы талдауы аймақтық интеграцияның теориясы мен тәжірибесіне елеулі үлес қосады. Ол табысты интеграция үшін тек экономикалық шаралар ғана емес, сонымен қатар аймақтың әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерін ескерумен қатар саяси қолдау да қажет екенін атап көрсетеді. Зерттеу сонымен қатар аймақтық ынтымақтастықтың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін құнды сабақ беретін әртүрлі интеграциялық модельдерді

аймақтардың нақты жағдайлары мен қажеттіліктеріне қалай бейімдеуге болатынын көрсетеді.

Қорытынды

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД) және Еуропалық Одақ (ЕО) елдеріндегі интеграциялық үдерістерді салыстырмалы талдау осы өңірлік бірлестіктердің даму траекторияларына, табыстары мен проблемаларына қатысты бірқатар маңызды қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Өздерінің құрылуының тарихи астарындағы, құрылымдық сипаттамалары мен қол жеткізілген интеграция деңгейлеріндегі айырмашылықтарға қарамастан, екі бірлестік те экономикалық өсу, саяси тұрақтылық және әлеуметтік даму саласындағы ортақ мақсаттарға қол жеткізуге ұмтылады.

ЕО интеграцияның жоғары дәрежесімен нақты анықталған институционалдық тетіктері мен құқықтық негіздері бар тиімді көп деңгейлі ынтымақтастықтың үлгісі болып табылады. Екінші жағынан, ТМД интеграцияға неғұрлым икемді көзқараспен сипатталады, бұл қатысушы елдерге ұлттық егемендіктің елеулі дәрежесін сақтауға мүмкіндік береді, бірақ бұл да бірлескен жобалар мен бағдарламаларды жүзеге асыруда белгілі бір белгісіздікке әкеледі.

Екі қауымдастық үшін де негізгі міндеттер жаһандық экономикалық және саяси өзгерістерге бейімделу, ішкі және сыртқы теңгерімсіздіктерді еңсеру, жаһандық және аймақтық қауіп-қатерлердің күшеюі жағдайында тұрақты дамуды қамтамасыз ету болып табылады. ТМД мен ЕО-ның одан әрі даму перспективалары көп жағдайда олардың ортақ мақсаттарға жету үшін интеграциялық тетіктерді пайдалана отырып, осы мәселелерді бірлесіп шешу қабілетіне байланысты болады. Қорытындылай келе, мақалада ТМД мен ЕО-дағы интеграциялық үдерістерді салыстыру бірегей даму жолдарын да, аймақтық бірлестіктер кездесетін ортақ міндеттерді де көрсетеді. Талдау өңірлік және халықаралық деңгейде өзара іс-қимылдың болашақ стратегияларын қалыптастыру үшін маңызды болып табылатын табысты аймақтық интеграцияның тетіктері мен шарттарын жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Жалпы, еуропалық интеграциялық үрдістің дамуы барысында мемлекетаралық және коммунитарлық принциптердің теңгеріміне негізделген мемлекеттер арасындағы өзара әрекеттестіктің неғұрлым жетілген тетігі пайда болды. ТМД-да интеграция үшін маңызды шешімдер қабылдау үрдісінде ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің ынтымақтастығының тек үкіметаралық әдісі

қолданылады.

Осылайша, ЕО және ТМД шеңберіндегі интеграция механизмдеріндегі негізгі айырмашылықтарды талдай отырып, келесі қорытындыны тұжырымдауға болады: ТМД-да шешімдер қабылдаудың тиімді институционалдық механизмінің жоқтығы келесідей белгілердің қалыптасуына әкелді. ТМД шеңберіндегі интеграция - бұл мүддесіз мемлекет белгілі бір шешімдерді қабылдауға, оларды жүзеге асыруға қатыспауы мүмкін болатын мүдделі мемлекеттер форматындағы интеграция және ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің ішкі интеграциялық бірлестіктерінің құрылуымен сипатталады, онда мемлекеттер өздерінің ұлттық мүдделерін жекелей жүзеге асыруға болады.

Тұтастай алғанда ЕО мен ТМД-дағы интеграциялық үрдістердің болашағы туралы айтатын болсақ, интеграциялық үрдістердің тиімділігін интеграциялық қоғамдастықтың құрылтай актілерінде ынтымақтастық салаларының тізбесі ғана емес, құзыретті бөлудің егжей-тегжейлі жүйесінің болуы немесе болмауы және олардың ұлттықтан жоғары сипатын қамтамасыз ететін шешімдер қабылдаудың институционалдық тетігінің (құрылтай актілерінде көзделген салаларда) болуы немесе болмауы арқылы жүзеге асып отырады.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

[1,90-96 бб.] Киселев, В. С. (2017). Сравнительная характеристика Европейского Союза и Содружества Независимых Государств. *StudArctic Forum*, 2(6). <http://saf.petrso.ru.https://doi.org/10.15393/j102.art.2017.761> Дата обращения: 25.02.2024

[2, 90 б.] Ахмеджанова, Д. Ф. (2022). Проблемы развития региональной интеграции на пространстве СНГ. *Постсоветские исследования*, 5(1).

[3, 115-121 бб.] Секачева, А. Б. (2021). Особенности развития двустороннего сотрудничества СНГ и ЕС. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Экономика и управление*, 7(73).

[4] Technical Assistance for the Community of Independent States (TACIS). Получено с <http://www.wdcb.ru/grants/tacis.ht> Дата обращения: 17.02.2024

[5] The European Neighbourhood Instrument (ENI). Получено с <https://www.euneighbours.eu/en/policy/european-neighbourhood-instrument-eni> Дата обращения: 17.02.2024

[6] Руководство. Объединение финансирования программ ТАСИС и ИНТЕРРЕГ. Получено с https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/interreg3/documents/tacis_ru.pdf Дата обращения: 25.02.2024

[7] Серебренникова А.В. (2020). The spatial economics: development prospects. *Regional economy and management: electronic scientific journal*, (4)64, Art. #6618. <https://eee-region.ru/article/6409/> Дата обращения: 25.02.2024

[8] The European Union and the Commonwealth of Independent States. Statistical comparison. Получено с [file:///C:/Users/user1/Downloads/KS-30-08-402-EN.PDF%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/user1/Downloads/KS-30-08-402-EN.PDF%20(3).pdf)

Дата обращения 14.03.2024

[9] Лайкам К.Э. Социально-экономическое положение стран Содружества Независимых Государств в 2023 году. Доклад МежСтатКом, 2024. [file:///C:/Users/user1/Downloads/Report12-2023%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user1/Downloads/Report12-2023%20(1).pdf)

[10] Population change - Demographic balance and crude rates at national level. Получено с https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/DEMO_GIND_custom_3012667/bookmark/line?lang=en&bookmarkId=b5150729-70b7-4d06-aaa1-c17e70f2e809

Дата обращения 14.03.2024

[11] Экономическое сотрудничество. <https://e-cis.info/cooperation/2837/>

Дата обращения 14.03.2024

EFFECTIVE STRATEGIES FOR TRAINING SOCIAL WORKERS TO WORK WITH FOSTER FAMILIES: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PATHWAYS FOR IMPROVEMENT

Abdissagiyeva.A.

Master student, Narxoz University

Almaty, Republic of Kazakhstan

e-mail: akbota.abdissagiyeva@narxoz.kz

Abstract

The article examines effective strategies for professional training of social workers to work with foster families, based on an analysis of international experience. Special attention is given to best practices aimed at developing interpersonal communication skills, conflict resolution, and psychological support in the context of foster families' unique needs. Key aspects of professional development programs are highlighted, including their adaptation to socio-cultural conditions. Based on a systematic analysis, recommendations are proposed to improve existing approaches to social worker training, including the integration of innovative technologies and methods. The findings emphasize the need for an interdisciplinary approach and continuous professional development to ensure the sustainability and effectiveness of the foster care system.

Keywords: professional training, social workers, foster families, international experience, educational strategies.

The importance of fostering stable and nurturing environments for vulnerable children has led to a significant focus on the role of foster families in modern social welfare systems. As intermediaries between the child welfare system and foster families, social workers play a pivotal role in ensuring the well-being of children in care. Effective training programs for social workers are essential to equip them with the skills and knowledge necessary to address the unique challenges of working with foster families. This essay explores the international experiences in training social workers, identifies effective strategies, and proposes pathways for improvement.

Social workers act as the primary point of contact between the foster child, the biological family, and the foster family. Their responsibilities include assessing the needs of children, matching them with appropriate families, and providing ongoing support to ensure stability. Research highlights that effective social worker involvement significantly reduces placement disruptions and improves outcomes for children (Geiger & Hayes, 2013). However, the complexities of foster care, including trauma histories and cultural differences, demand specialized training to ensure competence in navigating these challenges (Cooley & Petren, 2011).

Training programs for social workers vary across countries, reflecting different cultural, legal, and organizational frameworks. Below are some international approaches that have proven effective:

1. The United States: Trauma-Informed Care

In the U.S., trauma-informed care forms a cornerstone of training programs. Social workers are trained to recognize and respond to signs of trauma in children, ensuring that interventions are sensitive and supportive (Anderson & Renner, 2021). Programs such as the Child Welfare Training Program incorporate evidence-based practices, including role-playing and case studies, to prepare social workers for real-world challenges.

2. The United Kingdom: Reflective Practice and Supervision*

Reflective practice is emphasized in the U.K., where social workers engage in ongoing supervision to critically evaluate their approaches. This method fosters self-awareness and continuous improvement, enabling social workers to better support foster families (Boddy & Statham, 2020).

3. Australia: Culturally Responsive Training

With its diverse population, Australia prioritizes culturally responsive training for

social workers. Programs focus on understanding the cultural backgrounds of Indigenous children and their families, ensuring interventions respect their unique identities (Harnett & Dawe, 2008).

4. Nordic Countries: Family-Centered Practices

In Nordic countries, the emphasis is on family-centered practices that involve biological families in the foster care process. Training programs encourage collaboration and provide social workers with strategies to mediate between foster and biological families (Altshuler & Gleeson, 1999).

Effective Strategies for Social Worker Training

Drawing from international experiences, several strategies have emerged as effective in training social workers to work with foster families:

1. Trauma-Informed Training

Understanding the impact of trauma on children is crucial for social workers. Trauma-informed training equips them with the tools to create safe and supportive environments for foster children. For instance, interactive workshops and simulations allow social workers to practice trauma-sensitive communication techniques (Fisher & Stoolmiller, 2008).

2. Cultural Competency Development

Training programs should incorporate modules on cultural competency to address the diverse needs of foster families. This approach ensures that social workers can navigate cultural differences and build trust with families from various backgrounds (Berrick et al., 2011).

3. Interdisciplinary Collaboration

Interdisciplinary training fosters collaboration among social workers, educators, psychologists, and healthcare professionals. This holistic approach enhances the ability of social workers to address the multifaceted needs of foster children (Gibbs & Wildfire, 2007).

Reflective practice encourages social workers to evaluate their decisions and improve their problem-solving skills. Regular supervision sessions provide opportunities for constructive feedback and professional growth (Oke et al., 2013).

Integrating technology into training programs enhances accessibility and engagement. Online modules, virtual reality simulations, and mobile applications provide flexible learning options for social workers (Piescher et al., 2018).

The role of social workers in foster care is indispensable, and their training is crucial to the success of foster care systems worldwide. By drawing on international experiences and implementing effective strategies, training programs can empower social workers to navigate the complexities of their roles. Addressing existing challenges through policy support, community engagement, and global collaboration will pave the way for continuous improvement in the field. Ultimately, investing in the professional development of social workers contributes to better outcomes for foster children and their families, fostering a brighter future for all.

The role of social workers in foster care is essential to ensuring the well-being and development of children placed in foster families. Foster families provide temporary care to children who have been removed from their biological families due to various reasons, such as neglect, abuse, or inability to care for the child. Social workers act as intermediaries between the child, foster families, and the larger welfare system, ensuring that all parties are supported. However, their effectiveness hinges significantly on the quality of their training and preparedness to handle the challenges unique to foster care.

Training social workers to work effectively with foster families is not a uniform process. The approach taken varies across regions and nations, often influenced by cultural, legal, and institutional frameworks. For instance, the United States prioritizes trauma-informed care, recognizing the prevalence of trauma among foster children. Social workers are trained to identify signs of trauma and provide appropriate interventions. This approach ensures that foster children receive support that acknowledges their experiences, promoting their emotional and psychological well-being. The emphasis on trauma-informed care has been linked to improved outcomes in foster placements, as children feel more understood and supported.

In contrast, the United Kingdom focuses heavily on reflective practice and supervision. Reflective practice encourages social workers to critically analyze their decisions and interactions with foster families, fostering continuous learning and improvement. Regular supervision sessions provide a structured environment for discussing challenges and developing solutions. This approach is particularly valuable in building the capacity of social workers to handle complex cases that often arise in foster care. Reflective practice not only enhances the skills of individual social workers but also contributes to the overall quality of the foster care system by promoting a culture of accountability and learning.

In Australia, the diverse cultural landscape has necessitated the development of culturally responsive training programs for social workers. Indigenous children, who are disproportionately represented in foster care systems, often come from backgrounds with distinct cultural practices and values. Training programs in Australia emphasize the importance of understanding and respecting these cultural differences, ensuring that social workers can build trust and rapport with Indigenous families. This culturally tailored approach has been instrumental in addressing some of the systemic challenges faced by Indigenous children in foster care.

The Nordic countries, known for their progressive social policies, adopt a family-centered approach in training social workers. This approach emphasizes collaboration with biological families, even when children are placed in foster care. The goal is to maintain familial connections and work towards reunification whenever possible. Social workers are trained to mediate between foster and biological families, ensuring that both parties feel supported and valued. This approach recognizes the importance of family ties in a child's development and seeks to preserve these connections to the greatest extent possible.

Despite these varied approaches, there are common themes in effective social worker training programs. Trauma-informed training is universally recognized as critical due to the high prevalence of trauma among foster children. Social workers must understand how trauma impacts behavior and development and how to create environments that promote healing. Interactive workshops, case studies, and role-playing exercises are commonly used to simulate real-world scenarios, allowing social workers to practice trauma-sensitive communication and intervention techniques.

Cultural competency is another essential component of training programs. In today's increasingly diverse societies, social workers frequently interact with families from different cultural backgrounds. Cultural competency training helps social workers navigate cultural differences, build trust, and provide services that are respectful and inclusive. This aspect of training is particularly relevant in foster care, where misunderstandings or insensitivity can hinder the success of placements.

Interdisciplinary collaboration is also emphasized in many training programs. Foster care often involves multiple stakeholders, including educators, healthcare professionals, and psychologists. Social workers must be equipped to collaborate effectively with these professionals to address the multifaceted needs of foster children. Training

programs that include interdisciplinary components help social workers develop a holistic understanding of foster care and enhance their ability to coordinate support services.

Reflective practice, as seen in the U.K., is gaining recognition globally as a valuable training tool. Encouraging social workers to reflect on their experiences and decisions fosters self-awareness and critical thinking. This practice not only improves individual performance but also contributes to the development of a more adaptive and responsive foster care system. By engaging in reflective practice, social workers can identify areas for improvement and adapt their approaches to better meet the needs of foster families and children.

While these strategies have proven effective, challenges in implementing training programs persist. Limited funding is a significant barrier, particularly in low-income countries. Comprehensive training programs require resources for materials, trainers, and facilities, which are often unavailable. As a result, social workers in these regions may not receive the training they need to work effectively with foster families.

High workloads also pose a challenge to professional development. Social workers often manage large caseloads, leaving little time for training. This issue is compounded by high turnover rates in the profession, which further strain the capacity of the workforce. Addressing workload management and providing incentives for ongoing training are crucial to overcoming this challenge.

Retention of social workers is another critical issue. The demanding nature of the profession, coupled with inadequate support and compensation, leads to high turnover rates. This turnover undermines the effectiveness of training programs, as experienced social workers leave the field, and new hires must be trained from scratch. Developing strategies to improve job satisfaction and retention, such as offering competitive salaries and creating supportive work environments, is essential.

To address these challenges and enhance the effectiveness of training programs, several pathways for improvement can be considered. Policy support is fundamental. Governments must prioritize the funding and implementation of training programs for social workers. Policies that mandate ongoing professional development can ensure that social workers continuously update their skills and knowledge.

Community engagement is another key pathway. Involving foster families and other stakeholders in the design of training programs ensures that the content is relevant and practical. Social workers who understand the perspectives and experiences of foster

families are better equipped to provide effective support.

Global knowledge sharing can also contribute to the improvement of training programs. International collaboration facilitates the exchange of best practices and innovative approaches. Conferences, webinars, and publications provide platforms for sharing experiences and learning from different contexts. By drawing on the successes and lessons of other countries, training programs can be enriched and adapted to local needs.

Enhanced supervisory frameworks are also necessary. Regular supervision sessions provide opportunities for social workers to discuss challenges, receive feedback, and develop strategies for improvement. Strengthening these frameworks can ensure that social workers are supported in their roles and encouraged to engage in continuous learning.

Incorporating research findings into training programs is another crucial step. The field of foster care and child welfare is constantly evolving, and new research provides insights into effective practices. Training programs must integrate these findings to ensure that social workers are equipped with evidence-based tools and strategies.

In conclusion, training social workers to work effectively with foster families is a complex but essential endeavor. International experiences highlight the importance of trauma-informed care, cultural competency, interdisciplinary collaboration, and reflective practice in preparing social workers for their roles. Addressing the challenges of limited funding, high workloads, and retention issues requires concerted efforts from governments, organizations, and communities. By prioritizing professional development and fostering a culture of continuous learning, we can enhance the capacity of social workers to support foster families and improve outcomes for children in care. This investment in training is not just a commitment to social workers but also a commitment to the well-being and future of vulnerable children.

Reference list

1. Altshuler, S. J., & Gleeson, J. P. (1999). Completing the evaluation triangle for the next century: Measuring child "well-being" in family foster care. *Child Welfare*, 78(1), 125–147.
2. Anderson, K. P., & Renner, L. M. (2021). Training social workers to support foster families: A trauma-informed approach. *Journal of Social Work Education*, 57(4), 615–628. <https://doi.org/10.1080/10437797.2020.1807635>
3. Barth, R. P., Crea, T. M., John, K., Thoburn, J., & Quinton, D. (2005). Beyond attachment theory and therapy: Towards sensitive and evidence-based interventions with foster and adoptive families in distress. *Child & Family Social Work*, 10(4), 257–268. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2005.00380.x>
4. Berrick, J. D., Shauffer, C., & Rodriguez, J. (2011). Developing a foster parent recruitment plan: Reflections on a simulation model. *Child Welfare*, 90(5), 51–67.
5. Boddy, J., & Statham, J. (2020). Support for foster carers: The role of social work supervision. *European Journal of Social Work*, 23(2), 214–226. <https://doi.org/10.1080/13691457.2020.1713103>
6. Brown, J. D., & Calder, P. (2000). Concept mapping the needs of foster parents. *Child Welfare*, 79(6), 729–746.
7. Cooley, M. E., & Petren, R. E. (2011). Foster parent perceptions of competency: Implications for training and support. *Children and Youth Services Review*, 33(10), 1968–1974. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.05.026>
8. Cox, M. E., & Callahan, M. (2020). Enhancing social work practice with foster families: A resilience-based framework. *Journal of Family Social Work*, 23(3), 214–229. <https://doi.org/10.1080/10522158.2020.1728994>
9. Fisher, P. A., & Stoolmiller, M. (2008). Intervention effects on foster parent stress: Associations with child cortisol levels. *Development and Psychopathology*, 20(3), 1003–1021. <https://doi.org/10.1017/S0954579408000473>
10. Geiger, J. M., & Hayes, M. J. (2013). The role of social support in fostering resilience among foster parents. *Children and Youth Services Review*, 35(1), 84–90. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.10.014>
11. Gibbs, P., & Wildfire, J. (2007). Enhancing foster care support: Insights from foster parent focus groups. *Social Work Research*, 31(1), 3–12.
12. Harnett, P. H., & Dawe, S. (2008). The contribution of mindfulness-based parenting interventions to support foster carers. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 11(3), 172–190. <https://doi.org/10.1007/s10567-008-0030-6>
13. Oke, N., Rostill-Brookes, H., & Larkin, M. (2013). The experiences of foster carers in the UK: The impact of support networks. *Child & Family Social Work*, 18(4), 461–470. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00862.x>
14. Piescher, K. N., Colburn, G., LaLiberte, T., & Hong, S. (2018). Examining foster care placement stability: The role of placement support and services. *Child Abuse & Neglect*, 81, 68–80. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.04.016>
15. Turney, K., & Wildeman, C. (2016). Mental and physical health of children in foster care. *Pediatrics*, 138(5), e20161118. <https://doi.org/10.1542/peds.2016-1118>

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Бекмулдина Ж.М

Д.Қонаев атындағы №44-мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі,
директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары, педагог-шебер. Орал қ. БҚО. Қазақстан.
e-mail: zhannat_bekmuldina@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сана-сезімін қалыптастыру жолдары қарастырылады. Ұлттық сана-сезімді дамытудың маңыздылығы мен оның оқушылардың тұлғалық қалыптасуындағы рөлі талданады. Мақалада ұлттық құндылықтарды дәріптеу арқылы оқушылардың патриоттық сезімін ояту, елге, жерге деген сүйіспеншілікті нығайту әдістері ұсынылған. Сонымен қатар, бастауыш мектеп кезеңінде қолданылатын педагогикалық тәсілдер мен әдістемелер талданып, оларды тиімді қолданудың жолдары көрсетілген.

Түйін сөздер: ұлттық сана-сезім, бастауыш сынып, патриоттық тәрбие, ұлттық құндылықтар, қазақ мәдениеті, тұлғалық қалыптасу, педагогикалық әдістер, рухани тәрбие, білім беру, этнопедагогика.

Қазіргі жаһандану заманында әрбір ұлттың өзіндік болмысы мен мәдениетін сақтап, ұлттық құндылықтарын дәріптеу маңызды болып отыр. Қазақстанның болашағы – бүгінгі өсіп келе жатқан жас ұрпақтың қолында. Сондықтан мектеп оқушыларының, әсіресе бастауыш сынып оқушыларының, ұлттық сана-сезімін қалыптастыру – білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Ұлттық сана-сезім – әрбір азаматтың өз ұлтының тарихи тамырларын, тілін, мәдениетін және дәстүрлерін тануы мен құрметтеуі, сол арқылы ұлттық бірегейлігін сезіну қабілеті. Бұл сезім әр адамның бойында бала кезден бастап қалыптасып, тұлғалық дамудың негізін қалайды. Мектеп жасындағы балалардың ұлттық сана-сезімін тәрбиелеу арқылы елге деген сүйіспеншілігін, патриоттық сезімін оятуға, өзіндік "Мен"-ін қалыптастыруға жол ашылады.

Бастауыш сынып – баланың әлеуметтік және рухани әлемін дамытудың іргетасы қаланатын ерекше кезең. Осы кезеңде алған білім мен тәрбиенің әсері өмір бойы сақталады, әрі ол баланың тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына ықпал етеді. Бұл кезеңде балалардың танымдық белсенділігі жоғары, олар қоршаған ортаны танып-білуге құмар болып келеді. Сол себепті ұлттық құндылықтарды бойына сіңіру, қазақтың әдет-ғұрыптарын, салт-дәстүрлерін үйрету оңтайлы болып саналады.

Соңғы жылдары бастауыш сынып оқушыларына ұлттық құндылықтарды үйретудің, олардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудың жаңа әдістемелері мен тәсілдері кеңінен қолданылуда. Алайда бұл бағыттағы жұмыстарды жүйелі түрде ұйымдастырып, әр баланың ерекшелігіне қарай жекелей әдістемелерді пайдаланудың қажеттілігі жоғары. Осы орайда, ұлттық сана-сезімді қалыптастыру үшін мектеп пен мұғалімдер тарапынан жүргізілетін жұмыстың мазмұны, әдістері мен бағыттары үлкен рөл атқарады.

Осы жұмыста бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сана-сезімін қалыптастыру жолдары қарастырылады. Ұлттық сана-сезімді дамытудағы түрлі педагогикалық әдістер мен технологиялар, ұлттық рухты тәрбиелеудің тиімді тәсілдері ұсынылып, олардың практикалық қолдану мүмкіндіктері талданады. Оның ең басты аспектілерін анықтап, талдап көрелік.

1. Ұлттық сана-сезімді қалыптастырудың маңызы;

Ұлттық сана-сезім баланың жеке тұлғалық дамуының маңызды аспектісі болып табылады. Ұлттық сана-сезімнің дамуы арқылы бала өз ұлтының

тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрлерін терең түсініп, қоғамда өзіндік орнын таба алады. Бұл үдерісте бастауыш сыныптың орны ерекше, себебі осы кезеңде баланың дүниетанымы, құндылықтары, көзқарастары қалыптасады. Егер бала жастайынан өзінің ұлттық құндылықтарын біле бастаса, ол басқа мәдениеттерге де құрметпен қарайды. Осылайша, ұлттық сана-сезімді тәрбиелеу балалардың төзімді, ашық әрі рухани жағынан бай азамат болуына негіз болады.

2. Ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы білім беру мекемелерінің рөлі;

Мектеп – баланың ұлттық сана-сезімін қалыптастырудағы басты орта. Мектепте өткізілетін әртүрлі шаралар, сабақтар, тәлімгерлік жұмыстар балаларды ұлттық құндылықтарға баулып, ұлтжандылыққа тәрбиелейді. Педагогтардың басты мақсаты – ұлттық дәстүрлерді дәріптеп, қазақтың салт-дәстүрлерін, тұрмыс-тіршілігін таныстыру арқылы баланың патриоттық сезімін ояту. Ұлттық құндылықтарға негізделген сабақтар, әдеби кештер, салт-дәстүрлерді үйрету сабақтары сияқты түрлі іс-шаралар бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сана-сезімін қалыптастыруда ерекше маңызға ие. Бұл шаралар балалардың қызығушылығын оятып, олардың ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілігін қалыптастыруға көмектеседі.

3. Ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы қазақ тілі мен әдебиетінің рөлі;

Қазақ тілі мен әдебиеті пәндері ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы негізгі құралдардың бірі болып табылады. Тіл – ұлттың рухани байлығының айнасы. Қазақ тілін үйрену арқылы бала ұлттық құндылықтарды, халықтың дүниетанымын, әдет-ғұрыптарын түсініп, оларды бойына сіңіреді. Әдебиет сабақтары барысында оқушылар қазақ халқының көрнекті тұлғаларының шығармаларын оқып, олардың өнегелі өмір жолымен танысады. Мысалы, Абай Құнанбаевтың шығармашылығы арқылы балалардың адамгершілік, ар-намыс, еңбекқорлық қасиеттері қалыптасады. Сонымен қатар, әдебиет сабақтары балалардың сөздік қорын дамытып қана қоймай, олардың ойлау қабілетін де арттыратыны сөзсіз.

4. Ұлттық құндылықтарды дәріптеудің әдістері;

Бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сана-сезімін қалыптастыруда пайдаланылатын негізгі әдістер:

Ойын әдісі. Ойын арқылы балаларды ұлттық құндылықтармен таныстыру тиімді. Мысалы, "Тоғызқұмалақ", "Асық ату" сияқты қазақтың ұлттық ойындарын ойнау арқылы балалар ұлттық мәдениетке деген

қызығушылығын арттыруға болады. Бұл әдіс әркез қызықты әрі пайдалы болмақ.

Әңгімелеу және танымдық әдістер. Қазақтың ертегілері, аңыздары, мақал-мәтелдері балаларға ұлттың танымын түсіндіруде маңызды рөл атқарады. Әсіресе, танымдық әдістер арқылы балалар қазақ халқының өмір салты, салт-дәстүрлері туралы ақпарат алады. Бұл тұрғыда қисса-дастандардың алар орны ерекше.

Шығармашылық жұмыстар. Балалар ұлттық тақырыптағы суреттерді салу, ұлттық қолөнер бұйымдарын жасау, ұлттық киімдердің суретін бейнелеу сияқты шығармашылық тапсырмаларды орындау арқылы ұлттық мәдениетке жақындай түседі. Бұл әдіс балалардың қиялын дамытып қана қоймай, ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырады.

Интерактивті әдістер. Заманауи технологияларды қолдана отырып, мультимедиялық материалдар көрсету, виртуалды экскурсиялар өткізу, ұлттық тақырыптағы фильмдерді қарау арқылы балалардың ұлттық сана-сезімі дамиды. Бұл әдістер олардың ойлау қабілетін дамытуға да көмектеседі.

5. Ұлттық сана-сезімді қалыптастырудың әлеуметтік маңызы;

Ұлттық сана-сезімін қалыптастыру тек тұлғалық дамуға емес, сонымен қатар қоғамның рухани деңгейінің өсуіне әсер етеді. Бастауыш сыныптан бастап ұлттық құндылықтарды бойына сіңіріп өскен балалар болашақта өз қоғамына қызмет етуге, елін, жерін қорғауға дайын болады. Ұлттық сана-сезімі дамыған ұрпақ мемлекеттегі қоғамдық тұрақтылық пен ынтымақты сақтауға да үлес қосады. Олар басқа халықтардың мәдениеттерін құрметтеп, толерантты, өзара түсіністікке бейім болып өседі. Осылайша, ұлттық сана-сезімін тәрбиелеу арқылы қоғамда рухани және мәдени тұтастық қалыптасады.

6. Мұғалімнің ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы рөлі;

Мұғалім – оқушылардың бойына ұлттық сана-сезім дарытатын басты тұлға. Мұғалімнің мәдениеті, патриоттық сезімі, білімі мен кәсіби шеберлігі оқушылардың ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығын арттырады. Мұғалім әрбір сабағында ұлттық элементтерді қосып, балаларға ұлттық құндылықтардың маңызын түсіндіру арқылы ұлттық сана-сезімнің қалыптасуына ықпал етеді. Әсіресе, мұғалім балаларды ұлттық құндылықтарды құрметтеуге, ұлтқа деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу барысында жеке үлгі болып табылады. Мұғалімнің қолдауы, біліктілігі мен тәжірибесі балалардың бойында

ұлттық құндылықтарды сіңіруде ерекше рөл атқарады. Ұстаз балаға әрқашан үлгі. Әрбір бала ұстазымдай болсам деп армандайды.

Қорыта келгенде, бастауыш сынып оқушыларының ұлттық сана-сезімін қалыптастыру – олардың тұлғалық дамуына және болашақтағы азаматтық ұстанымдарына тікелей әсер ететін маңызды процесс. Бұл жұмыс оқушылардың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру арқылы оларды елжандылыққа, өз мәдениетін құрметтеуге және отаншылдыққа тәрбиелеуге бағытталған. Балалардың ұлттық сана-сезімін дамытудың негізінде, олар басқа халықтардың мәдениеттерін түсініп, толерантты, ашық, жан-жақты дамыған азамат болып өседі.

Ұлттық сана-сезімнің қалыптасуында мектеп пен мұғалімнің, әсіресе бастауыш сынып мұғалімдерінің рөлі ерекше. Мектеп қабырғасында бастау алған рухани-мәдени тәрбие баланың санасына терең сіңіп, оның өмірлік ұстанымдарына айналады. Ұлттық ойындар, ертегілер, аңыздар мен әдеби шығармалар арқылы берілген тәрбие оқушылардың елге, тілге, мәдениетке деген махаббатын нығайтады.

Осылайша, бастауыш сыныптарда ұлттық сана-сезімнің негізі қаланып, рухани бай ұрпақты тәрбиелеуге мүмкіндік туады. Ұлттық құндылықтарды қадірлей білетін, ел болашағына бейжай қарамайтын, ұлттық бірегейлікті сақтай білетін жас ұрпақтың қалыптасуы – еліміздің дамуы мен тұрақтылығының кепілі болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Абдуова, Н.Қ. Қазақ этнопедагогикасының негіздері. – Алматы: Санат, 2018.
2. Әбдіжаппарова, Ж.А. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесі. – Алматы: Білім, 2019.
3. Әбенев, Қ. Қазақтың салт-дәстүрлері мен ұлттық құндылықтары. – Астана: Фолиант, 2020.
4. Көкішев, Ә.М. Ұлттық сана-сезімді қалыптастырудағы педагогикалық әдістер. – Алматы: Дәуір, 2021.
5. Оразбекова, Ш. Мектепте ұлттық тәрбие беру жолдары. – Алматы: Мектеп, 2019.
6. Смағұлов, С.Қ. Бастауыш сыныпта этнопедагогикалық құндылықтарды насихаттау әдістері. // Педагогика және психология журналы, 2020, №4, 22-29 бб.
7. Төлегенова, А. Қазақстан мектептерінде ұлттық құндылықтарды қалыптастыру тәжірибесі. // Білім берудегі инновациялар журналы, 2021, №3, 15-22 бб.
8. Шаукенова, Н.Қ., және т.б. Жастарды патриоттық тәрбиеге баулу жолдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2022.

КАЛИФОРНИЯ ҚҰРТЫНЫҢ ПАЙДАСЫ

Даулетова. З.

Елеу Көшербаев атындағы №279 мектеп-лицейі, Қызылорда облысы, Қармақшы ауданы,
Ақай ауылы. Қазақстан.
e- mail: dauletovazaure4@gmail.com

Аңдатпа

Қоршаған ортаға антропогендік факторлардың әсері жылдан жылға жоғарылауда. Осы әрекеттерді жағымсыз нәтижесінде топырақ жүйесіне әр түрлі улы заттар, химиялық, радиациялық т.б. ластанудың түрлері пайда болады. Табиғатты ластайтын қалдықтарды өндеп оны кәдеге жаратудың тиімді жолдары жеткіліксіз. Соңғы жылдары осы мәселелерді шешуге биотехнология әдістері мен үдерістері кеңінен пайдалана бастады. Бұл әдістер ауылшаруашылық ,өнеркәсіптік және тұрмыстық қалдықтарды тиімді өндеуге мүмкіндік беріп ,сапалы өнімдер алуға жол ашады. Табиғи тыңайтқыштар арқылы жерді өндеу экологиялық тұрғыдан тиімді технология болып саналады. Бұл әдіс биогумус алу технологиясы ұзақ уақытты талап етеді.Биогумус арқылы көп жылдар пайдаланылған жерлердің құнарлылығын жоғарылатуға болады. Оның құрамында ешқандай зиянды химиялық қоспа болмайды. Биогумусты құрттар көмегімен алып,химиялық тыңайтқыштардың орнына пайдалануға болады. Түйін сөздер: Антропогендік фактор,биогумус,тыңайтқыштар, тұрмыстық қалдықтар.

Қоршаған ортаға антропогендік факторлардың әсері жылдан жылға жоғарылауда. Осы әрекеттерді жағымсыз нәтижесінде топырақ жүйесіне әр түрлі улы заттар, химиялық, радиациялық т.б. ластанудың түрлері пайда болады. Табиғатты ластайтын қалдықтарды өңдеп оны кәдеге жаратудың тиімді жолдары жеткіліксіз. Соңғы жылдары осы мәселелерді шешуге биотехнология әдістері мен үдерістері кеңінен пайдалана бастады. Бұл әдістер ауылшаруашылық, өнеркәсіптік және тұрмыстық қалдықтарды тиімді өңдеуге мүмкіндік беріп, сапалы өнімдер алуға жол ашады.

Табиғи тыңайтқыштар арқылы жерді өңдеу экологиялық тұрғыдан тиімді технология болып саналады. Бұл әдіс биогумус алу технологиясы ұзақ уақытты талап етеді. Биогумус арқылы көп жылдар пайдаланылған жерлердің құнарлылығын жоғарылатуға болады. Оның құрамында ешқандай зиянды химиялық қоспа болмайды. Биогумусты құрттар көмегімен алып, химиялық тыңайтқыштардың орнына пайдалануға болады.

Калифорния құрты— экосистемалардың маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын жәндік. Олар органикалық қалдықтарды өңдеуге, топырақтың құнарлылығын арттыруға және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға елеулі үлес қосады. Соңғы жылдары қалдықтарды қайта өңдеу және экологиялық таза ауыл шаруашылығы әдістеріне сұраныс артқан сайын, калифорния құртының рөлі де барған сайын маңызды бола түсті. Біздің жобамыз калифорния құртының экологиялық рөлі, ауыл шаруашылығындағы қолдану тәсілдері, және оларды өсіру технологияларын зерттеуді мақсат етеді. Бұл зерттеулердің нәтижелері экологиялық таза әдістерді насихаттап, қоғамды ақпараттандыруға бағытталған. Калифорния құртының пайдасын түсіну, бізге қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау және тұрақты даму жолдарын іздеу үшін жаңа мүмкіндіктер ашады.

Калифорния құртының денесі ұзын, жұмсақ, және түрлі түсті болуы мүмкін, бірақ негізінен қызыл және қоңыр түстерде кездеседі. Ол 7-10 см ұзындыққа дейін жетуі мүмкін. Дене құрылымы сегменттерге бөлінген, әр сегменттің ішінде серпімді бұлшықеттері бар, бұл құртың жер астында қозғалуын жеңілдетеді. Калифорния құрты ылғалды, бай органикалық заттарға толы топырақты ұнатады. Калифорниялық қызыл құрттың ұзындығы

– 10 см, диаметрі – 3-5 мм. Салмағы шамамен 1 граммды құрайды. Ал өмір сүру ұзақтығы – 16 жыл. Кәдімгі жауынкұртына қарағанда, 150 есе тез көбейеді. Бұл құрттың жаңа дернәсілі 21 күнде пайда болып, 90-120 күнде үлкейеді. Екі құрттың дернәсілі жылына 1,5 мыңға дейін жетеді. Калифорниялық құрттардың жұмысына қолайлы температура +4-тен + 35-40 градусқа дейін, ең жақсы +25 градус. Олар компост үйінділерінде, бақша қалдықтарында, және тіпті кейде үй шаруашылығында да кездеседі.

Калифорния құртының ауыл шаруашылығындағы басты рөлі — органикалық тыңайтқыш өндірісі. Олар азық-түлік қалдықтарын, бақша қалдықтарын және басқа органикалық материалдарды жеп, оларды гумусқа айналдырады. Гумус — бұл топырақтың құнарлылығын арттыратын, өсімдіктердің өсіп-өнуіне қажетті қоректік заттарды қамтамасыз ететін бай органикалық зат. Фермерлер гумусты топыраққа енгізу арқылы өнімділікті арттырып, экологиялық таза өнімдер алуға мүмкіндік алады.

Ауыл шаруашылығында калифорния құртын пайдалану органикалық қалдықтарды қайта өңдеудің тиімді тәсілі болып табылады. Фермерлер өздерінің өндірісінен шыққан қалдықтарды (мысалы, жеміс-жидек, көкөніс, малдың көңі) калифорния құртына беріп, оларды гумусқа айналдыра алады. Бұл қалдықтарды азайтуға және экологиялық тепе-теңдікті сақтауға көмектеседі. Сонымен қатар, бұл процесс фермерлерге шығындарды азайтуға мүмкіндік береді, өйткені олар органикалық тыңайтқыштарды сатып алудың қажеттілігін азайтады. Калифорния құртының ауыл шаруашылығында қолданылуы экологиялық таза практикаларды насихаттауға ықпал етеді. Органикалық егіншілік әдістері кеңейіп, химиялық тыңайтқыштардың және пестицидтердің қолданылуын азайтуға мүмкіндік береді.

Калифорния құртының ауыл шаруашылығында қолданылуы — экологиялық таза өнімдер өндірісін, топырақтың сапасын жақсартуды, және органикалық қалдықтарды қайта өңдеуді қамтамасыз ететін тиімді тәсіл. Фермерлер калифорния құртының артықшылықтарын пайдалана отырып, өнімділікті арттыра алады, экологиялық тұрақтылықты сақтай алады және ауыл шаруашылығында жаңаша, тиімді әдістерді енгізе алады. Бұл жәндіктің

рөлін түсіну және оның потенциалын максималды түрде пайдалану — қазіргі заманғы ауыл шаруашылығының болашағы үшін маңызды қадам.

Калифорния құрты— экологиялық таза ауыл шаруашылығы мен органикалық қалдықтарды қайта өңдеу үшін тиімді құрал. Оны өсіру технологиясы заманауи ауыл шаруашылығының маңызды аспектілерінің бірі болып табылады, себебі бұл процесс топырақтың құнарлылығын арттыруға және қалдықтарды азайтуға мүмкіндік береді. Калифорния құртын өсіру үшін қолайлы жағдайлар жасау — табысты нәтиже алудың негізгі факторы. Олар 15-25°C температурада жақсы өседі, ылғалды ортада өмір сүреді, сондықтан топырақтың ылғалдылығын бақылау маңызды. Калифорния құрты жарықты сүймейді, сондықтан оларды күту үшін қараңғы орта қажет. Топырақтың құрамында органикалық заттар көп болуы тиіс, өйткені құртының негізгі қорегі — органикалық қалдықтар.

Калифорния құртын өсіру үшін азық-түлік қалдықтары, бақша қалдықтары, малдың көңі және компост қажет. Тұрақты қоректендіру үшін, фермаларда арнайы компост үйінділері жасалады. Құртының денсаулығын сақтау үшін азықтың әртүрлілігін қамтамасыз ету маңызды.

Калифорния құртына күтім жасау олардың өмір сүруін қамтамасыз ету үшін қажет. Топырақты үнемі ылғалдап отыру, температура мен ылғалдылықты бақылау, әрі зиянкестер мен аурулардан қорғау — бұл процестің негізгі элементтері. Құрттардың денсаулығы мен белсенділігін бақылау үшін, фермерлер мерзімді түрде олардың саны мен жағдайын тексеріп отырады.

Калифорния құртын өсіру технологиясы экологиялық таза ауыл шаруашылығын дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл процесс органикалық қалдықтарды тиімді қайта өңдеуге, топырақтың құнарлылығын арттыруға, және тұрақты егіншілік тәжірибелерін енгізуге мүмкіндік береді.

Калифорния құрты экосистеманың тұрақтылығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқаратын жәндік. Оның экологиялық пайдасы мен маңызы адамзат үшін экологиялық тепе-теңдікті сақтау, топырақтың құнарлылығын арттыру және органикалық қалдықтарды тиімді қайта өңдеу тұрғысынан айқын көрінеді.

Калифорния құртының басты экологиялық пайдасы — органикалық қалдықтарды қайта өңдеудегі тиімділігі. Олар азық-түлік, бақша және мал қалдықтарын жеп, оларды гумусқа айналдырады. Гумус — топырақтың құнарлылығын арттыратын маңызды компонент, ол өсімдіктер үшін қажетті қоректік заттарды қамтамасыз етеді. Бұл процесс қалдықтардың табиғи жолмен ыдырауына мүмкіндік береді, экосистемадағы зат айналымын қалпына келтіреді және қоршаған ортаның ластануын азайтады.

Калифорния құрты топырақтың физикалық және химиялық қасиеттерін жақсартуға айтарлықтай әсер етеді. Олар топырақты аэрациялап, яғни ауа мен судың топыраққа енуін жеңілдетеді. Нәтижесінде, ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігі артады, ал топырақтың денсаулығы нығаяды. Калифорния құрты топырақты тұрақтандыруға көмектеседі, бұл ауыл шаруашылығында және табиғи экосистемаларда топырақ эрозиясының алдын алуға мүмкіндік береді. Олар топырақтың құрылымын нығайту арқылы оны жел мен судың әсерінен қорғауға ықпал етеді, экологиялық тұрақтылықты арттырады.

Алынған биогумусты қолданғанда ауылшаруашылық дақылдардың өнімділігі артады, өсімдіктердің жетілу мерзімін тездетеді. Топырақты құнарландырудың өсімдік шаруашылығында мол өнім алумен қатар, басқа да пайдалы жақтары жетерлік. Табиғи тыңайтқышпен өскен өсімдік экологиялық жағынан сапалы әрі таза болады. Атап айтқанда, тыңайтылған топырақта өскен өсімдікті пайдаланған жануар еті мен сүті қоректік жағынан жоғары сападағы адам ағзасына қажетті витаминдерге бай болады. Жануарлар тез семіріп, өнім көлемі ұлғаяды. Зерттей келе қалдықтарды осындай жолмен өңдеудің қоршаған орта тазалығына әсері орасан зор. Калифорниялық қызыл құрт азық-түлік қалдықтарын, мал көңін және басқа да органикалық заттарды жеп табиғатқа және адам баласының кәдесіне жарап жатыр десек қателеспейміз. Фермерлер гумусты пайдалану арқылы экологиялық таза өнімдер алуға, химиялық тыңайтқыштарға тәуелділікті азайтуға, және топырақтың денсаулығын жақсартуға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, бұл процесс фермерлерге шығындарды азайтуға мүмкіндік береді, өйткені олар органикалық тыңайтқыштарды сатып алудың қажеттілігін азайтады.

Бұл жәндіктің рөлін түсіну және оны тиімді пайдалану ауыл шаруашылығының болашағы үшін маңызды қадам болып табылады, себебі ол табиғи ресурстарды сақтап, экологиялық тепе-теңдікті қалпына келтіруге көмектеседі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1.Барсова Н.Ю.,Мотузова Г.В. Устойчивость почв к естественным и антропогенным воздействиям.-М.2002.-262с.
- 2.Меркушева М.Г.,Убугунов В.Л. Оценка буферной способности почв Забай калья к тяжелым металлам// Устойчивость почв к естественным и антропогенным воздействиям: Тез.докл.Всеросс.конф-М.,2002.-С.302.
- 3.Н.Ә.Әбдімүгәліп. Г.Б.Тойчибекова. Гидрометеорология и экология.№4-2015.

МЕКТЕП ЖӘНЕ ОТБАСЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ТӘРБИЕ НЕГІЗІ

Дуйсешова Г.А

Д. Қонаев атындағы №44 мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі.
Орал қаласы. Қазақстан Республикасы.
Электронды почта: gulfura-82@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада мектеп пен отбасының ынтымақтастығының бастауыш сыныптағы тәрбиелік әсері қарастырылады. Бастауыш білім беру кезеңі – баланың тұлғалық қалыптасуы мен әлеуметтік дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқаратын уақыт. Мақалада мектеп пен отбасының өзара әрекеттесуінің қажеттілігі, тәрбиелік міндеттерді бірлесіп шешудің тиімділігі, сондай-ақ, оқушылардың білім алу процесіне ата-аналардың қатысуының оң әсерлері зерттеледі. Сонымен қатар, отбасы мен мектеп арасындағы байланыс орнатудың практикалық әдістері мен стратегиялары ұсынылады. Білім беру мекемелерінің ата-аналармен қарым-қатынасы, балалардың эмоционалдық және әлеуметтік дамуын қолдаудың негізгі аспектілері, тәрбие жұмыстарының нәтижелілігін арттыру жолдары талданады. Мақала нәтижесінде, мектеп пен отбасы ынтымақтастығының тәрбиелік процеске ықпалы, балалардың тұлғалық дамуындағы маңыздылығы айқындалады.

Түйін сөздер: Бастауыш білім, тұлғалық даму, құндылықтар тәрбиесі, қарым-қатынас, әлеуметтік қолдау, оқу мотивациясы, бірлескен тәрбие, инновациялық әдістер, оқу жетістіктері, эмоционалдық даму, ата-ана қолдауы, мұғалімдердің рөлі, тәрбие жұмысы, құндылықтарды қалыптастыру, қоғамдық дағдылар.

Бастауыш сынып – баланың білім алудағы алғашқы кезеңі, мұнда оқушының тұлғасы мен әлеуметтенуі қалыптаса бастайды. Бұл кезеңде оқу мен тәрбиенің сапалы үйлесімділігі, әсіресе мектеп пен отбасының ынтымақтастығының маңызы артады. Мектеп – білім беру мекемесі, ал отбасы – баланың алғашқы тәрбие ошағы. Осы екі институттың арасындағы байланыс, балалардың тұлғалық дамуында, әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруда және эмоционалдық интеллектісін дамытуда үлкен рөл атқарады.

Отбасы мен мектептің ынтымақтастығы балалардың оқу процесіне, әлеуметтік байланыстарына, эмоционалдық жағдайларына және жалпы даму динамикасына тікелей әсер етеді. Ата-аналардың мектеппен байланысы, оқу жетістіктерін арттыруға, баланың жеке тұлғасын қалыптастыруға, сондай-ақ тәрбие міндеттерін бірлесіп шешуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты, мектепте жүргізілетін тәрбие жұмыстары мен отбасы тәрбиесінің өзара байланысы мен ықпалы зерттеліп, отбасылық ортадағы білім мен тәрбиенің сапасы жақсартуға бағытталған жаңа тәсілдер мен әдістер ұсынылуы қажет.

Сонымен қатар, қазіргі уақытта отбасы мен мектеп арасындағы қарым-қатынастың тиімділігін арттыру мақсатында инновациялық әдістер мен білім беру технологиялары белсенді түрде қолданылуда. Бұл мақалада, мектеп пен отбасының ынтымақтастығының бастауыш сыныптағы тәрбиелік әсері, ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынасты нығайту жолдары, тәрбиелік жұмыстардың нәтижелілігін арттыру әдістері қарастырылатын болады. Нәтижесінде, мектеп пен отбасы ынтымақтастығының тәрбиелік процесс үшін маңызы мен тиімділігі жан-жақты талданады, бұл балалардың тұлғалық дамуындағы жаңа мүмкіндіктерге жол ашады.

1. Мектеп пен отбасы ынтымақтастығының мәні;

Мектеп пен отбасы – баланың өмірінде ерекше орын алатын екі маңызды әлеуметтік институт. Олар тек баланы оқытып қана қоймай, оның толыққанды тұлға болып қалыптасуына бағытталған тәрбие береді. Отбасы – баланың алғашқы әлеуметтік тәжірибе алатын ортасы, ал мектеп бұл тәрбиені жалғастырып, толықтырады. Бастауыш сынып жасындағы балалар үшін мектеп пен отбасы арасындағы қарым-қатынас өте маңызды, себебі дәл осы кезеңде олар сыртқы әлемді қабылдауға, қарым-қатынас жасауға үйренеді. Мектеп пен отбасының үйлесімді әрекеттесуі арқылы бала бойына құндылықтар мен тәртіп

қағидаларын сіңіру әлдеқайда тиімді болады.

Мектеп пен отбасы ынтымақтастығы бала тәрбиесінде біртұтас көзқарас қалыптастыруға мүмкіндік береді. Мәселен, ата-ана мен мұғалімнің ортақ мақсатқа ұмтылуы, балаға өзара сыйластық пен түсіністік көрсетуі оның оқуға деген қызығушылығын арттырып, жеке тұлғалық қасиеттерін дамытуға ықпал етеді. Бұл ынтымақтастықтың балаға берері көп: ол жауапкершілікті сезініп, мектептегі және өмірдегі міндеттеріне дұрыс қарауды үйренеді. Сондықтан мектеп пен отбасы арасындағы тұрақты байланыс – бала үшін қауіпсіздік пен қолдау сезімін қалыптастырады.

2. Отбасы мен мектептің тәрбиелік міндеттері;

Бастауыш сыныптағы тәрбие барысында мектеп пен отбасының негізгі міндеттерінің бірі – баланың тұлғалық қасиеттерін, оның ішінде адамгершілік, жауапкершілік, сыйластық сынды құндылықтарды қалыптастыру. Мектепте бұл міндеттерді мұғалімдер жүзеге асырады, ал үйде ата-аналар баланың тәртібін бақылап, оны дұрыс бағытта жетілдіруге тырысады. Осы екі тараптың бір-бірімен үйлесімді қарым-қатынасы ғана балаға толыққанды тәрбие береді.

Мұғалімдер оқу процесінде әртүрлі тәрбиелік әдістер мен тәсілдерді қолдана отырып, балаларға өзара сыйластық, жауапкершілік және ынтымақтастық негізінде білім беруге тырысады. Бұл ретте ата-аналарға балаларды білім мен тәрбие алуға ынталандырудың маңызы зор. Олар мектептің талаптарына сәйкес балаларының оқу процесіне белсенді қатысып, білім беру мекемесінің бастамаларын қолдап отыруы керек. Әсіресе, ата-аналардың баланың жетістіктері мен қиындықтарына түсіністікпен қарап, оған қолдау көрсетуі оның психологиялық және эмоционалдық дамуына оң әсер етеді.

3. Мектеп пен отбасы арасындағы қарым-қатынасты нығайту жолдары;

Мектеп пен отбасы арасындағы байланысты нығайту үшін түрлі әдіс-тәсілдер қолданылады. Олардың ішінде ата-аналар жиналыстары, ашық сабақтар, мерекелік іс-шаралар, тақырыптық кештер мен семинарлар сияқты әдістерді атап өтуге болады. Бұл іс-шаралар ата-аналардың бала оқитын ортаға деген қызығушылығын арттырып, оларды мектептегі білім беру процесіне белсенді қатысуға ынталандырады.

Сонымен қатар, заманауи технологиялардың дамуы ата-аналар мен мектеп арасындағы байланысты жеңілдетуге көмектеседі. Мысалы, арнайы онлайн платформалар, әлеуметтік желілер арқылы ата-аналар балаларының оқу

жетістіктері мен тәрбиелік дамуы жайлы мәлімет алып, мұғалімдермен байланысып, кеңестер алып отырады. Осындай ашық және тұрақты байланыс арқылы балаға қатысты ақпарат алмасу жеңілдеп, тәрбиелік жұмыстың тиімділігі артады. Бұл ретте мұғалімдердің ата-аналармен тұрақты түрде байланыс орнатуы және әр баланың дамуы бойынша кері байланыс беруі маңызды.

4. Мектеп пен отбасы ынтымақтастығының бала дамуына әсері;

Мектеп пен отбасының бірлескен әрекеті бала дамуына үлкен әсерін тигізеді. Ата-ана мен мұғалімнің қолдауы баланың өзіндік бағалауын көтеріп, өзіне деген сенімділікті қалыптастыруға ықпал етеді. Мәселен, ата-ананың мектеппен тығыз байланыс орнатып, баланың жетістіктерін қадағалауы, оның оқу процесіне деген қызығушылығын арттырады. Сондай-ақ, ата-ананың мұғалімге деген құрмет көрсетуі, балаға мектептің беделін көтеруге және оқу процесіне байыппен қарауға әсер етеді.

Бастауыш сынып жасындағы балалар көбіне өздеріне үлкендердің қалай қарайтынын үлгі тұтып, олардың іс-әрекетін қайталауға тырысады. Мұндай ынтымақтастық арқылы бала тек білім алып қана қоймай, сонымен қатар әлеуметтік және тұлғалық қасиеттерін дамытады. Мектеп пен отбасының бірлескен тәрбиелік жұмыстары баланың сыныптастарымен, мұғалімдермен және отбасы мүшелерімен қарым-қатынас жасау дағдыларын қалыптастырады. Бала осылайша жауапкершілікті сезініп, тәртіпті болуға және басқаларға көмектесуге дағдыланады.

5. Қиындықтар мен оларды шешу жолдары;

Мектеп пен отбасы ынтымақтастығын нығайтуда түрлі қиындықтар да кездесуі мүмкін. Олардың бірі – ата-аналардың мектеп өміріне қатысуының аздығы немесе уақыт тапшылығы. Көп жағдайда ата-аналар жұмысбастылыққа байланысты баланың тәрбиесі мен білім алу процесіне жеткілікті көңіл бөле алмайды. Бұл баланың психологиялық және әлеуметтік дамуына кері әсер етуі мүмкін. Мұндай жағдайда мектеп ұжымы ата-аналарды оқу процесіне көбірек қатыстыру мақсатында икемді әдістерді қолдануы қажет. Мысалы, онлайн кездесулер мен вебинарлар ұйымдастыру арқылы ата-аналарды мектеп өміріне араластырып, өзара байланыс орнату тиімді болмақ.

Тағы бір қиындық – мектеп пен отбасының тәрбиелік көзқарастарының бір-біріне сәйкес келмеуі. Кейбір ата-аналар баланың тәрбиесінде тек мектеп жауапты деп санап, үйде тәрбие жұмыстарын елеусіз қалдырады. Бұл жағдайда

мектеп қызметкерлері ата-аналарға балалардың тәрбие процесінде үйлесімді көзқарас қалыптастырудың маңыздылығын түсіндіруі қажет. Ата-аналармен кездесулер, тренингтер және кеңестер арқылы баланың тәрбие процесіне бірлесіп қатысуға шақыру тиімді нәтижелерге әкеледі.

Қорыта айтқанда, мектеп пен отбасының ынтымақтастығы – бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық және әлеуметтік дамуы үшін шешуші фактор. Бастауыш кезеңде бала біліммен қатар, мінез-құлық нормалары мен құндылықтарды, өмірге қажетті дағдыларды үйренеді. Бұл үдерісте ата-аналар мен мұғалімдердің ортақ мақсаты мен ұстанымдары арқылы үйлесімді әрекет етуі маңызды. Мектеп пен отбасының тұрақты байланысы арқылы балада өзіндік сенімділік, жауапкершілік, адамгершілік және әлеуметтік дағдылар қалыптасады.

Мұндай ынтымақтастық, әсіресе, заманауи білім беру саласында түрлі инновациялық тәсілдер арқылы қолдау табады. Онлайн платформалар, ата-аналар жиналыстары мен ашық сабақтар – ата-аналар мен мұғалімдер арасындағы байланысты нығайтуға арналған тиімді құралдар. Әрбір тараптың балалардың оқу процесіне белсенді қатысуы, оларды оқуға ынталандыруы – тәрбие жұмысының сапасын арттырады.

Сондықтан мектеп пен отбасы арасындағы тығыз ынтымақтастықтың маңыздылығы – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды құндылықтарының бірі. Бала тәрбиесіндегі осы бірлескен әрекет оның мектептегі жетістіктерін арттырып қана қоймай, өмірлік жолында табысты әрі бақытты тұлға болып қалыптасуына септігін тигізеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Абдуллина, Г. М. "Білім беру үрдісіндегі мектеп пен отбасының өзара байланысы." - Алматы: Мектеп баспасы, 2021.
2. Иманқұлова, С. Ә. "Мектеп және отбасы: біртұтас тәрбиенің негізі." - Педагогика және психология журналы, №3, 2019.
3. Құнанбаева, Ә. С. "Қазақстандық мектептерде тәрбиелік жұмысты ұйымдастырудың ерекшеліктері." - Астана: Педагогика институты, 2020.
4. Жүнісова, Б. Т. "Мектеп пен отбасының ынтымақтастығы: тәрбиелік процесс." - Білім журналы, №5, 2018.
5. Оразбекова, А. Р. "Тұлғалық даму және оның мектепке дейінгі кезеңдегі негіздері." - Тәрбие және оқыту әдістемесі, Алматы, 2017.
6. Сманова, Л. А., Құдиярова, Ж. Т. "Балалардың құндылықтарын қалыптастырудағы мектеп және отбасының рөлі." - Астана: Білім баспасы, 2022.
7. Қазақстан Республикасының "Білім туралы" Заңы. - Қазақстан Республикасы Парламентінің ресми сайты, 2007 ж. (соңғы өзгертулермен бірге).
8. Рахимжанова, М. Н. "Мектеп және отбасының өзара байланыс орнату әдістері." - Отбасы және бала тәрбиесі журналы, №2, 2019.
9. Әділбекова, Қ. А. "Мектеп пен ата-ана арасындағы қарым-қатынасты нығайту жолдары." - Оқыту және тәрбие, №4, 2020.

МЕКТЕПТЕГІ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ТӘРБИЕ: БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТОЛЕРНАТТЫЛЫҚ ПЕН СЫЙЛАСТЫҚТЫ ДАМЫТУ

Карагойшина Г.Ж.

Д.Қонаев атындағы №44-мектеп-гимназиясы директорының
бастауыш сынып бойынша оқу ісі жөніндегі орынбасары, педагог-шебер. Орал қ.
БҚО. Қазақстан
Электронды почта: Gulbanu_13_1967@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларына мәдениетаралық тәрбие беру арқылы толеранттылық пен сыйластық құндылықтарын дамыту мәселесі қарастырылады. Қазіргі қоғамдағы мәдени әртүрліліктің артуы балалардың жасынан бастап өзге мәдениеттерді түсініп, құрметтеу дағдыларын қалыптастыруды қажет етеді. Мақалада мектептегі мәдениетаралық тәрбие үдерісінің тиімді әдістері, бастауыш сыныптағы толеранттылық пен сыйластықты дамыту жолдары, сондай-ақ мұғалімнің рөлі талқыланады. Зерттеу нәтижелері мәдениетаралық тәрбие негізінде оқушылардың қарым-қатынас дағдыларын жетілдіріп, болашақта көпмәдениетті қоғамда үйлесімді өмір сүруге дайындай алатынын көрсетеді.

Кілт сөздер: мәдениетаралық тәрбие, толеранттылық, сыйластық, бастауыш сынып, мәдени әртүрлілік, қарым-қатынас дағдылары, мектептегі тәрбие, құндылықтар, оқушылардың дамуы, көпмәдениетті қоғам.

Бүгінгі жаһандану дәуірінде мәдениетаралық коммуникацияның маңызы артып келеді. Әр түрлі мәдениеттер мен этностардың өзара қарым-қатынасы, түсіністігі мен сыйластығы – қоғамдағы бейбітшілік пен тұрақтылықтың негізі болып табылады. Осы орайда, бастауыш сынып оқушыларына мәдениетаралық тәрбие беру – маңызды міндеттердің бірі. Олар өмірдің алғашқы кезеңдерінде алған білімі мен тәрбиесі арқылы өздерінің әлемді қабылдауын, өзге мәдениеттермен қарым-қатынасын қалыптастырады.

Мектеп – бала тәрбиесінің және оның білім алуының басты алаңы десек те болады. Сондықтан да, мұғалімдердің, ата-аналардың және қоғам мүшелерінің мәдениетаралық тәрбие берудегі рөлі ерекше. Бастауыш сынып кезеңі – балалардың дүниетанымының қалыптасуына, адамгершілік құндылықтарын қабылдауына, өзгені құрметтеу мен сыйлаудың негізі қаланатын кезең. Осы кезеңде жүргізілетін тәрбие жұмыстары балаларды мәдени әртүрлілікке бейімдеу, оларды өзгенің пікірін тыңдай білуге, түрлі мәдениет өкілдерімен араласуға үйретуге бағытталуы қажет.

Толеранттылық, яғни басқа адамның пікірін, мәдениетін және өмір сүру салтын қабылдай білу – бүгінгі күннің басты талаптарының бірі. Бастауыш сыныптарда бұл қасиетті дамыту арқылы балалардың әлеуметтік және эмоционалдық интеллектісін арттыруға мүмкіндік туындайды. Сыйластық пен толеранттылық – болашақ қоғамның негізін қалаушы құндылықтар. Олар мектептегі оқу-тәрбие процесінде ерекше назар аударуды талап етеді. Себебі балалардың бір-біріне деген қарым-қатынасы мен өзара сыйластығы мектептегі климатқа, оқыту сапасына тікелей әсер етеді.

Осы мақалада біз бастауыш сыныпта мәдениетаралық тәрбие арқылы толеранттылық пен сыйластықты дамыту әдістері мен стратегияларын, мектептің рөлін, сондай-ақ мәдениетаралық тәрбиенің нәтижелері мен маңыздылығын зерттейміз. Бұл зерттеу оқушылардың болашағына, әлеуметтік ортада өз орнын табуға, және көпмәдениетті қоғамда үйлесімді өмір сүруге дайын болуына үлес қосады.

1. Мәдениетаралық тәрбие түсінігі мен маңызы;

Мәдениетаралық тәрбие – бұл оқушылардың әртүрлі мәдениеттерді, дәстүрлерді, және көзқарастарды қабылдауы мен түсінуі үшін жағдай жасау. Бастауыш сынып кезеңінде балалар жаңа идеяларды, пікірлерді тыңдап, түрлі мәдениеттермен танысу арқылы ой-өрістерін кеңейтеді. Бұл процесс балалардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуында маңызды рөл атқарады. Мәдениетаралық

тәрбие – оларды өзара қарым-қатынас жасауға, мәдени айырмашылықтарды қабылдауға, және бір-біріне деген сыйластықты дамытуға үйретеді.

2. Бастауыш сыныптардағы мәдениетаралық тәрбиенің негізгі компоненттері;

Бастауыш сыныпта мәдениетаралық тәрбиенің бірнеше негізгі компоненттері бар, олардың ішінде:

Ақпараттық компонент: Балалар әртүрлі мәдениеттер туралы ақпарат алады, олардың тарихы, салт-дәстүрлері, және өмір сүру стилдерімен танысады. Мысалы, мәдениетаралық әдебиетті оқу, фильмдер көру, және мәдени шараларға қатысу арқылы балалар жаңа көзқарастар мен түсініктер қалыптастырады.

Эмоционалдық компонент: Мәдениетаралық тәрбие барысында балалар өз эмоцияларын танып, басқалардың эмоцияларын түсінуге үйренеді. Бұл оларға эмпатия мен сыйластық сезімдерін дамытуға көмектеседі.

Практикалық компонент: Оқушылар мәдениетаралық іс-шараларға қатыса отырып, алған білімдерін тәжірибе жүзінде қолданады. Ойындар, көрмелер, және шығармашылық жобалар арқылы олар өзара мәдени байланыстарды орнатады.

3. Толеранттылық пен сыйластықты дамыту жолдары;

Бастауыш сыныпта толеранттылық пен сыйластықты дамыту үшін мұғалімдер мен ата-аналардың рөлі ерекше. Олардың арасында мыналар бар:

Тәрбие жұмыстары: Мектепте арнайы тәрбие бағдарламалары мен іс-шаралар ұйымдастыру арқылы балалардың мәдениетаралық қарым-қатынастарын дамытуға болады. Сыныптағы пікірталастар, семинарлар, және мәдениет күндерін өткізу балалардың мәдениетаралық білімдерін арттыруға көмектеседі.

Көпмәдениетті орта: Мектептің көпмәдениетті ортасы балалардың әртүрлі мәдениеттермен танысуына мүмкіндік береді. Мектепте түрлі этностардың мерекелері мен дәстүрлері атап өтілгенде, балалар өз мәдениетінің ерекшеліктерімен қатар, өзге мәдениеттердің маңыздылығын да түсінеді.

Креативті оқыту әдістері: Оқу процесінде интерактивті әдістер мен ойындарды пайдалану арқылы балалардың қызығушылығын арттыруға болады. Мысалы, рөлдік ойындар мен жобалық жұмыстар балалардың мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

4. Мектептің рөлі;

Мектептің мәдениетаралық тәрбие берудегі рөлі зор. Мұғалімдер тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар тәрбиеші ретінде де қызмет атқарады. Олар балалардың мәдениетаралық қарым-қатынас жасауына, әртүрлі пікірлерді

тындауға, және пікір алмасуға бағыттайды. Мұғалімдердің мәдениетаралық тақырыптарда жүргізетін сабақтары балалардың санасын ашып, өзге мәдениеттермен диалог жүргізуге даярлауға мүмкіндік береді.

5. Нәтижелер мен болашаққа ықпалы;

Мәдениетаралық тәрбие бастауыш сынып оқушыларына әлеуметтік дағдылар мен адамгершілік құндылықтарды дамытуға көмектеседі. Бұл балаларды болашақта алуан түрлі мәдениетті қоғамда табысты өмір сүруге, өзара түсіністік пен сыйластық қарым-қатынастарын қалыптастыруға дайындайды. Нәтижесінде, мәдениетаралық тәрбие балалардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуына, олардың тұлға ретінде қалыптасуына, және қоғамдағы үйлесімділікке ықпал етеді.

Бастауыш сыныптағы мәдениетаралық тәрбие – қазіргі әлемнің маңызды компоненттерінің бірі. Өйткені ол балалардың тұлғалық және әлеуметтік дамуына әсер етеді. Мәдениетаралық тәрбиенің негізгі мақсаты – балаларды әртүрлі мәдениеттер мен дәстүрлермен таныстырып, толеранттылық пен сыйластық қасиеттерін қалыптастыру. Бұл қасиеттер оларды болашақта көпмәдениетті ортада тиімді өмір сүруге және өзара түсіністікке негіз болады.

Зерттеу барысында анықталғандай, мәдениетаралық тәрбие балалардың эмоционалдық интеллектісін, әлеуметтік жауапкершілігін, және қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Оқу процесінде мұғалімдер мен ата-аналардың рөлі ерекше, өйткені олар балаларға мәдениетаралық байланыстарды орнату, мәдени айырмашылықтарды қабылдау және өзге адамдармен сыйластық қарым-қатынаста болу қажеттілігін түсіндіреді. Мектепте ұйымдастырылатын мәдени шаралар, интерактивті сабақтар және пікірталастар балалардың мәдениетаралық білімдерін тереңдетуге, өз мәдениетінің маңыздылығын түсінуге, және басқа мәдениеттерді құрметтеуге ықпал етеді.

Сондай-ақ, толерантты, мәдениетті ортада тәрбиелену балалардың дүниетанымын кеңейтеді. Оларды әртүрлі мәдениеттермен таныстырып, эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Бастауыш сыныпта мәдениетаралық тәрбие беру әдістері мен стратегиялары – балалардың мәдени айырмашылықтарды түсініп, қабылдай білуіне, өзара сыйластық пен достық қарым-қатынас орнатуына ықпал етеді.

Қорыта келгенде, бастауыш сыныптағы мәдениетаралық тәрбие – бұл балалардың болашағына ықпал ететін, оларды саналы, жауапты және толерантты азаматтар ретінде қалыптастырудың негізі. Білім беру жүйесінің барлық қатысушыларының, соның ішінде мұғалімдер, ата-аналар және қоғам мүшелері

арасындағы ынтымақтастық мәдениетаралық тәрбиені тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл процесс балалардың әлеуметтік интеграциясын, өзара түсіністігін, және болашақта көпмәдениетті ортада табысты өмір сүру қабілеттерін дамытуға бағытталған. Осылайша, мәдениетаралық тәрбие – балалардың ғана емес, қоғамның да дамуына үлес қосатын маңызды фактор болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Алдамұратова, С. (2018). Мәдениетаралық тәрбие: теория және практика. Астана: Мектеп баспасы.
2. Жұбанов, Ә. (2019). Толеранттылықты дамыту: мектепте мәдениетаралық қарым-қатынас. Алматы: Қазақ университеті.
3. Кенжебаев, С. (2020). Бастауыш мектепте мәдениетаралық тәрбие: заманауи әдістер. Нұр-Сұлтан: Ғылым және білім.
4. Нурғалиева, А. (2017). Эмпатия мен мәдениетаралық қарым-қатынас: теориялық негіздер. Алматы: Қазақ ұлттық университеті.
5. Сейтбекова, Г. (2021). Бастауыш сыныптарда толеранттылық тәрбиесі. Қарағанды: Қарағанды мемлекеттік университеті.
6. Төлегенова, Л. (2020). Көпмәдениетті білім беру: әдістемелік ұсынымдар. Шымкент: Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті.
7. UNESCO. (2015). Global Citizenship Education: Preparing Learners for the Challenges of the 21st Century. Paris: UNESCO Publishing.
8. Дәулетова, Ж. (2016). Мәдениетаралық білім: теориялық және практикалық аспектілер. Алматы: Республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары.
9. Воробьева, И. (2019). Образование в контексте культурной многообразия. Москва: Просвещение.
10. Bennett, M. J. (1998). Basic Concepts of Intercultural Communication. Boston: Intercultural Press.

ЕРЕКШЕ БІЛІМДІ ҚАЗЖЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ОЙЫН-ЖАТТЫҒУЛАРЫ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Мейрбекова Р.А

Түркістан облысы, Созақ ауданы,
Шолаққорған ауылы Сарыағаш медресе колледжінің
Педагогика - психология пәні оқытушысы
Raushan.meyrbekova@list.ru

Аңдатпа

Мақалада ерекше білімді қажет ететін балалардың танымдық іс-әрекетін дамытуда ойын жаттығуларының рөлі талданады. Танымдық қабілеттерін жетілдіру мақсатында ойын технологияларын қолданудың артықшылықтары мен тиімділіктері қарастырылады. Авторлар балалардың зейінін, есін, ойлау және сөйлеу дағдыларын дамытуда ойын жаттығуларының әсерін сипаттайды. Мақалада педагогикалық әдістер мен жаттығулар арқылы балалардың оқу үдерісіне деген қызығушылығын арттыру жолдары көрсетіледі.

Кілт сөздер: ерекше білім, танымдық іс-әрекет, ойын жаттығулары, балаларды дамыту, педагогикалық әдістер, танымдық қабілеттер, ойын технологиялары, зейін, ес, ойлау, сөйлеу дағдылары.

Ерекше білімге мұқтаж балаларда танымдық белеенділікті дамыту мұғалімдер мен ата-аналар үшін маңызды міндет болып табылады. Бұл балалар көбінесе әртүрлі білім беру қиындықтарына тап болады, бұл оқытуда ерекше тәсілді қажет етеді. Танымдық белсенділікті ынталандырудың және оқу нәтижелерін жақсартудың тиімді әдістерінің бірі-ойын жаттығуларын қолдану. Ойын әрекеті балаларға жаңа білімді оңай игеруге және маңызды танымдық дағдыларды дамытуға көмектесетін ынталандырушы және қызықты білім беру ортасын құруға ықпал етеді. Бұл мақалада біз ойын жаттығулары ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың танымдық белсенділігін дамытуға қалай ықпал ететінін қарастырамыз. Ойын жаттығулары оқуға деген қызығушылық пен мотивацияны ынталандырады. Оқу процесі ойынға айналған кезде, балалар материалды жақсы игеруге ықпал ететін іс-шараларға қатысуға дайын болады. Оқытудың ойын түрі күрделі тұжырымдамаларды қол жетімді және түсінікті етуге көмектеседі. Ойын әрекеті ынтымақтастық, қарым-қатынас және басқа балалармен қарым-қатынас жасау сияқты әлеуметтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Бұл әсіресе ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін өте маңызды, өйткені айналасындағылармен қарым-қатынас жасау олардың қарым-қатынас дағдыларын дамытуға және топта жұмыс істеуге көмектеседі. Ойын жаттығулары қауіпсіздік пен қолдау атмосферасын жасайды, бұл балаларға өздерін жайлы және сенімді сезінуге көмектеседі. Мұндай ортада балалар қателіктер мен айыптаулардан қорықпай өз ойлары мен сезімдерін еркін жеткізе алады.

Ойын жаттығулары зейін, есте сақтау, логикалық ойлау және проблемаларды шешу қабілеті сияқты негізгі танымдық дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Ойындар көбінесе балалардан ақыл-ой қабілеттерін жақсартуға көмектесетін әртүрлі стратегияларды қолдануды талап етеді. Басқатырғыштар, логиканы дамыту ойындары және карта ойындары сияқты үстел ойындары балалардың танымдық дағдыларын дамытуға пайдалы болуы мүмкін. Мысалы, шешімдерді табуды, жағдайларды талдауды немесе логикалық байланыстарды құруды қажет ететін ойындар сыни ойлау мен зейінді дамытуға көмектеседі.

Рөлдік ойындар балаларға әртүрлі әлеуметтік рөлдерді қабылдауға және ойдан шығарылған жағдайлар аясында мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Мұндай ойындар шығармашылықты, шешім қабылдау қабілетін және әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі. Мысалы, "дәрігер" ойыны балаларға басқаларды түсінуге және оларға қамқорлық жасауға, ал "мектеп" ойыны оқу

процесінің дағдыларын үйренуге көмектеседі.

Ашық ойындар немесе заттармен жаттығулар сияқты белсенді қозғалыс пен үйлестіруді қаже стетін ойындар моториканы және кеңістікті қабылдауды дамытады. Бұл қозғалысты үйлестіру және жақсы моторикада қиындықтарға тап болуы мүмкін балалар үшін маңызды.

Заманауи технологиялар танымдық белсенділікті дамытуға көмектесетін көптеген интерактивті және білім беру қосымшаларын ұсынады. Бұл қосымшаларға көбінесе математикалық дағдыларды, оқуды, зейінді және есте сақтауды дамытуға арналған ойындар кіреді.

Карталар, модельдер, ойыншықтар және дидактикалық ойындар сияқты көрнекі материалдарды пайдалану балаларға оқу материалын елестетуге және жақсы түсінуге көмектеседі. Мысалы, жануарлар үлгілерін олардың анатомиясын зерттеу үшін немесе елдер мен континенттерді зерттеу үшін географиялық карталарды пайдалану оқу процесін көрнекі және қызықты ете алады.

Ойын жаттығуларын таңдағанда әр баланың жеке қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескеру маңызды. Тәрбиешілер мен ата-аналар ойындарды баланың даму деңгейі мен мүдделеріне сәйкес келетін етіп бейімдеуі керек.

Ойын жаттығулары біртіндеп күрделене түсуі керек, сондықтан балалар біртіндеп жаңа дағдылар мен білімдерді игере алады. Бұл шамадан тыс жүктемені болдырмайды және оқуға деген қызығушылықты сақтауға көмектеседі.

Тұрақты кері байланыс пен позитивті күшейту балаларға өздерінің жетістіктері мен одан әрі оқуға деген ынтасын білуге көмектеседі. Ойында жетістікке жету үшін ынталандыру сенімділік пен мотивацияны арттыруға көмектеседі. Ойын жаттығуларын оқытудың көмекші құралы ретінде қолдана отырып, жалпы білім беру процесіне біріктіру керек. Бұл әртүрлі және қызықты оқу ортасын құруға көмектеседі. Ойын жаттығулары срекше білімге мұқтаж балаларда танымдық белсенділікті дамытудың қуатты құралы болып табылады. Олар ынталандырушы және колдаушы білім беру ортасын құруға, когнитивті және әлеуметтік дағдыларды дамытуға және оқу материалын тереңірек түсінуге көмектеседі. Оқу процесінде ойын әдістерін дұрыс қолдану оқу нәтижелерін едәуір жақсартады және балалардың оқу іс-әрекетіне сәтті бейімделуіне ықпал етеді.

Қазіргі білім беру процесінде ерекше оқу жағдайларын қажет ететін балаларға көбірек көңіл бөлінеді. Мұндай балалар көбінесе оқу материалын игеруде қиындықтарға тап болады және олардың жеке ерекшеліктерін ескеретін ерекше

тәсілді қажет стеді. Олармен жұмыс істеудің ең тиімді әдістерінің бірі- ойын жаттығуларын қолдану. Бұл жаттығулар танымдық белсенділікті дамытып қана қоймайды, сонымен қатар балалардың қарым-қатынас және әлеуметтік дағдыларын жақсарту арқылы оқу процесіне оңай бейімделуіне көмектеседі.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар ақпаратты қабылдау мен өндеуде қиындықтарға тап болуы мүмкін, бұл олардың танымдық белсенділігіне әсер стеді. Көбінесе мұндай балалар оқуға деген

қызығушылықты сақтау және когнитивті функцияларды дамыту үшін қосымша ынталандыру қажет.

Бұл зейіні бұзылған, аутизм спектрі бұзылған, психикалық дамуы тежелген балалар, сондай-ақ басқа да ерекшеліктері бар балалар болуы мүмкін. Мұғалімнің маңызды міндеті-баланың оқу процесіне қатысатын, ең аз стрессті және оқудың максималды рахатын сезінетін жағдайлар жасау. Мұнда ойын арқылы танымдық белсенділікті дамытуға мүмкіндік беретін ойын жаттығулары көмекке келеді бұл бала үшін табиғи және жағымды процесс.

Ойын күшті ынталандырушы фактор болып табылады. Ойын түрінде балалар жеңілірек және жаңа материалды үлкен ықыласпен игереді. Ойындар танымдық белсенділікті ынталандыратын жағымды эмоционалды фон құруға ықпал етеді.

Ойын жаттығулары есте сақтау, зейін, логикалық ойлау, қиял және басқа да танымдық функцияларды дамытуға бағытталуы мүмкін. Мысалы, объектілерді жіктеу немесе тізбекті есте сақтау ойындары есте сақтау мен зейінді дамытуға көмектеседі.

Ойын арқылы күрделі материалды бейімдеуге болады, бұл оны түсінуге мүмкіндік береді. Ойындар ақпаратты жеңілдетілген, бірақ кем смес мағыналы түрде ұсынуға мүмкіндік береді, бұл оныерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың игеруін жеңілдетеді.

Топтық ойындар басқа балалармен қарым-қатынас пен қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл әсіресе аутизмі бар және қарым-қатынас қиындықтарымен байланысты басқа да бұзылулары бар балалар үшін өте маңызды.

Ойын жаттығулары қауіпсіз оқу кеңістігін құру арқылы алаңдаушылық пен стресс деңгейін төмендетеді. Ойын арқылы балалар қателесуден қорықпай қиындықтарды женуді үйренеді, бұл олардың эмоционалды әл-ауқаты үшін маңызды.

Ойын зейін мен есте сақтауды дамытуға бағытталған. Мұғалім балаларға бірнеше заттарды көрсетеді, содан кейін оларды жабады, ал бала қандай заттар көрсетілгенін еске түсіріп, атауы керек. Бұл жаттығу балаларға есте сақтау қабілетін дамытуға және байқауды дамытуға көмектеседі. Ойын логикалық ойлауды дамытуға ықпал етеді. Балаларға логикалық ретпен орналастырылуы керек бірқатар суреттер ұсынылады (мысалы, күн мен түн, қыс және жаз). Бұл жаттығу балаларға себеп-салдар байланысын жақсы түсінуге көмектеседі.

"Ауызша бірлестіктер":

Ойын қиял мен ассоциативті ойлауды дамытады. Балаға белгілі бір ұғыммен байланысты сөздерді атау ұсынылады (мысалы, "жаз" сөзі - күн, жылу, демалыс). Бұл жаттығу сөйлеу дамуын және шығармашылық ойлауды ынталандырады.

Ойын балаларға әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі, Мұғалім балаларға өмірдегі жағдайды ойнауды ұсынады (мысалы, дүкенге бару), онда олар әлеуметтік нормалар мен ережелерді сақтай отырып, бір-бірімен қарым-қатынас жасауды үйренеді.

Арнайы білімге мұқтаж балаларды оқытуда ойын жаттығуларын қолдану олардың танымдық белсенділігін дамытудың тиімді әдісі болып табылады, Ойындар оқу процесін қуанышты және қызықты ете отырып, оқуға қолайлы жағдай жасауға көмектеседі. Ойын арқылы балалар оқу материалын оңай меңгереді, танымдық және әлеуметтік дағдыларды дамытады, сонымен қатар қажетті эмоционалды қолдауды алады. Мұғалімдер мен ата-аналар ойын әдістерін қолдана отырып, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың өмірі мен білім сапасын едәуір жақсарты алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. — Москва: Эксмо, 2004.
2. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. — Москва: Педагогика, 1986.
3. Жұмабаева Ә.Ә., Мырзалиева С.М. Балалардың танымдық белсенділігін арттыруда ойынның рөлі // Қазіргі білім беру. — 2020. — №4.
4. Сатбаева З.М. Ерекше білімді қажет ететін балалардың танымдық қабілеттерін дамыту әдістері // Педагогика және психология журналы. — 2021. — №3.
5. Пиаже Ж. Развитие мышления у ребенка. — Москва: Просвещение, 1969.
6. Смайлова Г.Б. Ерекше қажеттіліктері бар балаларға арналған ойын жаттығуларының ерекшеліктері // Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру. — 2019. — №5.
7. Қоянбаев Ж.К., Қоянбаева Р.М. Педагогика. — Алматы: Санат, 2000.

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ МЕН КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

Сатыбалды Ж.О.

Д. Қонаев атындағы №44 мектеп-гимназиясының бастауыш сынып мұғалімі.
Орал қаласы. Қазақстан Республикасы.
Электронды почта: Jadik_89@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беру жүйесіндегі рөлі мен кәсіби құзыреттіліктерін дамыту мәселесі қарастырылады. Инклюзивті білім беру барлық балалардың, соның ішінде ерекше білім алу қажеттілігі бар оқушылардың да білім алуын қамтамасыз етуге бағытталған жүйе ретінде сипатталады. Зерттеуде мұғалімнің инклюзивті сыныптағы рөлі, ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу үшін қажет педагогикалық және психологиялық дағдылар, сондай-ақ осы дағдыларды қалыптастырудың тиімді әдістері талданады. Бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті ортаға бейімделуі мен кәсіби құзыреттіліктерін арттыруға арналған бағдарламаларға ерекше көңіл бөлінеді. Инклюзивті білім беру сапасын жақсартуда мұғалімдердің үздіксіз кәсіби дамуының маңыздылығы атап көрсетіледі. Зерттеу нәтижелері бастауыш мектеп мұғалімдерін даярлау жүйесін жетілдірудің және олардың инклюзивті білім беру саласындағы құзыреттілігін нығайтудың қажеттілігін негіздейді.

Кілт сөздер: инклюзивті білім беру, бастауыш сынып мұғалімдері, кәсіби құзыреттілік, ерекше қажеттіліктері бар балалар, әлеуметтік бейімделу, педагогикалық құзыреттілік, психологиялық қолдау, инклюзивті оқыту әдістері, мұғалімдердің кәсіби дамуы, білім берудегі тең мүмкіндіктер.

Инклюзивті білім беру – қазіргі заманғы білім жүйесінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Бүгінгі таңда білім беру саласында әр баланың құқықтары мен мүмкіндіктерін ескере отырып, оларға тең дәрежеде білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ету өзекті міндеттердің бірі саналады. Инклюзивті білім беру әр баланың жеке қажеттіліктеріне қарай оқу процесін бейімдеуге, оның дамуы мен әлеуетін ашуға, қоғамдағы толыққанды тұлға ретінде қалыптасуына бағытталған.

Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамыту мәселесі мемлекет деңгейінде қолдау табуда. Бұл бағытта ерекше қажеттіліктері бар балаларды қолдау бойынша заңнамалық және әдістемелік құжаттар қабылданып, білім беру мекемелерінде инклюзивті білім берудің үлгісі енгізілуде. Мектептерде арнайы бағдарламалар, бейімделген әдістемелер және балалардың оқуына кедергі келтіретін факторларды жоюға арналған қолдау құрылымдары құрылуда. Алайда, инклюзивті білім беруді жүзеге асыруда ең басты рөлді бастауыш сынып мұғалімдері атқарады. Себебі бастауыш білім – әр баланың оқу процесіндегі алғашқы және ең маңызды кезеңі болып табылады. Бастауыш сыныпта оқушының білім алуға деген қызығушылығы, өзін-өзі бағалауы және қоғаммен қарым-қатынасы қалыптасады. Осы себепті инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің рөлі айрықша мәнге ие.

Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімдер ерекше қажеттіліктері бар балаларға қолдау көрсету үшін жоғары кәсіби құзыреттілікке, жан-жақты біліктілікке ие болуы тиіс. Мұғалім тек білім берумен ғана шектелмей, баланың тұлғалық және әлеуметтік дамуын қолдауға, оның өзін-өзі тануына, қоғамда еркін бейімделуіне жәрдемдеседі. Бұл ретте инклюзивті білім беру мұғалімдерден арнайы педагогикалық және психологиялық дайындықты, жаңа әдіс-тәсілдер мен оқыту технологияларын меңгеруді талап етеді. Инклюзивті сыныптағы мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігіне ерекше көңіл бөлінуі олардың жұмыс тиімділігін арттырып, оқушылардың білім сапасын жақсартуға ықпал етеді.

Алайда, қазіргі уақытта бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беру жүйесіндегі рөлі мен кәсіби құзыреттіліктерін жетілдіруде бірқатар қиындықтар бар. Бұл қиындықтардың бірі – көптеген педагогтардың арнайы дайындық пен қолдаудың жетіспеуі, сондай-ақ ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге қажетті біліктіліктердің жеткіліксіздігі. Мұндай

жағдайда мұғалімдердің инклюзивті ортада жұмыс істеуге дайындық деңгейін арттыру, білім беру үдерісіне жаңа тәсілдерді енгізу және педагогтардың үздіксіз кәсіби дамуын қамтамасыз ету – инклюзивті білім беруді табысты жүзеге асырудың маңызды факторларының бірі болып табылады.

Осы зерттеу мақаласында бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беру жүйесіндегі рөлі мен кәсіби құзыреттілігін дамыту мәселелері талданады. Инклюзивті білім берудің тиімділігін арттырудағы мұғалімдердің маңызды орны және олардың инклюзивті ортада жұмыс істеуге арналған арнайы дағдылары қарастырылады. Мұғалімдердің кәсіби дамуын қолдау, оқушылардың қажеттіліктерін түсіну, педагогикалық үдерісті бейімдеу және инклюзивті білім беруді жетілдірудің тиімді жолдары да зерттеудің негізгі нысанына айналады.

1. Инклюзивті білім беру жүйесінде бастауыш сынып мұғалімдерінің рөлі;

Инклюзивті білім беру жүйесінде бастауыш сынып мұғалімдері ерекше қажеттіліктері бар балалардың оқу және әлеуметтік процестерге толыққанды қатысуын қамтамасыз ететін негізгі тұлғалар болып табылатынын айттық. Бастауыш мектеп баланың дамуындағы алғашқы кезеңдердің бірі. Осы кезеңдегі оқыту тиімділігі оқушылардың алдағы жетістіктеріне ықпал ететін негізгі күш. Мұғалім ерекше білім алу қажеттіліктері бар оқушыларға оқу материалын түсіндіруде икемділік танытып, әр оқушының қарқыны мен жеке ерекшеліктерін ескеруі тиіс. Бұл үшін мұғалім балалардың білім алуға деген мотивациясын арттыратын және оқыту үдерісін қызықты әрі қолжетімді ететін оқыту стратегияларын пайдаланғаны жөн.

Мұғалімдердің инклюзивті білім беру жүйесіндегі рөлі тек пәндік білім берумен шектелмейді. Сонымен қатар, балалардың әлеуметтік ортаға бейімделуін қамтамасыз етуге бағытталған. Инклюзивті сыныптарда ерекше қажеттіліктері бар балалардың өздерін еркін сезінуі және құрдастарымен қарым-қатынаста қиындықтарды еңсеруі маңызды. Осы мақсатта мұғалімдер оқушылар арасында ынтымақтастық пен өзара қолдау атмосферасын құрып, әр балаға достық қарым-қатынас орнату дағдыларын үйретеді. Бұл ретте мұғалімнің басты міндеті – әр оқушыға құрметпен қарап, оның жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу ортасын барлық балалар үшін қолайлы ету.

2. Инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі;

Инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі оқыту үдерісінің табысты болуына тікелей әсер етеді. Мұғалімдер инклюзивті сыныпта жұмыс істеу үшін арнайы педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік дағдыларды меңгеруі керек. Мұндай құзыреттілікті бірнеше негізгі компоненттер бойынша қарастыруға болады:

Педагогикалық құзыреттілік: Ерекше қажеттіліктері бар балалардың даму ерекшеліктеріне сәйкес келетін оқыту әдістерін меңгеру мұғалімнің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл құзыреттілік мұғалімге оқушылардың оқу деңгейіне сай бейімделген оқу материалдарын әзірлеуге, дифференциалды оқыту әдістерін қолдануға, сондай-ақ оқушыларға түсінікті әрі қолжетімді формада ақпарат жеткізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар мұғалімдер балалардың оқу жетістіктерін бағалаудың икемді тәсілдерін қолдануға, олардың әрқайсысының даму деңгейін ескеруге дайын болуы қажет.

Психологиялық құзыреттілік: Инклюзивті сыныптарда оқушылардың эмоционалды жағдайын түсіну және оларды қолдау маңызды. Мұғалім ерекше қажеттіліктері бар балалардың өзіне деген сенімділігін нығайтуға, олардың оқу процесіне оң көзқарасын қалыптастыруға көмектеседі. Сонымен бірге, мұғалімдер балалардың эмоционалдық тепе-теңдігін сақтау үшін қолайлы орта қалыптастыруы тиіс. Бұл әсіресе бастауыш сынып оқушылары үшін маңызды, себебі осы кезеңде олардың психологиялық дамуы қалыптасып, өзіне деген сенім мен әлеуметтік дағдыларын дамытуға күш салынады.

Әлеуметтік құзыреттілік: Мұғалімдер оқушылардың ұжымда жұмыс істеу және өзара түсіністік орнату дағдыларын дамытуға назар аударады. Олар балаларды құрдастарымен қарым-қатынас жасауда әлеуметтік және коммуникативтік қабілеттерін нығайтуға бағытталған шараларды қолданады. Сонымен қатар мұғалімдер әр оқушының ерекшеліктерін ескере отырып, олардың қоғамға бейімделуіне қолдау көрсетеді. Мысалы, сыныпта топтық жұмыстар ұйымдастыру арқылы балалардың бір-бірімен араласу мүмкіндігін арттырады.

Кәсіби өзін-өзі дамыту: Инклюзивті білім берудің сапасын қамтамасыз ету үшін мұғалімдер кәсіби дағдыларын үздіксіз жетілдіріп отыруы қажет. Бұл оларға жаңа әдістер мен технологияларды меңгеруге, әр баланың ерекшеліктеріне сәйкес оқыту құралдарын қолдануға мүмкіндік береді. Қазақстандағы инклюзивті білім беру жүйесінің дамуына қарай, мұғалімдерге ерекше қажеттіліктері бар

балалармен жұмыс істеуге қажетті дайындық курстары, семинарлар мен тренингтер ұсынылуда. Мұғалімдер кәсіби даму арқылы инклюзивті білім беру үдерісіне жаңа көзқарастар енгізіп, оқу сапасын арттырады.

3. Инклюзивті білім беруді жүзеге асырудағы қиындықтар және оларды еңсеру жолдары;

Инклюзивті білім беру жүйесін енгізу барысында бастауыш сынып мұғалімдері көптеген қиындықтарға тап болады. Бұл қиындықтардың бірі – ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу үшін қажетті ресурстар мен материалдардың жеткіліксіздігі. Мұндай ресурстар оқыту үдерісін тиімді етіп ұйымдастыруға, балаларға оқу материалдарын қолжетімді етуге және мұғалімдерге оқу процесін басқаруға көмектеседі. Әсіресе, ауылдық жерлерде инклюзивті білім беру құралдары мен арнайы әдістемелердің жетіспеушілігі байқалады.

Келесі бір күрделі мәселе – мұғалімдердің арнайы дайындықтың жетіспеуі. Көптеген мұғалімдер инклюзивті сыныптарда жұмыс істеуге қажетті арнайы білім алмаған, сондықтан ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуде қиындықтарға тап болады. Бұл мәселені шешу үшін мұғалімдерге арнап арнайы курстар ұйымдастыру, семинарлар мен практикалық тренингтер өткізу маңызды.

Сонымен қатар, инклюзивті білім беруде мұғалімдер мен ата-аналардың арасындағы өзара әрекеттестіктің тиімділігі маңызды рөл атқарады. Ата-аналардың инклюзивті білім беру процесіне белсенді қатысуы, олардың қолдауы мен түсінігі балалардың оқу процесіндегі жетістіктеріне оң әсерін тигізеді. Алайда, кейде ата-аналар инклюзивті білім беруге байланысты түрлі түсініспеушіліктерге немесе күмәндерге ие болуы мүмкін. Бұл өз кезегінде баланың оқу процесіне кедергі келтіреді. Сондықтан мұғалімдер мен ата-аналар арасында тығыз байланыс орнату, ата-аналарды инклюзивті білім беру процесіне тарту маңызды.

4. Инклюзивті білім беру жүйесінде мұғалімдердің кәсіби дамуын қолдау шаралары;

Бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беру саласындағы кәсіби дамуы педагогикалық үдерістің тиімділігін арттырады. Мұғалімдердің кәсіби дамуы олардың ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқытуға деген ынтасын және білім беру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Қазақстанда мұғалімдердің инклюзивті білім беру саласындағы біліктілігін арттыруға арналған түрлі бағдарламалар ұсынылып жатыр. Бұл бағдарламалар мұғалімдерге инклюзивті

оқыту әдістерін меңгеруге, ерекше қажеттіліктері бар балалардың оқу процесін бейімдеуге қажетті дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, мұғалімдердің кәсіби дамуы барысында тәжірибе алмасу, шетелдік тәжірибелерді зерттеу және жаңашыл әдістерді қолдану да маңызды. Инклюзивті білім беруді тиімді жүзеге асыру үшін шетелдік педагогикалық тәжірибелерді зерделеу және оларды өз елінің жағдайына бейімдеу – мұғалімдердің кәсіби өсуіне оң ықпал етеді.

Қорыта айтқанда, инклюзивті білім беру жүйесінде бастауыш сынып мұғалімдерінің рөлі ерекше маңызды, өйткені олар ерекше қажеттіліктері бар балалардың оқу процесіне толыққанды қатысуын және әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз етеді. Бастауыш сынып мұғалімдерінің педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік құзыреттіліктері балалардың жеке қажеттіліктерін ескере отырып, олардың оқу жетістіктерін арттыруға және өздеріне деген сенімділігін нығайтуға мүмкіндік береді. Мұғалімдер балаларды әлеуметтік ортада еркін сезінуге, ұжыммен және құрдастарымен қарым-қатынас жасауға үйретіп, әр баланың тұлғалық дамуына қолдау көрсетеді.

Инклюзивті білім беруді табысты жүзеге асыру үшін мұғалімдердің кәсіби дайындығын арттыру маңызды. Оларға арнайы курстар, тренингтер және тәжірибе алмасу мүмкіндіктері арқылы инклюзивті оқыту әдістемелерін меңгеруге жағдай жасау қажет. Сонымен қатар, инклюзивті сыныптарда оқытуға қажетті материалдар мен құралдарды жеткізу, мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы тиімді өзара әрекеттестік орнату да инклюзивті білім беруді жетілдірудің маңызды аспектілерінің бірі болып табылады.

Бұл зерттеу бастауыш сынып мұғалімдерінің инклюзивті білім беру жүйесіндегі кәсіби құзыреттіліктерін дамыту қажеттілігін көрсетті. Мұғалімдерге қолдау көрсету, олардың білім беру тәжірибесін үздіксіз жетілдіру – инклюзивті білім беру сапасын жақсартудың және балалардың толыққанды дамуын қамтамасыз етудің негізі болып табылады. Осылайша, инклюзивті білім берудің дамуы әр балаға өзінің әлеуетін ашуға және қоғамда тең мүмкіндіктерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. (2015). Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық негіздері. Нұр-Сұлтан.
2. Айтжанова, М. (2019). Инклюзивті білім берудегі мұғалімнің рөлі: теориялық және практикалық аспектілер. Қазақ білім беру академиясының хабаршысы, 4(3), 45-52.
3. Жұмабаева, С. Б. (2020). Инклюзивті білім берудің құқықтық негіздері мен педагогикалық мәселелері. Қазақстанның білім беру жүйесі журналы, 2(5), 13-20.
4. UNESCO. (2017). A guide for ensuring inclusion and equity in education. UNESCO Publishing.
5. Slee, R. (2018). Inclusive education: From policy to school implementation. New York: Routledge.
6. Гусева, Е. Н., & Назарова, Н. М. (2021). Бастауыш мектептегі инклюзивті білім беру: теория және тәжірибе. Инклюзивті білім беру журналы, 10(1), 29-36.
7. Назарбаев, Н. Ә. (2018). "Рухани жаңғыру" бағдарламасы аясындағы инклюзивті білім беру саясаты. Қазақстанның әлеуметтік ғылымдар журналы, 5(2), 14-19.
8. Асыллова, Ж. А., & Жексенбаева, М. С. (2017). Инклюзивті білім беруде мұғалімдердің кәсіби құзыреттіліктерін дамыту жолдары. Педагогика және психология журналы, 3(8), 57-63.
9. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2015). Exploring inclusive pedagogy. Cambridge Journal of Education, 45(3), 333-344.
10. Қазақстан Республикасының инклюзивті білім беруді дамыту туралы мемлекеттік бағдарламасы. (2016). Нұр-Сұлтан: Білім және ғылым министрлігі.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЖАОК ПЛАТФОРМАЛАРЫ

Шрымбай Д.А

Аға оқытушы, магистр
М.Х.Дуллати атындағы Тараз университеті
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.,
Email:dana_26_06@mail.ru

Андатпа

Жаппай ашық онлайн курс (МООС) – МООС (Massive Open online course) – жаппай интерактивті қатысуы бар ашық интернет-ресурс болып табылатын қашықтықтан оқытудың бір түрі.

ЖАОК-тың тән белгілері:

* Жаппай-курсқа қатысушылардың көп саны (100000 қатысушыға дейін немесе одан да көп).

* Ашықтық-оқу ақысын төлемей курстың қолжетімділігі (Freemium бизнес – моделі қолданылуы мүмкін – оқыту қызметін тегін пайдалану, бірақ қосымша қызметтер үшін, мысалы, курстық немесе қорытынды жұмыс туралы сараптама-лық қорытынды, қателерді талдау – ақы алынады; курсты аяқтау, түлектерді жұмысқа орналастыру туралы ақылы сертификаттар ұсынылуы мүмкін).

* Онлайн – курс асинхронды және синхронды (вебинарлар, hangout) оқыту әдістерін қолдана отырып, онлайн түрде жүзеге асырылады.

Кілт сөздер: онлайн курстар, платформа, мұғалім, технология, интернет.

Кіріспе.

ЖАОК туралы алғашқы ескертулер 2008 жылы пайда болды және бірнеше жылдың ішінде олардың университеттік ортада танымалдығы бірнеше есе өсті.

Виртуалды технологиялар әр студенттің оқу қарқынына бейімделген икемді, жеке сабақ сценарийлерін жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, веб-камералардың көмегімен сіз вербалды емес қарым-қатынасты бақылай аласыз.

Алайда, сарапшылар білім беруді бақылаудың әлемнің бірнеше жетекші университеттеріне, ең алдымен англо-саксондықтарға ауысуы мүмкін екендігі туралы ескертеді, олар әлемнің түкпір-түкпірінен үздік мамандарды таңдау мүмкіндігіне ие болады.

Зерттеу әдістері. ЖАОК ауқымы мен ашық табиғаты жоғары білімге қол жетімділікті кеңейтуге ғана емес, сонымен қатар онлайн оқыту мен оқытумен тәжірибе жасауға мүмкіндік береді. Жоғары білім берудің жаңа тәсілдерін осылай түсіндіру Үкіметтің, университеттердің және коммерциялық ұйымдардың үлкен қызығушылығын тудырды. ЖАОК бұған қызығушылық танытқандар үшін білімге қол жетімділікті кеңейте алады, ал университеттер бүкіл әлемге танымал бола алады. Барлық білім алушылар қалдырған ақпараттық кеңістіктегі " іздер " онлайн оқыту мен оқытуды тереңірек түсінуді қамтамасыз ете алатын деректер базасында көрсетіледі. Мысалы, Гарвард және Массачусетс технологиялық институты сияқты edX мекемелері студенттердің қалай оқитынын түсіну және университет қабырғасында оқу мен оқыту процесін жетілдіру үшін ЖАОК пайдаланады.

ЖАОК жақтаушылары оларды жоғары білімді түбегейлі өзгертетін диверсиялық инновация ретінде көреді (Ширки, 2012). Оларға ЖАОК алдағы онжылдықта білім беру саласында іргелі реформалар жүргізудің қуатты құралы болып көрінеді. Саясаткерлердің көзқарасы бойынша, ЖАОК білім берудегі қаржылық шектеулер мәселесін шешуге, жоғары білімнің әртүрлі нысандарын ұсыну арқылы білім бағасын төмендетуге көмектесе алады (Carey, 2013). Коммерциялық ұйымдар ЖАОК-ты ЖАОК платформасын құру, бұрыннан бар мекемелермен серіктес болу және жоғары білім берудің жаңа тәсілдерін үйрену арқылы жоғары білім нарығына шығу тәсілі ретінде қарастырады. Мысалы, Udacity жаңа курстарды, HTML5 ойынын және жаңа мобильді қосымшаларды әзірлеу үшін Google, NVIDIA, Microsoft, Autodesk, Cadence, Wolfram-мен

біріктірілді. Мұндай ұйымдар үшін ЖАОК талантты қызметкерлерді іздейді және жалдайды.

Бүгінгі таңда ЖАОК объективті шындық, білім беру қызметтері саласындағы тренд болып табылады, қоғамның ақпараттық мәдениетінің жаңа саласын қалыптастыра отырып, оқытудың жаңа нысандары мен әдістерін дамыту үшін ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалануды кеңейтуге ықпал етеді.

Нәтижелер мен талқылаулар. ЖАОК педагог кадрларды оқытуды арттырудың негізгі алаңына айналуға қабілетті. Желілік қауымдастықтардағы оқыту моделі e-Learning бағдарламасының ең перспективалы үлгілерінің бірі болып табылады. Бейресми оқытудың және көптеген аспектілер бойынша жаппай ашық онлайн курстардың сипаттамалық ерекшеліктерінің ұқсастығын атап өткен жөн: оқушылардың ішкі мотивациясына толық еріктілік және сүйену; педагогикалық дизайн принциптерін пайдалану; барлығынан бәрін үйрену мүмкіндігі; жеке кеңес беру және желілік коучинг; желілік оқыту.

Сондай-ақ, артықшылықтардың бірі ретінде ЖАОК - бұл білім беру ұлтаралық қарым-қатынас үшін тамаша платформа екенін атап өтуге болады. Бұл тақырыптық форумдарда пікірлес адамдармен сөйлесу мүмкіндігі ғана емес (бұл бұрын болған) және кейбір курстарда рецензент ретінде әрекет ету. Ең бастысы, элиталық университеттердің студенттері ғана қол жеткізе алатын материалдардың аз болса да, бәрі де бүгінде кез – келген адамға қол жетімді. Білім еркіндігі принципі ұзақ уақыт бойы жарияланды, бірақ қазіргі уақытта ол нақты ерекшеліктерге ие бола бастады.

Көптеген курстар геймификацияны қолданады, бұл оларды студенттерге тартымды етеді және дәстүрлі педагогикалық құралдар туралы түсініктерін кеңейтеді.

ЖАОК-тың сөзсіз артықшылығы - курстар тақырыбының әртүрлілігі. Олар үшін пайдалы және қызықты материалдарды дизайнер, сәулетші, биолог және физик таба алады.

ЖАОК дәстүрлі білім беру конвенцияларымен де шектелмейді. Сіз ыңғайлы жерде оқи аласыз – оқытуды мөлшерлеу немесе бір уақытта бір апталық материалдан өте аласыз.

ЖАОК-тың тағы бір кемшілігі - тілдік кедергі. Ағылшын тілі халықаралық ғылым мен білім беру тілі ретінде бұрыннан танылғанына қарамастан, ұғым

"жашпай" курстарға қатысты шектеулі болады, олардың көпшілігі, ең болмағанда, ең көп таралған тілдерде субтитрлермен бірге жүреді.

Сондай-ақ, барлық курстар тегін емес. Осылайша, қазіргі білім беру жүйесінде университеттердің де, оқытушылар құрамының да бәсекеге қабілеттілігін сақтау үшін оқытудың жаңа тәсілдері мен әдістерін қажет ететін жаңа тенденциялар айқын көрінеді. Бәсекеге қабілетті оқыту бағдарламаларын құру, оларды халықаралық аккредиттеу жүйесінде, мысалы, EPAS-та растау қажет. Ерас аккредиттеу жүйесінің мақсаты халықаралық перспективаға бағытталған және аккредиттеу үшін қажетті жоғары сапа деңгейіне ие. Сонымен бірге білім беру қызметтерінің ішкі нарығында бәсекелестіктің күшеюі мүмкін. Бұл білім беру мекемелерін оның сапасын жақсарту мақсатында Инновациялық қызметті жүзеге асыруға мәжбүр етуі керек, әлемдік деңгейдегі университеттердің жетістіктеріне назар аударуы керек, олар өзіндік эталон бола алады. Демек, бұл жағдай білім беру мекемелерін Білім беру (педагогикалық) инновацияларды дамытуға және игеруге мәжбүр етеді, осылайша олардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

ЖАОК - платформаларда курстарға қатысушылардың өзара ынтымақтастығына көп көңіл бөлінеді: форумдар, виртуалды және нақты қарым – қатынас үшін қауымдастықтар арқылы, дәрістерді бірлесіп қарау кезінде және т.б. ашық онлайн курстар бойынша оқу процесінде оқу курсының тапсырмаларын орындау мерзімі міндетті болып табылады.

Маңызды ерекшелігі – ЖАОК-курстарда оқу процесінде барлық жобаларда оқу процесін талдау бойынша зерттеу жұмыстары жүргізіледі, нәтижесінде оқытудың сапасы мен қолданылатын технологиялардың тиімділігін білуге, ЖАОК – курстардың негізгі мақсаттарында жоғары нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл жаһандық білім беру жүйесіне енгізуге және әлемнің түкпір-түкпірінен студенттерді оқытуға бағытталған.

ЖАОК педагогикасына қатысты екі маңызды мәселе бар:

1. ЖАОК шынымен студенттер үшін жақсы нәтижелерге әкелетін онлайн оқытудың ойластырылған ұйымдастырушылық тәсіліне сәйкес келе ме?

2. ЖАОК сапалы оқытуды қамтамасыз ету үшін қандай жаңа педагогикалық және ұйымдастырушылық механизмдер қажет?

xMOOK білім беру моделін қолданғаны үшін сынға алынды; шын мәнінде,

бұл қарапайым оқытушының оқытуына негізделген техникалық жетілдірілген дәстүрлі оқыту. Мұндай жүйелер білім алушыларға оқытуда балама "маршруттарды" табуға мүмкіндік беретін жекелендірілген тәсілді қамтиды. Алайда, олар ешқандай әлеуметтік тәжірибе бермейді және ешкіммен жеке айналыспайды. Coursera белгілі бір нормалар мен нұсқаулар шеңберінде болса да, курстар ұйымын белгілі бір мекемелерге қалдырады. Сірә, барлық мекемелерде онлайн оқыту бөлігінде жеткілікті білімі мен тәжірибесі бар қызметкерлер жоқ.

Салыстыру үшін дәстүрлі емес оқыту формалары мен студенттер бір-бірінен үйренетін студенттердің қажеттіліктеріне негізделген тәсілге жол ашады. Интернеттегі краудсорсингтік қауымдастықтар білімді университет аудиторияларында сирек қолданылатын жолдармен тарататын желілерді құру арқылы барлық мәселелерді шешеді.

Сондай-ақ, жоғары оқу орындары ЖАОК - курстар ұсынатын білім сапасы мәселесіне қатты алаңдайды. Көп жағдайда, басқа онлайн курстармен салыстырғанда, ЖАОК құрылымдылыққа ие болмайды. ЖАОК оқыту процесінде оқытушының немесе нұсқаушының рөлін сирек ескереді.

ЖАОК оқудан шыққан студенттердің пайызы туралы алаңдау керек пе деген пікірталас әлі де жалғасуда. Статистика көрсеткендей, қатысушылардың тек 2% - ы бүкіл курсты соңына дейін аяқтайды. Бірақ бұл сандар бір нәрсені білдірме, жоқ па, бәрінен бұрын ЖАОК-тің мақсатына байланысты. Егер мақсат элиталық университеттер мен профессорлардың ақысыз және жоғары ақы төлетін курстарына қол жетімділікті ашу болса, онда жұмыстан шығу пайызы онша маңызды емес шығар. Алайда, оқушылардың неліктен және қандай кезеңдерде курстан шығып жатқанын түсіну үшін осы көрсеткіштерді жақсарту пайдалы болатынын бәрі жақсы түсінеді.

ЖАОК платформаларының көпшілігі тестілерді студенттерді бағалаудың негізгі құралы ретінде пайдаланады (көп нұсқалы таңдауы бар қысқа сұрақтар). Кейбір ЖАОК ашық жауаптарды ұсынатын бағалаудың басқа түрлерін ұсынады, бірақ мәселе бір мұғалім мыңдаған эсселерді бағалай алмайды. Кейбір ЖАОК студенттердің бір-бірінің бағасына сүйенеді. Мысалы, Олар Coursera-да жасайды. Көптеген адамдар онлайн оқытудағы есептен шығару және плагиат мәселелерімен айналысады, әсіресе несие ретінде есептелуі мүмкін курстарға қатысты. Бір жағынан, бұл мәселенің ауқымы соншалықты үлкен емес; екінші жағынан, ЖАОК платформаларының көпшілігі несие берілуі мүмкін курстарды ұсынбайды, сондықтан бұл туралы алаңдамауға болады. Онлайн оқытуда

есептен шығаруды және плагиатты болдырмау үшін Coursera тесттер мен емтихандар офлайн режимінде өткізілетін Pearson тестілеу орталықтарымен біріктірілді.

Сондай-ақ, кейбір ЖАОК платформалары студенттерге курсты аяқтағанын растайтын белгілі бір айырым белгілері мен куәліктерді алуға мүмкіндік береді. Кейбір жағдайларда курстар университетте дәреже алу процесінде есептелуі мүмкін. Алайда ЖАОК платформаларында оқитын студенттердің көпшілігі жоғары білім туралы дипломы бар адамдар екендігі байқалды. Демек, курсқа несие беріле ме, жоқ па деген мәселе өте маңызды емес. Білім алушы осы курстан өткенін растайтын сертификат ала ма, жоқ па және ол осы құжатты жұмыс берушіге өзінің кәсіби өсуінің дәлелі ретінде ұсына ала ма, жоқ па, маңызды.

Е-learning үшін бағдарламалық жасақтаманы таңдаудың негізгі критерийлері:

- * Функционалдылық. Бұл платформада қажетті опциялардың болуын білдіреді, соның ішінде чаттар, форумдар, курстарды басқару, студенттерді талдау және т. б.

- * Тұрақтылық, яғни пайдаланушылардың белсенділік дәрежесіне қарамастан әртүрлі жұмыс режимдері мен жүктемелердегі жұмыстың тұрақтылық дәрежесі.

- * Пайдалану ыңғайлылығы. Оқу процесінің сапасына әсер ететін маңызды параметрлердің бірі.

- * Мазмұнды басқару мен жаңартудың ыңғайлылығы мен қарапайымдылығы.

- * Құны. Платформаны сатып алу және одан әрі сүйемелдеу құнынан тұрады.

- * Модульдік. Оқу курсы қажет болған жағдайда басқа курстардың құрамына кіретін оқу материалының бірнеше микромодульдерінен (блоктарынан) тұруы мүмкін.

- * Масштабтау. Жүйе икемді және білім алушылар санының өсуіне байланысты да, жаңа бағдарламалар мен курстарды қосу арқылы да кеңейі керек.

- * 100% мультимедиялық. Жүйенің техникалық мүмкіндіктері тек мәтіндік және графикалық файлдарды ғана емес, сонымен қатар бейне, аудио, flash анимацияларын, 3D графикасын және т. б. Оқу құралдары ретінде пайдалануға мүмкіндік беруі керек.

* Техникалық қолдау сапасы.

Интернеттің басқару сегментінде оқу процесін ұйымдастыру үшін жиі қолданылатын қашықтықтан оқыту платформаларының қысқаша сипаттамалары.

Moodle

Бұл платформа – Австралиялық бағдарламашылардың дамуы бүкіл әлемде, соның ішінде Ресейде, LMS үшін дайын платформа ретінде ең танымал және кеңінен қолданыла бастады. Жүйенің пайдаланушылары 18 миллионнан астам адам, ал не емес курстардың көмегімен құрылған 2 миллионнан астам адам дайын қорап қызметі болып табылады, ол толығымен тегін және оны Интернеттен еркін жүктеуге болады.

Платформаның мүмкіндіктері:

* Оқушыларды есепке алу, оларды жекелендіру және оқу материалдарына қол жеткізу құқықтарын ажырату мүмкіндігі.

* Онлайн курстар құру және өткізу.

* Оқыту бойынша есептілік және статистика жүргізу.

* Білім деңгейін бақылау және бағалау.

• Сауалнама жүргізу және сауалнама құру.

* Басқа ақпараттық жүйелермен интеграциялау мүмкіндігі.

Moodle платформасының негізгі артықшылықтары:

* Қол жетімділік.

* Пайдаланудың қарапайымдылығы.

* Жоғары өнімділік.

* Платформа ашық көзде таратылғандықтан, нақты қажеттіліктерге бейімделу мүмкіндігі бар.

* Орнату және жаңарту оңай.

Кейбір кемшіліктер:

* Жүйенің базалық нұсқасында семестр ұғымының болмауы және соның салдарынан семестрдің барлық пәндері бойынша қорытынды ведомость құрудың мүмкін .стігі.

* Деңгейлер бойынша оқу топтарын құрудың мүмкін .стігі, студенттердің топтарын құру тек курс ішінде мүмкін болады.

Сонымен қатар, қашықтықтан білім беруге арналған тегін платформалардың ішінде Moodle ақылы платформалардан кем түспейтін ең сәтті бағдарламалық жасақтама болып табылады.

Coursera

Coursera – ны ЖАОК қозғалысының "бет-бейнесі" деп санауға болады. Бұл курстар саны мен тіркелген студенттер саны бойынша ең үлкен платформа. Тек АҚШ пен әлемнің жоғары оқу орындарымен ынтымақтасады. Курстастардың өзара бағалау технологиясын белсенді қолданады. Технологияның мәні мынада: Қорытынды жұмысты түпкілікті жібергеннен кейін, айталық, эссе, студентке белгілі бір алгоритм бойынша жолдастардың бірнеше жұмысын, сондай-ақ өз жұмысын жасырын бағалауға шақырылады.

Соңғы балл барлық ұпайлардың орташа мәні ретінде анықталады. Coursera-ға ақпараттың өзін беру 8-15 минуттық дәрістерден, күнделікті сынақтардан, практикалық тапсырмалардан және қорытынды емтиханнан тұратын кешенді жүйе ретінде жүзеге асырылады. Форум студенттердің өзара қарым-қатынас жасауы үшін қолданылады. Сабақтың ұзақтығы оқытылатын курсқа байланысты өзгеруі мүмкін. Coursera-ның үлкен кемшілігі-Edx пен Udacity-тен айырмашылығы, ақылы курстарды ұсынады. Ал Udacity және Edx тек тегін. Алайда, Coursera әр түрлі тілдерде курстардың ең көп санын ұсынады.

edX

Жылдам өсіп келе жатқан Coursera допелгангері. Өткен курстарды Мұрағат түрінде сақтайды және сыныптастардың өзара бағалау жүйесіне баса назар аударады. EdX бағдарламалық жасақтаманы еркін қол жетімді ету арқылы жергілікті білім беру платформаларын дамытуға шақырады. Онлайн курстар беделді университеттерде (Гарвард, Гонконг, Киото, Пекин) оқылатын дәрістерді қайталайды. Барлық курстар модульдерге бөлінеді. Оқушылар тапсырмаларды орындайды, емтихан тапсырады, білімдерін тексеру үшін және соңында жалпы балл алады. Оқушыларға ыңғайлы болу үшін онлайн оқулықтар ұсынылады. Форумда материалдар мен тапсырмаларды талқылау мүмкіндігі де бар. Edx артықшылықтары платформада беделді университеттердің көптеген курстары бар, ал кемшіліктер кейде курстың басталуын ұзақ күтуге тура келеді.

Қорытынды. Бүгінгі таңда ЖАОК объективті шындық, білім беру қызметтері саласындағы тренд болып табылады, қоғамның ақпараттық мәдениетінің жаңа саласын қалыптастыра отырып, оқытудың жаңа нысандары мен әдістерін дамыту үшін ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалануды кеңейтуге ықпал етеді. Күндізгі курстар негізінде біліктілікті арттырудың стандартты нысаны енді барлық тілек білдірушілердің білім беру талаптарын қанағаттандыра алмайды. Бейресми оқыту қазіргі білім беруді дамытудың негізгі тенденцияларының біріне айналады және мұғалімдерді үздіксіз оқыту

мен олардың өзін-өзі тәрбиелеуінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

ЖАОК-ты қашықтықтан оқытудың белгілі, бірақ ескірген және сонымен бірге танылмаған түрлерінен, атап айтқанда Интернетке оқулықтарды, дәрістердің бейнежазбаларын орналастыру және тіпті тестілеуді ұйымдастыру арқылы оқытудан ажырату керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдуллаев, М. (2022). *Цифрлық білім беру платформалары және олардың Қазақстандағы білім беру жүйесіне әсері*. Алматы: Қазақ университеті.
2. Айтқалиева, А. С. (2023). *ЖАОК платформаларының оқыту процесіндегі рөлі*. Білім және ғылым, 15(2), 87-94.
3. Бектемір, Қ. Т., & Тасмағамбетов, Д. Ж. (2021). *Қазіргі білім беру технологиялары: ЖАОК платформаларын қолдану тәжірибесі*. Қарағанды: Қарағанды университеті.
4. Ермекбаева, Г. К. (2020). *Білім берудегі инновациялық технологиялар және олардың тиімділігі*. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
5. Жақсылық, М. (2023). *Қашықтықтан оқыту және білім берудегі ЖАОК платформалары: Жаңа тенденциялар мен мүмкіндіктер*. Халықаралық білім және ғылым журналы, 8(4), 121-128.
6. Назарбаев, Н. Ә. (2018). *Қазіргі білім беру мен ғылымды дамыту бойынша стратегиялық бағыттар*. Астана: Қазақстан Республикасы Президенті.
7. Ұзақбаева, Л. А. (2022). *Цифрлық оқу ортасы және ЖАОК платформаларының білім сапасына әсері*. Халықаралық педагогикалық ғылымдар журналы, 14(6), 73-80.
8. OECD (2020). *Digital Education: Enabling and Empowering the Next Generation*. Paris: OECD Publishing.

BASIC PRINCIPLES OF ORGANIZING RESEARCH AND RESEARCH ACTIVITIES DIRECTED TO FORMING RESEARCH SKILLS

Salybekova N.N., Tynyshtykbai B.A.

PhD, associate professor MA, teacher of the International Kazakh-Turkish University
named after Khoja Ahmet Yasawi, Turkestan.

e-mail:nurdana.salybekova@ayu.edu.kz

Master's student of International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmet
Yasawi, Turkestan city.

e-mail:balnur.tynyshtykbay@ayu.edu.kz

Abstract

The main principles of the formation of research activities in biological education and methodological features of implementation of project activities are analyzed in the research work. The use of active learning methods was systematized by using project tasks, laboratory works, interdisciplinary approaches and modern educational technologies. Ways of forming students' critical thinking, independent search for scientific information and the ability to analyze the results, as well as the ability to work with biological data and conduct independent experiments were studied. Based on the features of the factors contributing to increasing the level of learning motivation and deepening biological education, the principles of teaching were differentiated. Through the experiment of successful application of these methods in educational practice, their effectiveness in directing students to study and professional activities in the field of science has been proved.

Keywords: research activities, biological education, project learning, critical thinking, experimental analysis.

In today's conditions of rapid development of science and technology, significant changes in educational processes and teaching methods, special attention is paid to the preparation of students who can effectively adapt to the new reality and solve complex tasks. Developing research skills becomes an important component of the learning process, especially in natural sciences such as biology. This is connected not only with the need to accumulate real knowledge, but also with the need to independently search for information, develop critical thinking and active research activities.

One of the priority areas of biological education is the organization of search-research activities that contribute to deeper learning of educational material, development of scientific worldview, and formation of students' research skills. In biology classes, students learn about natural processes, laws of nature and their interrelationships, and this knowledge can be the basis of scientific research. In addition, the system of methods and approaches aimed at stimulating interest in the study of biological phenomena and developing an analytical approach plays an important role.

The relevance of the introduction of search-research methods in biological education depends on the requirements of modern society for specialists who have not only theoretical knowledge, but also practical skills of conducting research. In this regard, educational programs include more elements of research activities aimed at forming such qualities as independence, initiative, working with information, conducting experiments and drawing conclusions based on the obtained data.

One of the main tasks of biological education is to prepare students for working with scientific information, critical analysis of data and practical application of knowledge. In the conditions of oversaturation of information and rapid updating of knowledge, traditional forms of education cannot fully satisfy the needs of students in mastering educational material. Therefore, modern methods of teaching biology include the integration of research methods that help students not only acquire specific knowledge, but also develop their abilities to independently search and analyze information.

Organization of research activities allows students to participate in cognitive processes along with professional sciences, as well as creates conditions for in-depth study of individual topics, forms skills for working with scientific texts,

experiments and observations. These competences are very important in the modern educational process aimed at preparing for life in the information society, where independent acquisition of knowledge becomes an indispensable requirement.

Today's education system requires effective teaching methods that promote the development of students' research skills, especially in science subjects such as biology. Formation of such skills helps to develop critical thinking, independence, ability to conduct scientific research and analyze results. The introduction of research activities into the educational process is based on a number of principles that ensure consistent and meaningful development of students.

The main meaning of the principle of problem solving is to present students with problematic situations or questions that require them to actively search for solutions and new knowledge. This approach encourages students to independently explore and master new areas of knowledge. For example, when studying the topic "Ecology", the teacher is recommended to ask the students: "how does the change of the habitat affect the population of certain species?" [1, p. 45]. During the research, students can compare the ecological niches of different animals and study their adaptations.

Studies have shown that the problem-based approach helps to increase the cognitive activity of students and helps to form their ability to make hypotheses and test them in practice [2, 112 p.].

The principle of consistency is the step-by-step mastering of research skills, starting with simple tasks and moving to complex ones. It is important that students gradually learn to use a variety of research methods in biology, from observation to data analysis and interpretation. For example, they can study the morphological features of plants in the first stage of the learning process, and then conduct experiments on the influence of external conditions on their growth and development [3, 76 p.].

I.S. Petrov [4, p. 123] noted that this approach allows students to develop logical thinking and gain experience working with scientific data, which is very important for the formation of research skills.

The principle of activity suggests that students should be involved in the active learning process by independently completing various research tasks. Active participation in conducting experiments, writing scientific articles and

participating in scientific project competitions contributes to the development of scientific thinking. For example, students can conduct an experiment to study photosynthesis and its dependence on light intensity, make observations and analyze the results [5, 52 p.].

Active participation in research activities encourages the development of students' skills in planning experiments, data analysis and interpretation, which is especially important in biological education [6, 71 p.].

The visualization principle involves the use of visual materials, models, layouts, tables and graphs so that students can better understand and remember biological processes and phenomena. T.V. As Smirnova noted, working with visual aids and microscopes, interactive models of cells and organs helps students to gain a deeper understanding of the meaning of the studied material and encourages independent research.

Within the framework of this principle, students can be offered to observe plant and animal cells under a microscope and then compare their structures, which allows developing the skills of scientific analysis and working with visual tools [7, 82 p.].

The principle of integration means that research activities should be interconnected with other disciplines such as chemistry, physics and mathematics. This allows students to see the connections between different scientific fields and to use the methods of one science to solve problems in another. For example, when studying the topic "biochemical processes in the cell", students can use the knowledge they have acquired in chemistry in the process of studying biology to analyze enzymatic reactions.

The integration of knowledge in different fields contributes to a deeper understanding of biological processes and the formation of an interdisciplinary approach to solving scientific problems [8, pp. 87-88].

As an example, let's consider the diagram of the learning process based on general principles for developing students' research skills (Figure 1).

Figure 1. Outline of the lesson on the topic "Investigation of the influence of external factors on the growth and development of plants".

During the study of this topic, students integrate STEAM technology into the learning process based on the above-mentioned principles.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) is known as a visionary educational system that combines various disciplines to develop a holistic, creative and problem-solving approach to learning [9, 1083 p.]. The goal of STEAM is to provide students with a comprehensive education that combines theoretical knowledge with practical application and prepares them for complex, real challenges [10, 76 p.].

An example of a lesson plan on the topic "Investigation of the influence of external factors on the growth and development of plants" organized with the help of integration and STEAM can be explained step by step as follows (Table 1):

Table 1. An example of lesson periods on the topic "Investigation of the influence of external factors on the growth and development of plants".

Study periods	Description	The principle of integration	STEAM technology
1 2	3	4	
	Organization and introduction to the topic	During this stage, students discuss what external factors can affect plant growth, such as light, temperature and humidity. Discussion questions will help you improve your knowledge of biology, physics and chemistry. Questions and tasks are related to different subjects: biology (plant physiology), physics (light, temperature) and chemistry (nutrients, chemical processes in cells). Use of scientific concepts (Science) and technologies to study natural phenomena.	
	Course of the lesson	Using knowledge from several disciplines, students create hypotheses about how changing conditions (for example, intense lighting or lack of water) affect plant growth.	
		Students apply physical knowledge about heat and light radiation, chemical knowledge about photosynthesis, biological knowledge about plant growth. Teamwork allows us to share this knowledge to solve problems. They make experimental plans using mathematical calculations (Math), scientific research (Science), experimental design (Engineering).	
		Students examine experimental design in detail: select independent variables (eg, lighting, temperature), dependent variables (plant growth), and control parameters. Here, engineering thinking is actively used to create experiments, as well as mathematical skills to measure results.	

Students conduct experiments using equipment (thermometers, lights, magnifiers, etc.), measure plant growth, and record data. This stage includes actual work with technologies for observations and data collection (Technology), as well as the application of scientific knowledge to analyze observations (Science).

Conclusion In the last stage, students compare the obtained results with hypotheses, analyze the data, and discuss the conclusions in groups.

Analysis of the results of the experiment requires students to synthesize knowledge from all participating subjects. Students use numerical data to make inferences (Math), use technology to analyze, discuss scientific results and conclusions (Science), and suggest improvements to experiments.

Reflection At this stage, students summarize the knowledge they have learned from the lesson. He evaluates the course of the lesson according to the "Traffic light" method.

This lesson plan uses STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Math) technology and integration technology, as each stage of the lesson requires students to apply knowledge from different areas. In this way, students work as a unit with natural sciences, engineering approaches and mathematical calculations, developing critical thinking, self-research and interdisciplinary approach skills.

Organization of research activities in biological education based on the principles of integration and the STEAM approach allows students not only to deepen their knowledge in the field of biology, but also to develop research skills by applying knowledge from various disciplines. Students actively participate in the study of the influence of external factors on the growth and development of plants, formulate hypotheses, plan and conduct experiments, which contributes to the formation of a comprehensive approach to the studied subject.

Each stage of the lesson not only shows the connection between biological, physical and chemical aspects, but also shows the importance of an interdisciplinary approach in education. Working in groups and applying engineering and mathematical thinking to experiment design promotes critical thinking and self-research skills.

Conclusion. In conclusion, the basic principles of organization of search-research activities in biological education play a decisive role in the formation of students' research skills. Creating conditions for active participation of students in

the research process contributes to the development of their critical thinking, independence and ability to solve complex problems. Combining knowledge from different disciplines and using an interdisciplinary approach allows students to see the connection between the theories and practical aspects of biology.

In addition, the use of modern technologies and methods such as STEAM increases interest in science and helps develop skills in data, experimentation and analysis of results. Thus, the systematic use of research activities in education not only deepens the understanding of biological processes, but also forms valuable competencies necessary for successful professional activity in the students in the future

References:

1. Sidorova L. N. Problem methods of teaching in biology // New pedagogical technologies. - 2021. - No. 3. - S. 42-45.
2. Ivanov V. I. Research activity of schoolchildren: theory and practice // Pedagogical research. - 2020. - No. 5. - S. 110-112.
3. Kuznetsova E. P. System approach in biological education: theory and practice // Biological education today. - 2019. - No. 6. - S. 75-79.
4. Borisova N. V. Problematic approach in teaching biology: principles and methods // Journal of biological education. - 2020. - No. 4. - S. 120-127.
5. Zaitsev D. V. Formation of research skills in schoolchildren in biology lessons // Biology in school. - 2017. - No. 2. - S. 50-54.
6. Smirnova T. V. The use of visual methods in biological education // Biology: innovative methods of training. - 2020. - No. 5. - S. 65-72.
7. Grigoriev A. A. Integration of knowledge in natural science education // Contemporary problems of education. - 2021. - No. 3. - S. 81-83.
8. Petrov I. S. Development of research skills in school biology education // Educational process: challenges and prospects. - 2018. - No. 2. - S. 88-92.
9. Yakman G., Lee H. Exploring the Exemplary STEAM Education in the US as a Practical Educational Framework for Korea // Journal of the Korean Association of Science Education, 2012. - No. 32(6). - P. 1072-1086.
10. Kim D., Bolger M. (2017). An Interdisciplinary Approach to Implementing STEAM in the Classroom // Science Education International, 2017. – №28(4). - P. 74-79.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ӘЛЕУЕТІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ: AI КЕҢІСТІГІ»ТАҚЫРЫБЫНДА ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЖОБА

Макашева К. С.

«Ғали Орманов атындағы №7 мектеп-гимназиясының» директорының бейіндік ісі
жөніндегі орынбасары, педагогика ғылымдарының магистрі

Ағылшын тілі пән мұғалімі,

Астана қаласы, Қазақстан республикасы.

e- mail: makashevakarakoz87@gmail.com

Андатпа

Бұл мақалада жасанды интеллекттің (AI) заманауи білім беру саласындағы орны мен оны оқу үдерісінде қолданудың мүмкіндіктері қарастырылады. Жобаның мақсаты — оқушыларға жасанды интеллект негіздерін түсіндіріп, оның әртүрлі қолдану аясын ашу. Осы арқылы оқушылардың болашақ технологияларға деген қызығушылығын арттыру және сыни ойлау дағдыларын дамыту көзделген. Мақалада жасанды интеллекттің қоғамға тигізетін ықпалы, технологиялық дамудың білім беру мен кәсіпкерлік саласына әсері талқыланып, жоба нәтижелерінің оқушылардың ғылыми және шығармашылық қабілеттерін дамытудағы маңызы атап өтіледі.

Түйін сөздер: жасанды интеллект (AI), цифрлық технологиялар, креативтілік, зерттеушілік дағдылар, инновация, технологияны қолдану, Magicschool, Chat Gpt, virbo, виртуалды әлем, болашақ мамандықтар

Жасанды интеллект (AI) біздің өміріміздің барлық салаларына еніп, қарқынды дамып келеді. Медицина мен қаржыдан білім мен ойын – сауыққа дейін AI қазіргі әлемнің ажырамас бөлігіне айналууда. Бұл жоба жасанды интеллекттің әлеуеті мен мүмкіндіктерін зерттеуге, сондай-ақ оны әртүрлі салаларда практикалық қолдануға бағытталған. Әлем цифрлық технологияның әсерінен тез өзгеруде және жасанды интеллект (AI) бұл процесте шешуші рөл атқарады. і. Бұл жоба Magicschool платформаларында, ChatGPT және виртуалды әлемдерде (мысалы, Virbo) ерекше назар аудара отырып, білім берудегі ЖИ әлеуетін зерттеуге бағытталған

Жобаның мақсаты. Жобаның негізгі мақсаты-Мұғалімдерге жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары туралы базалық түсінік беру. ЖИ-дің білім беру процесін қалай жақсартуға болатынын көрсету. Мұғалімдерді ЖИ құралдарын қолдану дағдыларын дамытуға ынталандыру.:

Міндеттері:Жасанды интеллект туралы жалпы білімді кеңейту.

Білім беру саласында ЖИ құралдарын пайдаланудың артықшылықтары мен мүмкіндіктерін көрсету.Мұғалімдердің оқу процесінде ЖИ құралдарын қолдану дағдыларын қалыптастыру.Оқыту тиімділігін арттыру үшін жасанды интеллектке негізделген жаңа әдістер мен ресурстарды зерттеу.

Күтілетін нәтиже:Мұғалімдер жасанды интеллекттің мүмкіндіктерін терең түсінеді. ЖИ құралдарын қолдана отырып, сабақ жоспарларын жетілдіру. Жасанды интеллект арқылы оқу материалдарын жеке бейімдеу.

Мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттесуінің жаңа формаларын құру.

Қолданыстағы платформаларды талдау: білім беру мақсатында Magicschool, ChatGPT және Virbo платформаларының функционалдығы мен мүмкіндіктерін зерттеу.

Жасанды интеллекттің негізгі тұжырымдамаларын зерттеу: нейрондық желілер, Машиналық оқыту, терең оқыту және т. б.

Жасанды интеллект модельдерін жасау: кескінді тану, табиғи тілді өңдеу, болжау және т. б. сияқты нақты мәселелерді шешу үшін модельдер жасау.

Модельдерді нақты жағдайда қолдану: нақты деректерге әзірленген модельдерді сынау және олардың тиімділігін бағалау.

Нәтижелерді талдау және қорытындылар: жасанды интеллекттің әлеуеті мен шектеулері туралы тұжырымдар жасау.

Зерттеу әдістері Қойылған мақсаттарға жету үшін мынадай әдістер пайдаланылатын болады:

Білім беру сценарийлерін әзірлеу: Жоба тренерлерін тағайындау, топтар құру. ЖИ мүмкіндіктеріне негізделген интерактивті Оқу материалдары мен тапсырмаларды жасау.

Эксперименттік тексеру: әзірленген сценарийлердің тиімділігін бағалау үшін оқушылардың қатысуымен эксперименттік зерттеулер жүргізу.

Оқушыларға әсерін бағалау: жобаға қатысқаннан кейін оқушылардың мотивациясындағы, академиялық үлгеріміндегі және дағдыларын дамытудағы өзгерістерді талдау.

Негізгі бөлім

1. Жасанды интеллекттің білім беру саласындағы орны мен рөлі

Жасанды интеллект (ЖИ) білім беру саласында көптеген мүмкіндіктер мен жаңа әдістер ұсынуда. Қазіргі таңда ЖИ технологиялары оқу процесін жекешелендіріп, білім алушының жеке қабілеттерін ескеруге мүмкіндік береді. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, ЖИ арқылы білім беру жүйесін жетілдіру — оқу нәтижелерін жақсартуға, білім беру ресурстарын оңтайлы пайдалануға және оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға септігін тигізеді.

2. Magicschool, ChatGPT және Virbo платформаларының маңызы

Бұл жобада Magicschool, ChatGPT және Virbo платформаларының білім берудегі мүмкіндіктері мен артықшылықтарын зерттеу негізгі орын алады. Magicschool платформасы білім алушыларға түрлі білім беру құралдарын біріктіріп, ЖИ негізінде интерактивті ортада оқытуға арналған. ChatGPT платформасы оқу барысында студенттердің сұрақтарына жауап беріп, түсініктерін толықтыруға мүмкіндік береді. Virbo платформасы виртуалды әлемде білім беру ресурстарын визуализациялау арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған. Бұл платформалар арқылы мұғалімдер мен оқушылардың өзара әрекеттесуінің жаңа формалары, тиімді коммуникация және жекелей бейімделген оқу материалдары ұсынылады.

3. Жасанды интеллекттің негізгі тұжырымдамаларын зерттеу

ЖИ негізін құрайтын нейрондық желілер, машиналық оқыту, терең оқыту технологиялары білім беру саласында кеңінен қолданыс табуда. Жобаның бір бөлігі ретінде, осы тұжырымдамаларға теориялық және тәжірибелік зерттеулер жүргізу жоспарланған. Атап айтқанда, мәтінді өңдеу, суретті тану, болжау

алгоритмдерін қолдану арқылы оқу процесінің әртүрлі аспектілерін оңтайландыру көзделіп отыр.

4. ЖИ модельдерін әзірлеу және тәжірибеде қолдану

Жоба аясында нақты мәселелерді шешу үшін ЖИ модельдері әзірленеді. Мысалы, кескінді тану жүйесі арқылы оқушылардың белсенділігін бақылау, мәтінді өңдеу арқылы оқушылардың сауаттылығын арттыруға көмек көрсету сияқты практикалық шешімдер қарастырылуда. Осылайша, әрбір модельді нақты деректерде сынап, оның тиімділігін бағалау көзделген.

5. ЖИ-дің оқу процесіне әсерін бағалау

Жоба нәтижелерін бағалау мақсатында эксперименттік әдістер қолданылады. Оқушылардың академиялық көрсеткіштері, ынтасы және танымдық қабілеттеріндегі өзгерістер бақылауға алынып, ЖИ құралдарының олардың оқу процесіне тигізетін әсері талданады. Оқу сценарийлерін әзірлеп, оларды практикалық қолданысқа енгізу нәтижесінде алынған деректер талданып, ЖИ технологияларының тиімділігіне баға беріледі.

6. Қолданыстағы ЖИ платформаларын талдау

Жобада қолданылатын Magicschool, ChatGPT және Virbo платформаларының білім беру саласындағы артықшылықтары мен функционалдығы жан-жақты зерттеледі. Әр платформаның мүмкіндіктері оқушылар мен мұғалімдер үшін қалай қолайлы екенін анықтап, олардың функционалдығын оқыту процесіне бейімдеу мақсатында талдау жүргізіледі.

Артықшылықтары

Жеке бағыттағы оқу мүмкіндігі

Жасанды интеллект әрбір оқушының деңгейіне, қызығушылығына және қажеттілігіне қарай оқу процесін дербестендіреді. Мысалы, ЖИ негізіндегі платформалар оқушының тіл деңгейін автоматты түрде бағалап, сол деңгейге сәйкес тапсырмалар ұсына алады. Бұл тәсіл әр оқушының оқу қарқынын және қажеттілігін ескеріп, тиімді нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Қателерді нақты анықтау және түзету

Жасанды интеллектті қолданатын грамматикалық түзету бағдарламалары ағылшын тілін үйренушілерге қателерін тез әрі дәл анықтауға көмектеседі. Мысалы, грамматика тексеру құралдары (Grammarly және басқалары) тек қателіктерді тауып қана қоймай, оларды түсіндіріп, дұрыс шешімін ұсынады. Бұл оқушыларға өздігінен қателерін түзетуге және болашақта сол қателерді

қайталамауға көмектеседі.

Тілдік дағдыларды жетілдіру

Жасанды интеллект арқылы сөйлесу тренажерлары (мысалы, сөйлесу боттары) ағылшын тілінде сөйлеу тәжірибесін береді. Бұл оқушыларға өздерінің сөйлеу дағдыларын дамытып, тілдік сенімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Оқу барысында интерактивті диалогтарға қатысып, тілдік қорын кеңейтуге жағдай жасалады.

Мұғалімдердің уақытын үнемдеу

ЖИ оқушылардың тапсырмаларын автоматты түрде тексеріп, бағалау жұмыстарын жеңілдетеді. Мұғалімдерге қосымша уақыт пен ресурс беру арқылы, олар өз күштерін сабақтың сапасын арттыруға және шығармашылық әдістерді әзірлеуге бағыттай алады.

Кемшіліктері

Адаммен қарым-қатынастың жетіспеушілігі

ЖИ технологиялары оқушыларға жеке сабақ беру және сөздік қорын кеңейту сияқты мүмкіндіктерді ұсынғанымен, ол адаммен шынайы қарым-қатынас сезімін толық бере алмайды. Тіл үйренуде эмоция және мимика маңызды рөл атқарады, ал жасанды интеллект оларды жеткізуге әлі де жеткіліксіз.

Тіл мәдениетіне деген түсініктің шектеулігі

Ағылшын тілін үйрену тек грамматика мен сөздерді меңгеру ғана емес, сол тілдің мәдениетін түсінуді де қажет етеді. Жасанды интеллектті қолданатын қосымшалар мәдени аспектілерге аса мән бермейді. Осы себептен, ЖИ арқылы үйренген білім мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын толық дамыта алмауы мүмкін.

ЖИ-ға тәуелділік

Оқушылар ЖИ құралдарын қателерін тексеру үшін ғана емес, кейбір тапсырмаларды орындау үшін де пайдаланады. Бұл олардың өз бетімен ойлау, шығармашылық қабілеттерінің дамуын тежейді. ЖИ-ға тәуелділік оқушылардың тілдік дағдыларын толық меңгеруге кедергі келтіруі мүмкін.

Техникалық ақаулар мен қауіпсіздік мәселелері

ЖИ қолданатын қосымшалар интернетке тәуелді болғандықтан, интернеттің сапасы мен тұрақтылығы оқушылардың оқу процесіне әсер етуі мүмкін. Сонымен қатар, кейбір ЖИ платформалары пайдаланушылардың жеке мәліметтерін жинап, қауіпсіздік тәуекелдерін тудырады.

ЖИ мүмкіндіктері және оның болашағы

Жасанды интеллекттің болашақта адам өмірінің түрлі салаларына әсер ететіні сөзсіз. Оқушыларға ЖИ-дің тек автоматтандыру емес, денсаулық сақтау, экология, өнеркәсіп сияқты маңызды салаларда қолданылуы туралы түсінік берілді. Бұл жоба оларға ЖИ-дің шексіз мүмкіндіктерін көрсетіп, оны дұрыс бағытта қолдана білудің маңыздылығын ұғындырды.

Қорытынды

Бұл жобаның нәтижесінде мұғалімдер мен оқушылардың жасанды интеллекттің білім беру процесіндегі мүмкіндіктерін тиімді пайдалану дағдылары қалыптасады. Жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы білім беру үрдісі жекешеленіп, интерактивті сипат алады, бұл оқушылардың қызығушылығын оятып, оқу тиімділігін арттырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Андреев, А.А. (2020). Жасанды интеллект және оның білім беру жүйесіндегі орны. Алматы: Білім баспасы.
2. Джонс, К., & Ванг, М. (2021). Artificial Intelligence in Education: Opportunities and Challenges. Springer Publishing.
3. Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым Министрлігі (2023). Қазақстандағы білім беру жүйесінде жасанды интеллектті қолдану жолдары. Нұр-Сұлтан: Министрлік баспасы.
4. Сағындықов, Ж.Қ. (2019). Цифрлық Қазақстан және ЖИ технологияларын қолдану. Астана: Цифрлық экономика баспасы.
5. Кузнецов, В.В. (2022). Машиналық оқыту негіздері: білім беру саласына енгізу тәжірибесі. ММУ Баспасы, Мәскеу.
6. Magicschool платформасы (2023). Magicschool платформасы туралы нұсқаулық. Онлайн қолжетімді: www.magicschool.com.
7. OpenAI (2023). ChatGPT қолдану жөніндегі нұсқаулық. Онлайн қолжетімді: www.openai.com/chatgpt.
8. Виртуалды әлемдегі білім беру: Virbo платформасы (2023). Виртуалды оқыту құралдарының тиімділігі. Виртуалды платформалар қауымдастығы.
9. ҚР Президентінің жанындағы цифрлық даму кеңесі (2022). Қазақстандағы цифрлық және жасанды интеллект технологияларын дамыту стратегиясы. Нұр-Сұлтан: Цифрлық даму кеңесі.
10. Brown, T., & Smith, J. (2021). Machine Learning and Neural Networks in Education. Cambridge University Press.
11. Стюарт Рассел, Питер Норвиг. Искусственный интеллект: современный подход. — М.: Вильямс, 2006.
12. Ян Лекун, Йен Гудфеллоу, Йошуа Бенжио. Глубокое обучение. — М.: ДМК Пресс, 2021.
13. Андрей Карпатый. Современные методы глубокого обучения. — М.: ДМК Пресс, 2018.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ, НАПРАВЛЕННОЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Ахметкалиева А.М

учитель казахского языка и литературы ГКП на ПХВ «Школа-гимназия 7 имени
Гали Орманова» акимата города Астана. Казахстан.
e-mail:eurasiainnovation@gmail.com

Аннотация

В статье рассматривается сущность проектной деятельности школьников, а также её возможности в плане формирования функциональной грамотности у школьников. Показана роль проектной деятельности в формировании функциональной грамотности вообще и читательской грамотности в частности, рассмотрены принципы и этапы ее осуществления в аспекте решения задач формирования читательской грамотности у школьников. Читательская грамотность включает не только понимание текста, но и способность анализировать и применять информацию в различных контекстах. Проектная деятельность способствует развитию навыков критического мышления, самостоятельного поиска и обработки информации, а также повышению уровня вовлеченности учащихся в учебный процесс. Важно учитывать методическую подготовку учителей и использование информационных технологий для успешной реализации подобных проектов.

Ключевые слова: функциональная грамотность, читательская грамотность, проектная деятельность.

В эпоху информационных технологий и постоянно растущего объема информации читательская грамотность является ключевым умением, позволяющим не только эффективно осваивать учебный материал, но и успешно адаптироваться к меняющимся жизненным условиям. Определение читательской грамотности, включающее в себя умение читать, анализировать, оценивать, интерпретировать и обобщать представленную информацию, а также извлекать её и преобразовывать ее в соответствии с учебной задачей, подчеркивает многогранность и сложность этого процесса. Функциональная грамотность – это способность применять знания, полученные в школе, для решения повседневных задач. Базовым умением функциональной грамотности школьников считается читательская грамотность – это умение человека понимать и использовать письменные тексты, анализировать, изучать их для решения своих жизненных задач. Развитие читательской грамотности учащихся - одна из актуальных задач современного образования, а привитие школьникам навыков самостоятельной работы над учебным материалом является одним из обязательных условий успешного обучения [1].

Проектная деятельность, в свою очередь, представляет собой совместную учебно-познавательную, творческую деятельность обучающихся, учителей и родителей, направленную на развитие исследовательских умений, включающих постановку проблемы, сбор и обработку информации, проведение экспериментов и анализ полученных результатов. Этот подход способствует приобщению учащихся к решению жизненно важных проблем и формированию у них навыков критического мышления, самостоятельности и ответственности за результат своей деятельности.

Проект по своей сути является универсальной образовательной технологией, которая может применяться в изучении любого предмета. Она актуальна и на уроках, и во внеурочной деятельности. Каждый проект уникален, так как ориентирован на самих учеников, их интересы и потребности. Метод проектов эффективен, так как формирует у обучающихся большое количество метапредметных умений. Работая над проектом, ученик активно развивает творческое мышление и формирует функциональную грамотность на основе опыта практической деятельности [2]. Работа над проектом позволяет осуществлять дифференцированный подход к обучению, повышать активность и

самостоятельность учащихся на основе самостоятельного решения учебных задач. Данная технология базируется на идее взаимодействия учащихся в группе в ходе учебного процесса, идее взаимного обучения, при котором обучаемые берут на себя не только индивидуальную, но и коллективную ответственность за решение учебных задач, помогают друг другу, отвечают за успехи каждого члена группы.

В педагогической литературе читательская грамотность рассматривается как один из самых важных параметров готовности школьника к жизни (А.В.Воронцов, Н.Н.Светловский). Факторы, влияющие на формирование читательской грамотности, изучены в работах М.А. Пинской, М.В.Тарабуевой и других. Способы формирования читательской грамотности в начальной школе рассматриваются в трудах Л.А.Рябининой, М.И. Кузнецовой. Пути и способы формирования читательской грамотности обучающихся начальной школы описаны в трудах Ф.И.Урмана, Л.В. Чернышевой.

Применение проектной деятельности в процессе обучения открывает новые возможности для формирования у школьников читательской грамотности, которая позволяет применять полученные знания в практической деятельности. Такой подход позволяет сделать обучение более мотивирующим и интересным для учащихся, так как они становятся активными участниками учебного процесса, поскольку работают над реальными проектами и решают актуальные задачи. Кроме того, проектная деятельность способствует формированию у учащихся умения работать в команде, развивает их коммуникативные навыки и учит договариваться и сотрудничать с другими людьми [3].

Читательская грамотность является одной из ключевых компетенций, необходимых в современном обществе. Она включает способность понимать, интерпретировать, оценивать и применять информацию из различных текстов. Проектная деятельность играет важную роль в развитии читательской грамотности, так как способствует активному вовлечению учащихся в процесс познания и формирует у них навыки самостоятельного поиска и анализа информации [4].

Ключевым аспектом организации проектной деятельности является целеполагание и четкое планирование. Учителю необходимо помочь учащимся определять цели и задачи проекта, а также находить средства их реализации, что позволит создать структуру, в которой учащиеся смогут понять, что от них требуется и какие навыки они будут развивать в процессе работы. Разработка

проекта должна начинаться с обсуждения актуальных тем, которые интересуют детей. Это могут быть как классические произведения, так и современные тексты, которые отражают реалии их жизни. Обсуждение тем в классе помогает формировать у детей интерес и вовлеченность, а также способствует более глубокому осмыслению материалов. На этапе реализации проекта важно учитывать различные способы представления результатов, будь то письменные работы, мультимедийные презентации или творческие представления [5].

Кроме того, значительную роль в успешной реализации проектной деятельности играет использование информационно-коммуникационных технологий. Современные технологии открывают перед учащимися новые возможности для поиска и обработки информации. Учителя могут интегрировать в проектную деятельность онлайн-ресурсы, электронные библиотеки и различные образовательные платформы, что значительно расширяет доступ к информации и способствует развитию читательской грамотности. Важно также, чтобы педагоги прошли обучение по использованию этих технологий в образовательном процессе. Это не только повысит их квалификацию, но и создаст условия для активного вовлечения учащихся в проектную деятельность, что в конечном итоге приведет к улучшению уровня читательской грамотности и общей успеваемости школьников.

Читательская грамотность включает не только способность декодировать текст, но и умение его анализировать, делать выводы и применять полученные знания в различных контекстах. В современном образовательном процессе формирование читательской грамотности стало одной из важнейших задач. Исследования показывают, что грамотный читатель способен критически воспринимать информацию, что важно в условиях информационного общества.

В процессе проектной деятельности учащиеся сталкиваются с необходимостью поиска, анализа и интерпретации информации, что способствует развитию их читательской грамотности.

При организации проектной деятельности, направленной на формирование читательской грамотности, важно учитывать несколько ключевых аспектов:

1. Целеполагание и планирование. Учителю важно учить детей четко формулировать цели и задачи проекта, обозначать ожидаемые результаты. Это может способствовать более глубокому анализу содержания проектной деятельности, осмыслению художественных или научных текстов.

2. Выбор тематики. Проекты должны быть связаны с реальными проблемами или вопросами, интересными учащимся. Темы могут быть разнообразными — от анализа литературных произведений до исследования научных текстов.

3. Этапы реализации проекта. Проектная деятельность должна включать несколько этапов:

Подготовительный этап: анализ учебных материалов, формирование команд.

Исследовательский этап: сбор и анализ информации.

Заключительный этап: представление результатов и их обсуждение.

Учитель в проектной деятельности школьников, направленной в том числе на формирование читательской грамотности выступает в качестве наставника и консультанта, помогая учащимся формулировать задачи, подбирать литературу, анализировать тексты и представлять результаты работы.

На практике формирование читательской грамотности в проектной деятельности может включать следующие виды заданий:

1. Учащиеся создают блоги, в которых анализируют прочитанные произведения, обсуждают их с одноклассниками и приглашают к участию родителей или других экспертов.

2. Организация конференций, на которых учащиеся представляют свои исследования по различным литературным произведениям, обмениваются мнениями и учатся аргументированно отстаивать свои выводы.

3. Учащиеся изучают и анализируют особенности различных литературных жанров, что помогает им глубже понять структуру текста и развить критическое восприятие информации.

В рамках школьной программы ежегодно организуются различные проектные конкурсы, в которых ученики активно участвуют, демонстрируя свои достижения в развитии читательской грамотности. Например, на городском конкурсе исследовательских проектов ученик 7-го класса подготовил проект под названием «Моя семья: традиции и ценности», где он исследовал семейные обычаи, собрал и проанализировал информацию из различных источников, в том числе из устных рассказов представителей старших поколений, и представил свои выводы в виде эссе и мультимедийной презентации, что позволило ему не только развить умение структурировать информацию, но и улучшить навыки критического чтения текстов и их анализа. Другой пример — проект ученика 6-го

класса, посвященный исследованию спортивных терминов в разных видах спорта. В ходе работы над проектом ученик изучал спортивную литературу, проводил опросы среди сверстников и спортивных тренеров, а также составил словарь спортивных терминов с подробными пояснениями и примерами. Такой подход способствовал не только обогащению словарного запаса учащихся, но и развитию умения интерпретировать и систематизировать информацию.

Кроме того, в школе активно реализуются творческие проекты, направленные на интеграцию литературных произведений в учебный процесс. Например, ученики 6-го класса подготовили и представили сценки по мотивам сказок Абая Кунанбаева, но прежде они проработали тексты сказок, проанализировали характеры персонажей и создали собственные инсценировки. В ходе таких проектов дети учатся не только понимать содержание текста, но и интерпретировать его через призму своего восприятия. На уроках литературы также организуются мини-конференции, где учащиеся защищают свои проекты, такие как «Портрет современного героя в литературе» или «Экологические проблемы в произведениях казахских писателей». Ученики представляют свои работы в виде докладов, сопровождаемых мультимедийными презентациями, что помогает формировать умения выделять главное, систематизировать и аргументировать свою точку зрения. Данные проекты дают учащимся возможность применять читательские навыки на практике, развивать их креативность и критическое мышление.

Внеурочные занятия также включают различные формы проектной деятельности, направленные на развитие читательской грамотности. В рамках клуба любителей книги учащиеся обсуждают прочитанные произведения, создают буктрейлеры и даже выпускают собственную школьную газету с рецензиями на книги, что способствует развитию аналитического и критического восприятия текста.

Одной из ключевых проблем является недостаточная подготовленность учителей к организации эффективной проектной деятельности, направленной на формирование читательской грамотности. Необходимо развивать методическую поддержку педагогов, а также повышать их квалификацию в области использования информационно-коммуникационных технологий и методологии проектной деятельности. Также стоит отметить, что в процессе проектной деятельности учащиеся могут столкнуться с трудностями в поиске и анализе

информации. Важно обучать школьников методам работы с текстами, включая стратегии поиска, анализа и синтеза информации.

Принципы и этапы реализации исследовательского проекта на уроках тесно связаны с формированием читательской грамотности. Процесс реализации проектной деятельности, направленной на формирование читательской грамотности, можно разделить на несколько этапов, каждый из которых способствует развитию умений, необходимых для глубокого понимания текстов и эффективной работы с информацией.

Принципы реализации проектной деятельности в аспекте формирования читательской грамотности.

1. Интеграция знаний. Проекты должны включать элементы различных дисциплин, чтобы стимулировать учащихся к применению и интеграции знаний в разнообразных контекстах.

2. Активное участие учащихся. Проекты требуют от учеников активной работы и самостоятельного поиска решений, что способствует развитию самостоятельности и критического мышления.

3. Реальность и практическая значимость. Проекты должны быть связаны с реальными жизненными ситуациями, что повышает мотивацию учащихся и показывает практическую значимость изучаемых вопросов.

4. Организация групповой работы. Работа в группах способствует развитию коммуникативных навыков и умения работать в команде.

5. Рефлексия. На каждом этапе проекта важно предусматривать время на анализ и оценку проделанной работы, что помогает учащимся осознавать свой учебный прогресс.

Таким образом, учебный проект создаёт среду, где образование перестаёт быть просто передачей знаний и превращается в активный, творческий процесс, позволяющий учащимся не только учиться, но и создавать что-то новое, применяя свои знания на практике. Это способствует развитию самостоятельности, ответственности и готовности к решению сложных задач, что является важным аспектом современного образования.

Процесс выполнения проекта включает несколько ключевых этапов [7]:

□ Организационный этап, включающий выбор темы, анализ проблематики и формулировку целей;

□ Непосредственное выполнение проекта, охватывающее анализ данных, сбор информации, разработку действий и адаптацию проекта по мере необходимости;

□ Презентация проекта, включающая подготовку и демонстрацию материалов, а также изучение потенциала использования результатов;

□ Оценка проекта через анализ достигнутых результатов и качества выполненной работы.

Таким образом, проектная деятельность является эффективным инструментом формирования читательской грамотности, поскольку она позволяет учащимся самостоятельно решать реальные задачи, требующие активной работы с информацией. Для успешной реализации проектов важно грамотно организовать процесс, обеспечить педагогическую поддержку и предоставить доступ к необходимым ресурсам. В перспективе дальнейшее развитие методической базы и активное использование новых технологий будут способствовать улучшению результатов в формировании читательской грамотности у школьников.

Список литературы

1. Скрипова Ю. Ю. Проектные задачи во внеурочной деятельности как средство формирования читательской компетентности младших школьников //Вестник Марийского государственного университета. – 2019. – Т. 13. – №. 4 (36). – С. 525-535.
2. Маликова Д. М. Проблема формирования читательской культуры у школьников //European science. – 2020. – №. 4 (53). – С. 31-32.
3. Колмогорова И. А., Россова Ю. И. Реализация функционального подхода к управлению процессом формирования читательской культуры младших школьников //ББК 74.660. 1я431 П 24. – 2021. – С. 360.
4. Прохорова Н. В. Эффективная модель внедрения функциональной грамотности в преподавание русского языка и литературы (из опыта работы творческой лаборатории учителей русского языка и литературы города Актобе) //ПроЧтение: методические, психодидактические, социокультурные аспекты обучения чтению на родном и иностранном (русском) языке. – 2019. – С. 8-14.
5. Бозшатаева Г. Т. и др. Организация проектной деятельности учащихся во внеурочное время //Международный журнал экспериментального образования. – 2016. – №. 3-1. – С. 15-17.
6. Кекеева З. О., Абдираимова Э. К. Формирование читательской культуры студентов-будущих педагогов в условиях цифровизации образования в Казахстане //Вестник Вятского государственного университета. – 2021. – №. 1. – С. 42-48.
7. Кекеева З. О., Абдираимова Э. К. Проблема Формирования читательской культуры будущего Педагога В Казахстане //Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2020. – №. 6 (149). – С. 85-89.

БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ ОТБАСЫНЫҢ РӨЛІ

Аухадиева А.С.

Абай облысы білім басқармасының «Абай ауданы білім бөлімі» ММ-нің әдіскері.

Абай облысы. Қазақстан.

e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада бала тәрбиесіндегі отбасылық қатынастардың маңызы қарастырылады. Отбасы — баланың алғашқы әлеуметтік ортасы, онда оның тұлғалық дамуы мен мінез-құлқының негізі қалыптасады. Мақалада отбасындағы білім беру, ата-ананың балаға деген қарым-қатынасы, тәрбие әдістері және эмоционалды қолдау баланың болашағына қалай әсер ететіндігі талқыланады. Сонымен қатар, қазіргі заманғы әлеуметтік және экономикалық өзгерістердің отбасы тәрбиесіне ықпалы қарастырылып, балалардың толыққанды дамуы үшін отбасы мен қоғамның бірлескен жауапкершілігінің маңызы көрсетіледі. Мақалада ата-аналар мен тәрбиешілердің бала тәрбиесіндегі рөлін арттыру мақсатында ұсыныстар мен әдістемелік кеңестер берілген.

Кілт сөздер: Отбасы, бала тәрбиесі, әлеуметтік орта, тұлғалық даму, тәрбие әдістері, ата-ана, баланың мінез-құлқы, эмоционалды қолдау, білім беру, әлеуметтік өзгерістер.

Отбасы ежелден қалыптасып, қазіргі кезде қоғамның әлеуметтік құрылымның негізгі элементтерінің біріне айналды. Қазақстанда әрбір отбасында өсіп келе жатқан ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуына ізгілік, яғни адамгершілік тәрбие шешуші фактор болуы заңдылық. Адамгершілік тәрбиесі- үздіксіз жүргізілетін процесс. Ол адамның өмірге келген күнінен бастап өмір бойы жалғаса береді. Оқушыларға адамгершілік тәрбие беруде отбасының орны ерекше. Өйткені бала туған күннен бастап ата-анасының аясында өсіп, өмірлік тәжірибесі қалыптаса бастайды.

Отбасы – белгілі бір әлеуметтік нормалар, санкциялар, мінез-құлық, құқық және міндеттер үлгілерімен, ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастарды реттеушілікпен сипатталатын әлеуметтік институт болып табылады. Балалардың барлық қасиеттері отбасындағылар және басқа адамдармен қарым-қатынас барысында қалыптасады. Сондықтан бұл мәселе Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі ретінде көрсетілген.

Тәрбие қоғамдық құбылыс, қоғам мен жеке тұлғаның арақатынасын қамтамасыз ететін басты жүйе. Тәрбие процесінің негізгі мақсаты- жеке тұлғаның әлеуметтендіріп, оның жағымды қасиеттерін дамыту, қоршаған ортадағы адамдармен тіл табысып, өзіне және басқаларға ыңғайлы болу болып табылады. Оқушылардың сапалы тәртібін, жағымды мінезін қалыптастыру, оған сәйкес сезімін және сенімін тәрбиелеу отбасының және оқу орындарындағы тәрбиешінің функциясын атқаратын барлық қызметкерлердің негізгі мақсатқа бағытталған іс-әрекетінің тиімділігіне байланысты. Дегенмен бұл жерде отбасының да алатын ролі ерекше.

Ұлы педагог В.А.Сухомлинскийдің айтуы бойынша, егер баланы тәрбиелеп дәрежеге жеткізу сәті түссе, адамгершілік тәрбие жеке адамды жетілдіруде тиімді ықпал жасайды. Егер біз балаға қуаныш пен бақыт бере алсақ, ол бала дәл сондай бола алады. Сондықтан отбасындағы тәлім-тәрбие жұмысын тиімді ұйымдастыру жолдарын атақты педагогтер мен психологтар өз еңбектерінде көрсеткен.

Бұл мәселеге өз үлесін қосқандар: А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, В.А.Сухомлинский, А.С. Макаренко т.б. ғалымдар. Тәрбиенің мінсіз болуына қатысты Абай Құнанбаевтың «Отыз екінші сөзінде» «Ғылымды, ақылды сақтайтұғын мінез деген сауыты бар. Сол мінез бұзылмасын! Көрсеқызарлықпен, жеңілдікпен, я біреудің орынсыз сөзіне, я бір кез келген қызыққа шайқалып қала

берсең, мінездің беріктігі бұзылады. Онан соң оқып үйреніп те пайда жоқ. Қоярға орны жоқ болған соң, оларды қайда сақтайсың? Қылам дегенің қыларлық, тұрам дегенде тұрарлық, мінезде азғырылмайтын ақылды, арды сақтарлық беріктігі, қайраты бар болсын! Бұл беріктік бір ақыл үшін, ар үшін болсын!» деп отырып, өзінің тұжырымында берік мінез, таза ар деген ұғымдарды ақылмен астарлай түскен.

Баланың адам ретіндегі қалыптасуында тәрбиенің негізі ата-анадан. Қазіргі кездегі педагогика бойынша отбасылық тәрбие-ата-ана мен баланың арасындағы қарым қатынастың жүйесі. Олай болса, әрбір ата-анаға осы жүйені ғылым және өнер ретінде жан-жақты меңгеру қажет. Осыған орай ҚР Оқу-ағарту министрлігінің 2024 жылғы 30 шілдедегі білім беру ұйымдарында «Біртұтас тәрбие» бағдарламасын бекіту туралы 194 бұйрығына сәйкес АПҚО (ата-аналарды педагогикалық қолдау орталығы) жұмысы жүйелі жүргізілуде. АПҚО және Даналық мектебі жобасы аясында ата-аналарды мектеп өміріне тарта отырып, ұлттық құндылықтарымызды насихаттайтын, бала бойына ана тілі мен дінін, оның тарихын, мәдениетін, өнерін, салт-дәстүрін, рухани-мәдени мұраларды қастерлеуді сіңіруде бірлескен шаралар ұйымдастырылып, жас ұрпақты ұлттық игіліктер мен адамзаттық құндылықтар, рухани- мәдени мұралар сабақтастығын сақтай отырып тәрбиелеу басты мақсат болып табылуда.

Ұлттың бүгіні де, болашағы да тәрбиелі ұрпаққа байланысты. Әл-Фараби «Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие берілу керек, тәрбиесіз берілген білім-адамзаттың қас жауы» демекші ең алдымен балаға тал бесіктен дұрыс тәрбие берілуі керек екені сөзсіз.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1.Б.И.Иманбекова «Тәрбиеге жетекші» 2011 ж
- 2.С.Әбішқызы, Ж.Сарманов «Ұлттық тәрбие- құндылығы мол дүние» 2018 ж
- 3.Абай. Энциклопедия 1995 ж

БІРТҰТАС ТӘРБИЕ – ҰЛТ БОЛАШАҒЫ

Мамытханова Б.Б.

«№3 А.Пушкин атындағы ЖББМ» КММ-нің
бастауыш сынып мұғалімі. Түркістан облысы. Мақтаарал ауданы. Қазақстан
e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада ұлттық болашақтың негізін қалаудағы біртұтас тәрбиенің маңызы мен рөлі қарастырылады. Әсіресе, қоғамның дамуында және ұлттың мәдени құндылықтарын сақтауда тәрбие жүйесінің біртұтастығы маңызды фактор екендігі атап өтіледі. Авторлар ұлт тәрбиесінің кешенді аспектілерін зерттеп, оның әртүрлі әлеуметтік институттар арқылы жүзеге асырылуы қажеттігін талдайды. Мақалада бала тәрбиесіндегі ұлттық құндылықтар, патриотизм, тіл мен дәстүрдің орны ерекше екендігі көрсетіледі. Біртұтас тәрбие ұғымы баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуына әсер етуімен қатар, қоғамдағы әлеуметтік үйлесімділік пен ұлттың мәдени дамуына негіз болатыны айтылады. Сондай-ақ, ұлттық тәрбиенің қазіргі заманауи талаптарға сай өзгеру қажеттігі және осы бағытта жүргізілетін жұмыстар мен педагогикалық стратегиялар талқыланады.

Кілт сөздер: біртұтас тәрбие, ұлттық болашақ, патриотизм, мәдени құндылықтар, баланың тұлғалық дамуы, әлеуметтік үйлесімділік, ұлт тәрбиесі, ұлттық дәстүр, қоғам, педагогикалық стратегиялар.

Болашақ жас ұрпақты рухани-адамгершілік қасиетке баулу, тәрбиелеу – барлық кезеңдер маңызды болып келеді.. Біздің болашағымыз – жас ұрпақ, ал ұрпақ тәрбиесі адамзаттың мәңгілік тақырыбы.

Елдің мықты азаматтары , бүгінгі балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу, қоғамдық ортаға барлық тұрғыдан барынша қамтамасыздандыру, білім алуына жағдай жасау, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау. Қазақ елінің ұлттық құндылыққа бағыттарының бірі.

Тәрбие мен оқыту өзара байланысты, бір -бірінен бөліп алуға болмайтын біртұтас жүйеЗаман талабына сай жүргізіледі. Мектептерде,балабақшалар ұйымдарындағы тәрбие пән мазмұны, сынып сағаттарының және мектептен, сыныптан тыс іс- шаралар жүзеге асады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Түркістан қаласы, Түркі елінің шаңырағында өткізілген «Әділетті Қазақстан - Адал азамат» атты ІІ Ұлттық құрылтайда сөйлеген сөзінде: «Адал азаматқа тән қасиеттер әрбір жастың бойынан табылуы керек, ұрпақтың бойында жаман әдет болса, бұл үлкендердің кінәсі»- дей келе, Әділетті Қазақстанды құру үшін: бүкіл қоғам болып жұмылу керектігін: - ең бірінші, әр азаматтың сана-сезімі жаңғыруы қажеттігін; - халқымыздың дүниетанымы және өмірлік ұстанымдары өзгеруге тиіс және міндетті екендігін; -нақты атап өтілді.

«БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫ» – ұлттық, адами құндылықтарға негізделген. Білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысын толыққанды жүзеге асыру үшін білім алушылардың бойында қалыптастырылуы тиіс құндылықтар мен тәрбиенің мақсаты, міндеттері айқындалады.

«БІРТҰТАС ТӘРБИЕ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ» МАҚСАТЫ:

Жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген еңбекқор, адал, саналы, жасампаз азаматты тәрбиелеу болып табылады.

МІНДЕТТЕРІ:

1. Ата-ананың құрметін жайына қоюға, отбасы татулығы мен берекесін қадірлеуге, құрметтеуге перзенттік парызын өтеуге тәрбиелеу.

2. Ұлттық мұраны қастерлеуге, қазақ тілін, мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге, татулықдостыққа келісім, ынтымақ және ел бірлігін сақтауға, отаншылдық пен ұлтжандылыққа тәрбиелеу.

3. Жақсылыққа, игілікке бой түзеуге, абыройлыболуға, ар-ұждан, намысты болуға , жауапкершілік, мейірімділік, достыққа қамқорлық пен Ұсыным әділдік

қасиеттерін жоғары ұстауға тәрбиелеуге баулу және құқықтық мәдениетін қалыптастыру сақтауға.

4. Денсаулықты қадірлеуге сақтауға, салауатты өмір салтын ұстануға, ойдың тазалығын, пәктігін және эмоционалды тұрақтылыққа баулу, сөз еркіндігі.

5. Табиғатқа, табиғи мұраға, ескерткіштерге ұқыптылықпен қарауға және сақтауға табиғи ресурстарды үнемді әрі тиімді қолдануға тәрбиелеу және еңбекқорлыққа баулу.

КҮТІЛЕТІН НӘТИЖЕ:

1. Ата-анасын сыйлайды, перзенттік парызын түсінеді, «қарашаңырақ», «жеті ата», «тектілік» ұғымдарының маңызын бағалайды, отбасы татулығы мен берекесін қадірлейді.

2. Отаншыл, мемлекетшіл, намысшыл, халқына адал қызмет етуді, мемлекет тәуелсіздігін және елі мен жерінің тұтастығын қорғауды борышым деп санайды және ұлттық мәдениетті құрметтейді, салт-дәстүрлерді біледі, оны сақтайды.

3. Әр ісіне, қадамына жауапкершілікпен қарайды, әдепті және мейірімді, сөзіне берік, ісіне адал, кішіге ізет, үлкенге құрмет көрсетеді, ар-ұятты жоғары бағалайды.

4. Жан мен тән тазалығын сақтайды, дұрыс тамақтану мәдениетін түсінеді, эмоционалды жай-күйін басқарады.

5. Тұратын үйін, ауласын, қаласын таза ұстайды, қоғамдық орынға және қоршаған ортаға ұқыптылықпен қарайды, табиғатқа жанашыр және туған жердің қайталанбас ерекшелігін және оның бірегей болмысын таниды және адал еңбекті жоғары бағалайды.

- Тәрбие жұмысы біртұтас тәрбие бағдарламасы негізінде адал азаматты тәрбиелеуді көздейді. Тәрбие жұмысының мазмұнында ұлттық мүдде, ар-ұят, алғыс айту, ілтипат, талап сияқты құндылықтар көрініс табу қажет.

- Тәрбие жұмысын ұйымдастыру кезіндегі басым бағыт – балаға қамқорлық пен құрмет көрсету, сенім арту, балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету, оларды кемсітуге жол бермеу болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- Ахметова, Б. Т. (2020). Ұлттық тәрбиенің негіздері мен мәні. Алматы: Қазақ университеті.
- Жамбыл, А. К. (2019). Бала тәрбиесіндегі ұлттық құндылықтар. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
- Құрманбекова, Р. С. (2021). Қазіргі замандағы тәрбие және мәдениет. Қарағанды: Қарағанды университеті.
- Мұхамедиева, Л. К. (2022). Ұлттың болашағын қалыптастырудағы біртұтас тәрбие жүйесінің рөлі. Педагогика және психология мәселелері, 8(3), 45-50.
- Назарбаев, Н. Ә. (2017). Қазақстанның болашағы - қоғамның білімділігі мен тәрбиелілігінде. Алматы: Қазақстан Республикасы Президентінің баспасы.
- Нұрғалиева, Ә. Б. (2021). Жаңа дәуірдегі ұлттық тәрбие: мәселелер мен шешімдер. Қоғам және тәрбие, 13(2), 65-72.
- Сәбден, О. Т. (2020). Педагогика мен психологиядағы жаңа бағыттар. Алматы: Қазақ университеті.

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ҚҰРЫЛУЫ ҚАРСАҢЫНДАҒЫ ӘБІЛҚАЙЫР ХАНДЫҒЫНЫҢ САЯСИ ЖАҒДАЙЫ

Чынахунова Э.Н

«№ 98 жалпы білім беретін мектеп» КММ, Алматы қаласы. Қазақстан.
e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада қазақ халқының тарихындағы маңызды кезеңдердің бірі болып табылатын Әбілқайыр хандығының саяси жағдайы қарастырылады. Әбілқайыр хан 15 ғасырдың ортасында Орталық Азия мен Қазақстанда саяси ықпалын арттырып, өз хандығын құрды. Мақалада Әбілқайыр ханның билікке келуінің себептері, оның ішкі және сыртқы саяси стратегиялары, сонымен қатар Қазақ хандығының құрылуына дейінгі кезеңдегі Әбілқайыр хандығының рөлі талданады. Әбілқайыр хандығының құрылуы мен дамуы кезеңіндегі маңызды саяси оқиғалар, Әбілқайыр ханның көрші мемлекеттермен қарым-қатынастары мен оның Қазақ хандығының пайда болуына ықпалы зерттеледі. Мақалада сондай-ақ Әбілқайыр хандығының құлдырауына әсер еткен ішкі және сыртқы факторлар да қарастырылып, оның тарихи маңызы мен сабақтары көрсетіледі.

Кілт сөздер: Әбілқайыр хан, Әбілқайыр хандығы, Қазақ хандығы, саяси жағдай, Орталық Азия, тарих, мемлекеттілік, ішкі саясат, сыртқы саясат, саяси стратегия, хандар, 15 ғасыр, мемлекеттің құрылуы

Қазақ халқының тарихындағы ең өзекті мәселелердің бірі – Қазақ хандығының құрылуы. Қазақ мемлекеттілігі мен «қазақ» атауының түпкілікті қалыптасуында бұл өте маңызды тарихи оқиға болды. Ол ұлан-байтақ өңірді мекендеген қазақ тайпаларының басын қосып шоғырландыруды, қазақтың этникалық территориясын біріктіруде, қазақтың байырғы заманнан басталған өз алдына жеке ел болып қалыптасуын біржолата аяқтатуда аса маңызды және түбегейлі шешуші рөл атқарды. Қазақ хандығының құрылуына ықпал еткен алғышарттардың бірі және маңыздысы – саяси алғышарттар. Қазақ хандығы құрылуының саяси алғышарты мәселесі сол кезеңдегі Қазақстан территориясындағы Әбілқайыр хандығы, Моғолстан және Темір әулеті

мемлекетінің ішкі және сыртқы саяси жағдайларымен байланысты. XV ғасырдың ортасында Қазақ хандығының құрылуына Дешті Қыпшақ аумағын мекендеген тайпалардың этникалық, рухани дамуының барысы, осы аумақтағы мемлекеттік құрылымдардың саяси даму үрдістері алып келді. Аталған факторлар хандықтың құрылуына тікелей негіз болып саналса, XV ғасыр ортасындағы Моғолстан, Мәуереннахр және Дешті Қыпшақ аумағындағы саяси құрылымдардың ішкі саяси жағдайлары мен бір-бірлерімен саяси қарым-қатынастары өзінше рөл атқара алды. XV ғасырдың 50-ші жж. аталған территориялардағы мемлекеттердің саяси жағдайының қандай бағытта жүргендігін анықтау, бізге не себепті Қазақ хандығының негізін қалаған сұлтандар – Керей мен Жәнібектің Моғолстанға көшкендігін және не себепті Моғолстан ханы Есенбұға оларға өз елінің батыс жағындағы өңірден иелік бергендігін түсінуге мүмкіндік береді. Сол себепті де Қазақ хандығының құрылу қарсаңындағы аталған аймақтардағы мемлекеттер: Әбілқайыр хандығының, Моғолстанның және Мәуереннахрдағы Ақсақ Темір ұрпақтары мемлекетінің ішкі, сыртқы саяси жағдайларына назар аударып, біз қарастырып отырған мәселеге қаншалықты қатысы бар екенін анықтау өзекті болып табылады.

XV ғасырдың орта тұсында Әбілқайыр хандығының сыртқы саяси жағдайы оның ішкі саяси жағдайымен қатар дамып, бір-бірімен үндесіп жатты. Ішкі саяси өмірдегі көптеген мәселелер сыртқы саясатта да көрініс береді. Сол себепті де Әбілқайыр хандығының XV ғасырдың 40-50-ші жылдарындағы сыртқы саяси жағдайы хандықтың осы кезеңдегі жалпы саяси жағдайын қалыптастырып, оның саяси өмірі мен дамуының құрамдас бөлігі болып есептелетіндіктен, оны талдау да Қазақ хандығының құрылуының саяси алғышарттарын түсінуге, білуге мүмкіндіктер береді. Әбілқайыр хандығының Қазақ хандығы құрылуы қарсаңындағы саяси мәселелеріне қатысты зерттеулердегі көлеңке тұстарын анықтап, тәуелсіз Қазақстан тарихы ғылымы тұрғысынан объективті баға беру, жан-жақты талдау – қазақ тарихнамасындағы күрделі мәселелердің бірі болып саналады. Қазақ хандығының құрылуы қарсаңындағы, яғни XV ғасырдың 50-ші жылдарындағы Моғолстанның ішкі-сыртқы жағдайы Керей мен Жәнібек сұлтандарға жаңа мемлекеттің Қазақ хандығының шаңырақ көтеруіне қолайлы жағдайлар жасады дейміз. XV ғасырдың ортасында Әбілқайыр мемлекетіндегі феодалдық алауыздықтардың, феодалдық қанау мен езгінің күшеюіне байланысты, 20 мың қазақтың шығыс дешті қыпшақтан Моғолстандағы Жетісуға қоныс аударуы және батыс Жетісуда қазақ хандығының құрылуы, Моғолстан мемлекеті мен қазақ халқының тарихи тағдырына қатысты аса

маңызды оқиға болды. Бұл мезгілдегі Моғолстан қазақ хандығының құрылуына және қазақтың өз алдына жеке халық болып қалыптасу барысын аяқтауына территориялық тірек, саяси-экономикалық негіз болды. Қазақ хандығы құрылуы қарсаңындағы Моғолстанның ішкі-сыртқы жағдайын зерттеу саяси алғышарттардың барысын айқындауға мүмкіндік береді.

Қазақ хандығының құрылуына саяси жағынан өзіндік әсер еткен мемлекеттердің бірі - Мәуереннахрдағы Темір әулетінің мемлекеті болды. Егерде XV ғасырдың ортасында Әбілқайыр хандығындағы этносаяси жағдайлар жаңа мемлекеттің қалыптасуына толық алғышарттар даярласа, оның көршісі Моғолстандағы ішкі этносаяси жағдайлар Қазақ хандығының Моғолстан аумағында ту көтеруіне алып келді. Ал нақты Моғолстанның батысында Қазақ хандығының құрылуы – оның Мәуереннахрдағы Темір әулеті мемлекетімен XV ғасырдың ортасында жүргізілген саяси қарым-қатынастардың нәтижесі болып саналады. Сондықтан да біз үшін XV ғасырдың орта тұсындағы Темір әулеті мемлекетінің ішкі және сыртқы жағдайын білудің маңызы зор.

Қазақ хандығы құрылуының саяси алғышарттарына әсер еткен мемлекеттің бірі – «көшпелі өзбектер» мемлекеті болып табылады. Қазақ хандығының тарихы XV ғасырдың екінші жартысынан басталады. С. Г. Кляшторный, Т. И. Сұлтанов пікірінше, Қазақ хандығының құрылуы 1458 және 1462 жж. аралығындағы Өзбек ұлысы халқының Орыс хан ұрпақтары бастаған бір бөлігінің Моғолстан аумағына көшуі мен 1468 жылы Әбілқайыр хан қайтыс болғаннан кейін «көшпелі өзбектер» мемлекетінің ыдырауымен байланысты. Сонымен, Әбілқайыр мемлекеті немесе «көшпелі өзбектер» ұлысының ішкі саясатын анықтау бізге не себепті қазақ хандығының негізін қалаған сұлтандар – Керей мен Жәнібектің Моғолстанға көшкендігін және не себепті Есенбұға оларға өз елінің батыс жғындағы өңірден иелік бергендігін түсінуге мүмкіндік береді .

XV ғасырдың ортасындағы Әбілқайыр хандығының оңтүстік-шығыстағы көршісі Моғолстан мемлекетімен сыртқы саяси қарым-қатынастарының Қазақ хандығының құрылуында ерекше маңыз атқарады. Әбілқайыр ханнан бөлініп, Керей мен Жәнібек сұлтандардың бастауымен Ордаежендік ру-тайпалардың Моғолстан аумағына қоныс аударуы екі ел арасындағы қатынастардың нәтижесінен туындаған. Егер де сол тұстағы Моғолстан билеушісі Есенбұға ханның Әбілқайыр ханмен қатынасы өте жақсы болған болса, онда «көшпелі өзбектер» ханының қарсыластары оның жақтасына бармаған болар еді. Олай болса, шайбанилық әулет пен шағатайлық

әулет билеушілері арасындағы саяси қарым-қатынастарда жақсы болған деп айта алмаймыз. Жалпы, Шығыс Дешті Қыпшақ аумағындағы ордаежендік әулеттің болсын, шайбанилық әулеттің болсын шағатай әулеті билеген Моғолстан мемлекетімен жүргізген саяси қарым-қатынастары әртүрлі тарихи кезеңде әртүрлі сипат алып тұрды. Деректер мен оларға негізделген зерттеулер екі елдің бір-бірімен достық та, жаулық та қарым-қатынастарда болғандығын хабардар етеді [3]. Мысалы, 1380-ші жылдардың соңында Шығыс Дешті Қыпшақ билеушісі Тоқтамыс хан мен моғол әмірі Қамар ад-дин Әмір Темірге қарсы бірігіп, одақ құрған [8]. Ал, XV ғасырдың бірінші жартысында моғол ханның қарсыластары Шығыс Дешті Қыпшаққа барып, ондағы билеуші әулеттен пана сұраған [1]. Б. Кәрібаев: «XV ғасырдың 40-50-ші жылдырында «көшпелі өзбектер» мен моғол елдері арасында болған саяси қатынастардың барысы жөнінде жазба деректер ешқандай мәліметтер бермейді», дей келе, «Мұхаммед Хайдар Дулатидың мәліметтерінен саяси қарым-қатынастан гөрі, осы кезеңде этникалық байланыстардың жиі жүргенін» атап өтеді

Әдебиеттер:

1. ҚР Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» Жолдауы. www.inform.kz/kaz/article/2715695
2. Хасенов Ә. Қазақ хандығы қай жылы құрылды?
3. Кляшторный С. Г., Султанов Т. И. Казахстан: летопись трех тысячелетий. – Алматы, – 1992. – 374 с.
4. Кәрібаев Б.Б. Қазақ хандығының құрылу тарихы. – Алматы, 2014 – 520 б.
5. Бартольд В. В. История турецко-монгольских народов. Соч., - Т. V., - М. 1964. – 757 с.
6. Қадырғали Ж. Жылнамалар жинағы. – Алматы, 1997. – 213 б.
7. Материалы по истории казахских ханств в XV-XVII вв. (Извлечения из персидских и тюркских сочинений) Составитель: К. Ибрагимов, Н. Н. Мингулов, К. А. Пищулина, В. П. Юдин. – А.,1969. – 651 б.
8. Кәрібаев Б.Б. Мұхаммед Хайдар Дулатидың «Тарихи Рашиди» еңбегіндегі кейбір тарихи оқиғалардың мерізімі туралы.// ҚазМу Хабаршысы тарих сериясы. 2000. –№3(18). –12-17бб.

ҚАЗАҚ ІДЕБИЕТІ ПӘНІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚҚА ШЫҢДАУ НЕГІЗІНДЕ ҚОЛДАНЫЛАТЫН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР, ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР МЕН ПЛАТФОРМАЛАР

Абдурахманова Х.А.

№81 Ұлықбек атындағы жалпы білім беретін мектебінің
қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
Сайрам ауданы, Түркістан облысы, Қазақстан.
e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада қазақ әдебиеті пәні бойынша оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған жаңа технологиялар мен тиімді әдіс-тәсілдер қарастырылады. Қазіргі білім беру жүйесінде инновациялық педагогикалық технологиялардың қолданылуы білім беру сапасын арттыруға, оқушылардың шығармашылық ойлауын жетілдіруге ықпал етеді. Мақалада қазақ әдебиеті пәнін оқытуда қолданылатын сандық технологиялар, онлайн платформалар және білім беру қосымшаларының тиімділігі талданады. Сонымен қатар, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін қолданылатын әдіс-тәсілдер мен педагогикалық стратегиялар, оның ішінде жобалық жұмыстар, шығармашылық жазба жұмыстары және интерактивті әдістер туралы сөз болады. баулу тәсілдері мен оларды жетілдіру жолдары ұсынылған.

Кілт сөздер: қазақ әдебиеті, шығармашылық қабілет, инновациялық технологиялар, онлайн платформалар, педагогикалық технологиялар, білім беру әдістері, интерактивті әдістер, жобалық жұмыстар, шығармашылық жазба жұмыстары, білім беру қосымшалары, оқушыларды шығармашылыққа баулу.

Жаңа дәуірдегі жаңа Қазақстанның негізгі даму бағыттарының бірі – білім. Бұл аспекті еліміздің даму бағыты мен бағдарын айқындап, өзінің жеке даңғыл жолының тарамдалуына жол ашады. Сол себепті, бүгінде еліміздің білім беру жүйесінде сан алуан өзгерістер орын алуда. Қазіргі білім беру жүйесіндегі негізгі даму тенденциялары, инновациялар мен технологиялар тек бұл саланың ғана жандануына емес, сондай-ақ, бүгін бір қоғамның негізгі іргесін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда әлем елдерінің бір-бірінен салыстырмалы түрде артықшылығы оның табиғи ресурстары немесе қазба байлығымен емес, адам капиталымен, біліммен, инновациялық технологиямен өлшенеді. Технократтық кезең қанатын кеңге жайған тұста әлемдік үдерістер мен жаһандану білім беру саласын түбегейлі өзгертуге бетбұрыс жасауда. Білім – бүгінгінің басты капиталы. Адамдар интеллектісінің жарқын көрінісі де осы білімнен көрінбек. Сондықтан, бүгінде қазіргі білім жүйесіне жаңа тенденциялар енгізу, инновациялық құралдардың көмегіне сүйену аса маңызды саналады.

XXI ғасыр жалпы қоғамдық салаларға, соның ішінде білім беру жүйесіне ерекше әсер етті. Ғылым мен техниканың қарыштап дамуы жалпы білім беру саласында айрықша көрінді. Ғылыми прогрестің үздіксіз дамуы білім беру саласын жаңашылдыққа бастады. Жалпы еліміздегі білім беру саласында инновациялық технологияларды қолдану – бүгінгі білім көкжиегін кеңейтетін бірден-бір жол. Бүгінгі білім беру саласы жаһан жаңалықтары мен технологиялық өзгерістердің негізгі алаңына айналды. Жылдан жылға түрленіп, жанданып келе жатқан аталмыш саланың өткені мен бүгінін салыстыру мүмкін емес. Себебі, инновациялық жаңалықтардың толқыны білім беру мен оқытудың формасын түрлендіріп жатыр. Бұл өз кезегінде мектеп қабырғасындағы бірқатар пәндердің жаңартылған білім беру мазмұнына сай оқытылуына әкеліп жатыр.

Қазіргі заман ақпараттық коммуникацияның дамыған, түрлі технологияның қарқын алған кезеңі болғандықтан, білім беру жүйесі де цифрлы оқыту жүйесін енгізуді талап етуде. Осыған сәйкес, қазақ әдебиеті пәнін оқытудың түрлі жаңаша нұсқасы ұсынылып жүр. Солардың бірі – жаңа технологиялар мен әдіс-тәсілдер, түрлі платформалар.

Жалпы, қазақ әдебиетінде, бүкіл әлем сияқты, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін оқыту және дамыту үшін жаңа технологиялар,

әдістер мен платформалар белсенді қолданылады. Бұл инновациялар әдеби шығармаларға қол жеткізуді жеңілдетіп қана қоймай, сонымен қатар оқу мен шығармашылыққа деген қызығушылықты арттырады. Мысалы:

Сандық кітапханалар мен мұрағаттар

Бүгінде цифрлық технологиялар қарқынды дамыған тұста қазақ әдебиетіндегі шығармаларды оқу үшін кітапханаға барудың қажеті жоқ. Заман талабына сәйкес, керекті кітапты электрондық кітапханалар жүйесі арқылы қол жеткізе аламыз. Ал, бұл өз кезегінде оқушыларға қазақ авторларының классикалық және заманауи шығармаларын оңай табуға және көбірек оқуға мүмкіндік береді. Мысалы:

«Kazneб.kz»: «Қазақстан ұлттық электрондық кітапханасы». Мұнда көптеген әдеби, тарихи кітаптардың қоры мол. Қосымша ақпараттарды табу өте тез, әрі ыңғайлы.

OverDrive/Libby: жергілікті кітапханалардан электронды кітаптар мен аудиокітаптардың кең жинағына қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл сатып алуды қажет етпестейтін, әдеби шығармаларға қол жеткізудің тамаша ресурсы.

Білім беру платформалары мен қосымшалары

XXI ғасырда білім беру платформалары мен қосымшалар оқушылар мен мұғалімдерге тиімді және интерактивті оқыту құралдарын ұсына отырып, заманауи білім берудің ажырамас бөлігіне айналды. Әдебиет пен шығармашылықты дамыту контекстінде бұл ресурстар шешуші рөл атқара алады. Төменде, білім беру мақсатында пайдалануға болатын платформалар мен қосымшалардың бірнеше түрін ұсынамын.

Қазақ тіліндегі «Khan Academy» сияқты интерактивті білім беру платформалары әдеби шығармаларды терең түсінуге және талдамалық дағдыларды дамытуға ықпал ететін әдебиет бойынша курстар мен сабақтар ұсынса, «Storybird» немесе «Wattpad» сияқты шығармашылық жазу қолданбалары оқушыларға өздерінің әдеби туындыларын жасауға, қауымдастықтан кері байланыс алуға және стилін дамытуға мүмкіндік береді. Толығырақ тоқталар болсақ, «Wattpad»: оқушылардың өз әңгімелерін жариялауға, оқырмандардан кері байланыс алуға және басқалардың шығармаларынан шабыт алуға мүмкіндік беретін танымал жазушылар платформасы. Яғни, жазуға қабілетті оқушы аталмыш платформа арқылы өзінің қабілет қарымын дамыта алады.

Ал, «Storybird»: пайдаланушыларға бүкіл әлем суретшілерінің өнер кітапханасын пайдаланып иллюстрацияланған әңгімелер жасауға мүмкіндік беретін шығармашылыққа ерекше көзқарас ұсынатын платформа.

«Coursera» және «EdX» платформалары әлемдегі жетекші университеттердің онлайн курстарын, соның ішінде әдебиет және шығармашылық жазу курстарын ұсынады. Бұл да оқушылар үшін таптырмас құралдың бірі саналады.

Аталмыш онлайн оқыту платформалары гуманитарлық ғылымдар мен әдебиеттерді қоса алғанда, көптеген пәндер бойынша курстар ұсынады. Шет елдік платформалар қазақ әдебиетін зерттеуге және жалпы білім беру жүйесіне қалай әсер етеді деген сұрақ туындайтыны хақ. Аталмыш сұраққа бірнеше аспектілер келтіруге болады.

1. Жаһандық білім мен әдістерге қол жеткізу.
2. Әдіснама алысу. Яғни, «Coursera» және «EdX»-тегі әдебиет курстары оқушылар мен оқытушыларға қазақ әдебиетіндегі мәтінді талдаудың, сыни ойлаудың және шығармашылық жазудың жаһандық әдістемелеріне қол жеткізуді ұсына алады.
3. Мәдениетаралық диалог: әлемдік әдебиет пен мәдениетке арналған курстар арқылы оқушылар мәдениетаралық байланыстарды терең түсініп, әлемдік мәдениет контекстінде қазақ әдебиетін насихаттай алады.
4. Сыни тұрғыдан ойлау: әдебиетті талдау және мәдени зерттеулер курстары кез-келген әдебиетті, соның ішінде қазақ әдебиетін зерттеуде маңызды рөл атқаратын сыни ойлау мен талдау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Ал, енді тіл мен әдебиетті тереңірек оқимын деген оқушыларға «Duolingo», «Quizlet» қосымшаларын қолданған дұрыс. Себебі:

«Duolingo» қосымшасы әсіресе, өзге ұлт өкілдері үшін тиімді. Себебі, мұнда тілді меңгеру ойын түрінде жүргізіледі. Яғни, оқушы түпнұсқадағы әдеби шығармаларды жақсы түсіну үшін пайдалы қосымша.

«Quizlet» әдеби терминдерді үйрену, шығармаларды талдау және авторлар туралы ақпаратты есте сақтау үшін пайдалануға болатын карталар мен викториналар құралы.

Оқушылармен жұмыс барысында мұғалім бірлескен жұмыс және талқылау платформалар ұсына алады. Олар:

Google Classroom: мұғалімдерге сыныптар құруға, тапсырмаларды бөлуге, талқылауларды ұйымдастыруға және цифрлық ортада оқушылардың жұмысын

бағалауға мүмкіндік береді.

Padlet: виртуалды бірлескен тақта, мұнда оқушылар әдеби тақырыптар мен жобаларды талқылау кезінде мәтіндерді, суреттерді және сілтемелерді орналастыра алады.

Бұл платформалар мен қосымшаларды әдеби ресурстарға қол жеткізу, шығармашылық жазуды қолдаудан бастап, қарым-қатынасты жеңілдетуге және әдеби жұмыстармен бірлесіп жұмыс істеу сынды әртүрлі мақсаттарда пайдалануға болады

Оқытудың интерактивті әдістері

Геймификация элементтерін қамтитын оқытудың ойын әдістері әдебиеттік зерттеу процесін қызықты етеді. Және оқушылардың түрлі көркем шығармаларды талдауына ынталандырады. Бұл ретте, заманауи әдеби квесттер, рөлдік ойындар мен викториналарды пайдалану арқылы әдеби шығармалар мен авторлар туралы ақпараттарды оқушыларға тереңірек түсіндіре аламыз.

Негізі жобаға бағытталған оқыту оқушыны қызықтыратын тақырыптарды зерттеп, шығармашылықпен айналысуына мүмкіндік береді. Және де әдеби жобаларды, іс-шараларды ұйымдастыруына мүмкіндік береді.

Әлеуметтік медиа және блогтар

Әдеби блогтар мен әлеуметтік медиа арналары оқушыларға шығармашылық жұмыстарымен бөлісуге және әдеби шығармаларды талқылауға, пікірлес адамдарды табуға атсалысады. Сонымен қатар әдеби байқаулар мен челленджер үшін тамаша алаң.

Қазақ әдебиетін оқытуда осы технологиялар мен әдістерді қолдану оқушылар арасында оқуға және шығармашылыққа деген қызығушылықты арттырып қана қоймай, сыни ойлауды, эмпатияны және өз ойын білдіру қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Халқымыздың ұлы ақыны Ж.Аймауытовтың мынадай кереметтей сөзі бар: «... бала әуелі тәжірибеге талпынып, нәрсемен танысып, сонан кейін сол нәрсе туралы сөйлесін, тыңдасын, жазсын, оқысын, тілге үйренсін». Осы ретте, айта кететін жайт қазіргі заманауи әдіс-тәсілдердің басты мақсаты – оқушылардың дара және дербес ерекшеліктерін ескеру, олардың өз бетінше ізденуін арттыру, шығармашылығын қалыптастыру.

Жалпы, сабақ барысында жаңа технологияларды, техникалық құралдарды жан-жақты қолдану, сабаққа керекті материалды ақпараттық кеңістіктен іздеу,

мұғалімнің жұмысын жеңілдетіп, оның уақытын үнемдейді. Сондай-ақ, жаңа ақпараттар легі көбейіп оқушылардың қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді. Мәселен, сабақ барысында қолданатын электрондық оқулықтардың артықшылықтарын айтып өтейін. Аталмыш оқулықты пайдалану барысында оқушы бұрын алған білімін кеңейтіп, өз бетімен шығармашылық тапсырмалар орындайды.

Білім беру жүйесіндегі ақпараттық технологиялардың атқаратын қызметі де орасан зор. Еліміздің білім беру моделіне толыққанды өзгеріс әкелген цифрландыру сабақ жүргізу, оқыту процесі секілді бірқатар мәселелерді жандандырды. Сондықтан, қазіргі таңдағы білім беру жүйесіндегі негізгі тенденциялар, инновациялар мектептегі оқыту ісін дамытатыны сөзсіз. Осы бағытта жүргізілетін шаралар да білім беру ісін жаңа бағытта құруға атсалысып жатыр. Цифрлық технологиялардың жедел дамуы салдарынан бүгінде ақпараттар ағымы өте көп. Тіпті, санынан адам жаңылады. Осыған байланысты педагогтерге артылар жүкте артты. Мәселен, педагог – ақпараттық мәдениеті жоғары, кез-келген технологияларды меңгерген болуы шарт. Бұл мәселеге мен де бей-жай қарамаймын. Өз тәжірибемде мультимедиялық технологияларды көбірек қолданып, оқушыларға ғаламтордан тақырыптық бейнекөріністер көрсетемін. Компьютерлік техниканың мүмкіндіктерін толық пайдаланып, оқушыларға талдау жұмыстарын жасатамын. Олардың терең де тиянақты білім алуларын қамтамасыз етемін. Графикалық материалдар мен презентациялық слайдттар жасау арқылы, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын оятып, танымдық және есте сақтауын қалыптастыруға әрекет етемін. Оларға сұрақ қоя отырып, өздерінің көргендерінен ой-пікірлерін сұрауды да ұмытпаймын. Бұл арқылы жасөспірімдердің өз пікірлерін еркін жеткізе білуіне, бірін-бірін тыңдай білуге ұмтылады.

Қорыта келе, оқушыларға жаңаша технологиялар арқылы түрлі білім беру құралдарын қазақ тілі мен әдебиеті пәнінде қолдану – бүгінгі күннің басты талабы. Оқушының ішкі рухани жүйесін байытуға атсалысатын аталмыш пәндерді бүгінгі заман талабына сай оқыту аса маңызды болып саналады. Жаңаша әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы оқыту процесін жүргізу кезінде бұл пәндердің мазмұны да, формасы да жаңара түсетіні сөзсіз.

АЛАШ АРДАҚТЫЛАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК МҰРАСЫ

Залиева Д.Т.

Түркістан облысы, Сайрам ауданы №67 Көмешбұлақ жалпы
білім беретін мектебінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі
e-mail: eurasiainnovation@gmail.com

Аңдатпа

Бұл ғылыми мақалада Алаш ардақтыларының ұлттық және әдістемелік мұрасы талданады. Алаш қозғалысының өкілдері, оның ішінде ғалымдар, әдебиетшілер, қоғам қайраткерлері мен педагогтар қазақ халқының ұлттық тәуелсіздігі мен білім-ғылым саласында үлкен еңбек еткен тұлғалар болып табылады. Мақалада Алаш ардақтыларының ұлттық мәдениет, тіл, білім, тәрбие, қоғамдық-саяси құрылым туралы көзқарастары мен ұстанымдары, олардың әдістемелік мұралары мен ғылыми жұмыстарындағы жаңашылдықтар қарастырылады. Сонымен қатар, Алаш қозғалысының жетекшілері мен мүшелерінің қоғамдық өмірде ұлттың рухани және әлеуметтік дамуына қосқан үлесі, әсіресе білім мен мәдениетті дамытудағы атқарған рөлі зерттеледі. қазіргі заманғы білім жүйесіне енгізу қажеттігі көрсетіледі.

Кілт сөздер: Алаш ардақтылары, ұлттық мұра, әдістемелік мұра, Алаш қозғалысы, ұлттық тәуелсіздік, педагогика, білім беру, мәдениет, ұрпақ тәрбиесі, ғылыми жұмыстар, тәлімгерлік әдістер, қоғамдық-саяси көзқарастар.

Алаш ардақтыларының ұлттық және әдістемелік мұрасы Қазақстанның тәуелсіздік тарихында ерекше орын алады. XX ғасырдың басында ұлттық жаңғыру мен тәуелсіздік идеясын алға тартқан Алаш қайраткерлері тек саяси күрескер ғана емес, сонымен қатар, білім беру, ғылым, мәдениет салаларында маңызды рөл атқарған. Олардың еңбектері мен идеялары қазақ халқының ұлттық бірегейлігін сақтауға, жаңғыртуға және білім беру жүйесін жетілдіруге зор ықпал етті. Осы еңбектерді зерттеу бүгінгі күні де өзектілігін жоғалтқан жоқ, өйткені олар қазіргі білім беру жүйесі мен ұлттың болашағын қалыптастырудағы маңызды факторлар болып табылады.

Өзектілік:

Алаш ардақтыларының ұлттық және әдістемелік мұрасын зерттеу Қазақстанның тарихи санасын қалыптастыруда маңызды. Бұл қайраткерлердің идеялары мен еңбектері қазіргі білім беру жүйесінде патриоттық тәрбие беру, ұлттық құндылықтарды сақтау және жаңғырту, тәуелсіздік пен ұлттық болмысқа деген құрметті дамыту жолында өзекті болып табылады. Алаш идеялары арқылы білім беру процесіне ұлттық рухты енгізу – қазіргі педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі.

Зерттеу мақсаты:

Алаш ардақтыларының ұлттық және әдістемелік мұрасын зерттеу арқылы олардың тәуелсіздік идеяларын, ұлттық тәрбиеге қосқан үлестерін ашып көрсету және сол мұраларды қазіргі білім беру жүйесіне енгізу жолдарын анықтау.

Зерттеу міндеттері:

Алаш ардақтыларының негізгі еңбектерін талдау және олардың білім беру саласына әсерін анықтау.

Алаш қайраткерлерінің ұлттық идеяларының қазіргі тәуелсіз Қазақстандағы білім беру жүйесіне ықпалын зерттеу.

Алаш мұрасының негізінде ұлттық тәрбие беру әдістерін жетілдіру жолдарын ұсыну.

Алаш ардақтыларының идеяларын қазіргі педагогикалық тәжірибеде қолдану мүмкіндіктерін қарастыру.

I. Алаш ардақтыларының ұлттық мұрасы

1.1 Ұлт-азаттық қозғалыстың алдыңғы қатарлы тұлғалары: Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы және басқалар.

Алаш ардақтылары — Қазақстан тарихындағы ұлттық жаңғырудың,

тәуелсіздікке деген ұмтылыстың көрнекті өкілдері. XX ғасырдың басында Алаш қозғалысының жетекшілері өз ұлтының болашағы үшін күрескен, халықтың санасын оятуға, білім беру, мәдениет пен әдебиет саласында тың өзгерістер енгізуге тырысқан. Бұл қайраткерлердің мұрасы бүгінгі таңда да өз маңыздылығын жоймай, ұлттық сана-сезімнің қалыптасуы мен білім беру жүйесінде жетекші рөл атқарып отыр. Бүгінгі баяндаманың мақсаты — Алаш қайраткерлерінің ұлттық мұрасын зерттеп, оның қазіргі қоғам мен білім беру жүйесіне тигізетін әсерін анықтау.

Алаш ардақтыларының ұлттық мұрасының негізгі аспектілері:

Ұлттық бірегейлікті сақтау және нығайту: Алаш ардақтылары қазақ халқының ұлттық бірегейлігін сақтап қалуды ең басты мақсаттарының бірі ретінде санады. Олар қазақ тілінің, мәдениетінің және тарихының маңыздылығын ерекше атап өтіп, халықтың рухани байлығын сақтау үшін күресті. Мысалы, Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тіліне арналған реформалары мен тіл біліміне қосқан үлесі ұлттық бірегейліктің маңызды элементі болды. Оның еңбектері қазақ тілі білімінің негізін қалап, бүгінгі тіл білімінің дамуында зор рөл атқарады.

Білім беру саласындағы реформалар: Алаш қайраткерлерінің бірігіп жұмыс істеуі білім беру саласында үлкен өзгерістер әкелді. Олардың негізгі мақсаттарының бірі – қазақ балаларына ана тілінде білім беру, халықты сауаттандыру болды. Жүсіпбек Аймауытов, Мағжан Жұмабаев, Міржақып Дулатов сынды ардақтылардың еңбектері қазақ мектебінің негізін қалап, оқыту әдістемесін жетілдірді. Олар ұлттық мектептердің қажеттілігін түсініп, сол мектептердің оқу бағдарламаларын жасауға атсалысты.

Тәуелсіздік идеялары: Алаш қозғалысының басты идеологиясы — қазақ халқының саяси тәуелсіздігі болды. Алаш ардақтылары Ресей империясының құрамында бола отырып, қазақтардың саяси, экономикалық және мәдени тәуелсіздігін қорғауға ұмтылды. Олардың жазған еңбектері мен жариялаған бағдарламаларында ұлттық мемлекет құру, әділетті қоғам қалыптастыру мәселелері көтерілді. Бұл идеялар қазақ ұлтының өз тағдырын өзі шешуіне бағытталған маңызды қадам болды.

Мәдени мұра мен ұлттық құндылықтарды сақтау: Алаш қайраткерлері қазақтың мәдени мұрасын сақтап, оны келесі ұрпаққа жеткізу үшін ерекше еңбектер жазды. Олар фольклорды жинап, қазақ әдебиеті мен тарихын зерттеп,

оны жазба түрде сақтауға атсалысты. Мысалы, Әлихан Бөкейханов қазақ халқының тарихын, дәстүрлерін зерттеуге көп уақыт бөлді. Ол ұлттық құндылықтардың жоғалып кетпеуі үшін мұрағаттық еңбектер жазды.

Әлеуметтік теңдік пен әділеттілік: Алаш қозғалысы әлеуметтік теңдік мәселелеріне ерекше көңіл бөлді. Олардың идеялары халықтың мүддесін қорғауға, әділетті қоғам орнатуға бағытталды. Олар жер, құқық, білім алу мүмкіндіктері сияқты мәселелерде әділеттілікті талап етті. Алаш ардақтыларының әлеуметтік идеялары қазіргі қоғамның дамуында да өзекті болып қала береді.

Алаш мұрасының қазіргі кездегі маңызы: Алаш ардақтыларының ұлттық мұрасы бүгінгі тәуелсіз Қазақстанның дамуына да үлес қосып отыр. Олардың идеялары, әсіресе білім беру, ұлттық мәдениет пен тілдің дамуы салаларында өз маңыздылығын жойған жоқ. Қазақстанның білім беру жүйесінде Алаш қайраткерлерінің еңбектерін оқу бағдарламаларына енгізу – қазіргі ұрпақты ұлттық сана-сезіммен тәрбиелеудің маңызды құралы болып табылады. Алаш ардақтыларының ұлттық мұрасы – қазақ халқының рухани байлығы мен тәуелсіздікке деген ұмтылысының көрінісі. Олардың еңбектері бүгінгі білім беру жүйесінде, ұлттық мәдениет пен тілдің дамуы барысында маңызды рөл атқарып келеді. Алаш қайраткерлерінің идеяларын заманауи Қазақстанның білім беру жүйесіне енгізу – ұлттық құндылықтарды сақтап, болашақ ұрпақтың рухани тәрбиесіне негіз бола алады.

XX ғасырдың басы қазақ халқы үшін тарихи оқиғаларға толы болды. Ресей империясының ықпалындағы қазақ жері саяси, экономикалық және әлеуметтік қысым көріп, ұлттық дербестігінен айрылуға жақындап қалған кезеңде, қазақ зиялыларының белсенділігі арта түсті. Ұлт-азаттық қозғалыстың туын көтерген тұлғалар – Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы және тағы басқа қайраткерлер қазақ халқының азаттыққа, тәуелсіздікке деген үмітін қайта жандандырды. Олар білім беру, ұлттық сана-сезім, саяси құқықтар мен тәуелсіздікті талап етіп, осы мақсатта күрес жүргізді. Бұл баяндаманың негізгі мақсаты – осы ұлт-азаттық қозғалыстың жетекші тұлғаларының қызметін және олардың тарихи рөлін ашып көрсету.

Әлихан Бөкейхан — Алаш қозғалысының саяси жетекшісі, көрнекті мемлекет қайраткері, ғалым, публицист. Ол қазақ халқының дербес мемлекетін құруға ұмтылған, Алаш Орда үкіметін басқарып, ұлт-азаттық қозғалыстың

алдыңғы қатарында жүрді. Әлиханнның негізгі мақсаты — қазақ жерін, оның байлықтарын халық игілігіне жарату, қазақ халқын білім мен ғылымға тартып, өркениетті елдердің қатарына қосу еді.

Әлихан Бөкейхан Ресей Мемлекеттік Думасының мүшесі ретінде де қызмет атқарып, Ресейдің саяси сахнасында қазақ халқының мүддесін қорғады. Ол қазақ қоғамының артта қалу себебін отаршыл саясатта көріп, халықты оянуға, күресуге шақырды. Оның еңбектері мен идеялары бүгінгі күні де Қазақстанның мемлекеттік құрылымы мен дамуында өз маңыздылығын жоғалтқан жоқ.

Ахмет Байтұрсынұлы — қазақтың ұлттық ағартушысы, тіл маманы, ақын, педагог және қоғам қайраткері. Ол қазақ тілінің реформаторы ретінде қазақ әліпбиін жасап, оны халыққа кеңінен таратуға ерекше еңбек сіңірді. Ахмет Байтұрсынұлы қазақ халқының сауатын ашу жолында аянбай қызмет етіп, ұлттық мектептердің дамуына зор үлес қосты. Оның жасаған араб графикасына негізделген қазақ әліпбиі қазақ халқының ұзақ уақыт бойы жазу-сызу құралы болды.

Ахмет Байтұрсынұлының «Қазақ» газетін шығарып, онда халықтың әлеуметтік, саяси мәселелерін көтергені де ерекше атап өтуге тұрарлық. Ол өз мақалаларында қазақ халқының мәдениетіне, тіліне, ұлттық мүддесіне баса назар аударды. Байтұрсынұлының еңбектері бүгінгі ұлттық білім беру жүйесінде ерекше орын алады.

Міржақып Дулатұлы — көрнекті қазақ жазушысы, ақын, қоғам қайраткері, Алаш қозғалысының белсенді мүшесі. Оның «Оян, қазақ!» деген ұраны сол кезеңдегі қазақ халқының оянуына, ұлттық сана-сезімнің қалыптасуына үлкен әсер етті. Бұл ұран халықты отаршылдық езгіге қарсы күресуге шақырған және тәуелсіздікке деген ұмтылысты оятқан еді.

Міржақып Дулатұлы сондай-ақ «Қазақ» газетінің редакторы болып, қоғамдық-саяси мәселелерді қозғап, ұлттың мұң-мұқтажын білдіретін мақалалар жазды. Ол қазақ әдебиеті мен публицистикасында ұлттық сана-сезімнің өрлеуіне айтарлықтай ықпал етті.

Жүсіпбек Аймауытов — қазақтың педагогі, жазушысы, драматург. Ол қазақ халқының сауатын ашу жолында аянбай қызмет еткен және ұлттық мәдениеттің дамуына зор үлес қосты. Оның еңбектері білім беру саласында жаңашылдықты насихаттады.

Мағжан Жұмабаев — қазақтың көрнекті ақыны, педагогі және ұлт

қайраткері. Мағжанның өлеңдері ұлттық рухты көтеруге, халықтың азаттығы мен бостандығын дәріптеуге арналды. Ол қазақ әдебиетінің классигі ретінде ұлттық мұраны сақтап, оны байытуға үлкен үлес қосты.

Әлімхан Ермеков — математик, қоғам қайраткері, Алаш қозғалысының белсенді мүшесі. Әлімхан қазақ халқының жер мәселесіне қатысты сұрақтарда нақты ғылыми зерттеулер жасап, Алаш Орда үкіметінің жер саясатына қатысқан. Оның еңбектері қазақтың жерін сақтап қалуға бағытталды.

Алаш ардақтыларының ұлт-азаттық қозғалыстағы рөлі орасан зор. Олар қазақ халқының саяси және ұлттық құқықтарын қорғау жолында аянбай күрескен. Алаш қайраткерлері тек тәуелсіздік идеяларын ғана емес, сонымен бірге ұлттық мәдениет, тіл және білім беру мәселелерін де көтерді. Олар қазақ халқын ояту, оларға білім беру арқылы ұлттық сананы қалыптастыруды мақсат етті.

Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы және басқа да Алаш ардақтылары қазақ халқының ұлттық жаңғыруында, азаттық үшін күресінде ерекше орын алады. Олардың еңбектері мен идеялары бүгінгі тәуелсіз Қазақстанның дамуы мен қалыптасуына негіз болды. Ұлт-азаттық қозғалыстың алдыңғы қатарлы тұлғаларының мұрасы қазіргі қоғам үшін де өзекті, себебі олар тәуелсіздікке, әділеттілікке, ұлттық құндылықтарды сақтауға ұмтылудың жарқын үлгісі болып табылады.

1.2 Алаш идеяларының ұлттың бірегейлігін сақтаудағы рөлі.

Алаш идеялары — қазақ халқының тарихындағы маңызды кезеңдерде қалыптасқан, ұлттың бірегейлігін сақтау мен дамытуға бағытталған саяси, мәдени және әлеуметтік концепциялар жиынтығы. XX ғасырдың басында қалыптасқан Алаш қозғалысы қазақ қоғамының саяси және әлеуметтік өміріне үлкен әсер етті. Алаш ардақтылары ұлттық сана-сезімді ояту, халықтың білім деңгейін арттыру, мәдени мұраны сақтау және ұлттық тәуелсіздік үшін күрес жүргізу мақсатында жұмыс істеді. Бүгінгі баяндамада Алаш идеяларының ұлттың бірегейлігін сақтаудағы рөлін қарастырамыз.

1. Ұлттық сана-сезімді ояту:

Алаш қайраткерлері ұлттық сана-сезімді қалыптастыру мен дамытуға ерекше назар аударды. Олар халық арасында ұлттық бірегейлік, мәдениет және тарих туралы түсінік қалыптастыруды мақсат етті. Алаш идеялары қазақ халқының тарихи мұрасын, мәдени құндылықтарын дәріптеп, ұрпақтан-

ұрпаққа жеткізуге ықпал етті. Ахмет Байтұрсынұлының «Қазақ» газеті мен Міржақып Дулатұлының «Оян, қазақ!» сынды шығармалары халықтың оянуына, ұлттық сананың қалыптасуына жол ашты.

2. Тіл мен мәдениетті сақтау:

Алаш идеяларының негізгі құрамдас бөлігі – қазақ тілін, мәдениетін және әдебиетін сақтау болды. Алаш қайраткерлері тілдің ұлттың болашағы үшін маңыздылығын түсініп, тілдің дамуына, әдебиеттің өркендеуіне көп күш жұмсады. Алаш қозғалысының жетекшілері қазақ тілінің мәртебесін көтеру, қазақша оқу мен жазу жүйесін дамыту, ұлттық әдебиетті жаңғырту мақсатында реформалар жүргізді. Ахмет Байтұрсынұлының қазақ әліпбиі мен тіл біліміне қосқан үлесі тілдің ұлттық бірегейлікті сақтаудағы рөлін айқындайды.

3. Білім мен ағартушылық:

Алаш идеялары білім мен ағартушылықты ұлттық бірегейліктің негізі ретінде қарастырады. Алаш ардақтылары қазақ халқына білім мен ғылымды жеткізу, мектептер ашу арқылы жастардың білім алуына жағдай жасауға бағытталды. Олар білімнің, ғылымның, мәдениеттің дамуы арқылы қазақ халқының алға басуына ықпал етті. Алаш қайраткерлерінің мектебі, университеттері және ағартушылық ұйымдары ұлттық білім беру жүйесінің негізін қалауда маңызды рөл атқарды.

4. Саяси тәуелсіздік пен ұлттық мүдде:

Алаш идеяларының басты мақсаты – қазақ халқының саяси тәуелсіздігі мен ұлттық мүддесін қорғау. Алаш ардақтылары Ресей империясынан тәуелсіздікке қол жеткізу үшін күресті. Олар ұлттық мүдделерді қорғау, халықтың саяси құқықтарын қорғау, жер мәселелерін шешу мақсатында жұмыс істеді. Әлихан Бөкейханның саяси қызметі мен Алаш Орда үкіметінің құрылуы ұлттық бірегейлікті сақтаудағы маңызды қадамдар болды. Алаш қозғалысының идеялары бүгінгі күнде де еліміздің саяси, экономикалық және мәдени дамуында өзекті.

5. Мәдени мұра мен дәстүрлерді сақтау:

Алаш идеялары мәдени мұра мен ұлттық дәстүрлерді сақтау, оларды жаңғырту бағытында жұмыс істеді. Алаш қайраткерлері қазақтың фольклорын, тарихын, дәстүрлерін жинақтап, оларды сақтауға, халыққа жеткізуге назар аударды. Олар ұлттық мәдениеттің байлығын насихаттау арқылы қазақ халқының өзіндік ерекшелігін сақтауға үлес қосты. Алаш қайраткерлерінің

еңбектері бүгінгі қазақ мәдениетінің негізін қалауда зор маңызға ие.

Алаш идеялары қазақ халқының ұлттық бірегейлігін сақтауда маңызды рөл атқарды. Олар ұлттық сана-сезімді ояту, тіл мен мәдениетті сақтау, білім беру мен ағартушылықты дамыту, саяси тәуелсіздік үшін күресу және мәдени мұраны жаңғырту арқылы қазақ халқының біртұтас болуын қамтамасыз етті. Алаш ардақтыларының идеялары бүгінгі күні де өзекті болып қала береді, себебі олар ұлттың бірегейлігін сақтап, Қазақстанның болашағын қалыптастыруда маңызды фактор болып табылады. Алаш идеяларының мұрасын бүгінгі білім беру жүйесінде, мәдениетте, саясатта пайдалану – ұлттың болашағы үшін аса қажет.

II. Алаш ардақтыларының әдістемелік мұрасы

2.1 Алаш қайраткерлерінің ағартушылық және білім беру саласындағы еңбектері.

Алаш қозғалысы — XX ғасырдың басында қазақ халқының ұлттық-демократиялық, мәдени, экономикалық және әлеуметтік мәселелерін көтерген, ұлттық бірлікті, тәуелсіздікті мақсат еткен тарихи қозғалыс. Алаш ардақтылары өз кезеңінде ғылыми, білім беру, әдеби, мәдени және қоғамдық мәселелерде жүйелі және әдістемелік тәсілдерді қолдана отырып, қазақ халқының ұлттық санасын оятуға, білім деңгейін арттыруға, мәдениетті дамытуға елеулі үлес қосты. Олардың әдістемелік мұрасы бүгінгі күнде де өзектілігін жоғалтпай, Қазақстанның білім беру, мәдениет және ғылым салаларында қолданылуда.

1. Білім беру әдістемесі:

Алаш ардақтылары білім беру жүйесін жетілдіру, қазақ жастарына сапалы білім беру мәселесіне ерекше мән берді. Олар қазақ мектептерін ашу, қазақ тіліндегі оқулықтарды жасау, білім беру әдістемелерін енгізу арқылы білім алуды democratization (демократияландыру) бағытында жұмыс істеді.

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілін оқытуға арналған жаңа әдістемелерді ұсынды. Оның "Әліпби" атты еңбегі қазақ балаларын сауаттандыруға негіз болды. Байтұрсынұлы оқыту әдістемесін қалыптастыруда "балаларды ана тілінде оқыту" принципін басты назарға алды, бұл әдістеме қазіргі заманғы білім беру жүйесінде де өзекті.

Міржақып Дулатұлы "Оқусыз жұрттың күні батып, білімсіз ұлттың өмірі қысқаратынын" айтып, білімнің маңыздылығын насихаттады. Ол оқыту үрдісінде жастарға ұлттық тәрбие беруге назар аударды.

2. Ғылыми-зерттеу әдістемесі:

Алаш ардақтылары ғылым мен зерттеу жұмыстарында қазақ халқының тарихы, мәдениеті, тілі, әдебиеті мәселелеріне терең зерттеулер жүргізді.

Әлихан Бөкейхан ғылым мен зерттеу жұмыстарын дамытуда үлкен еңбек сіңірді. Ол қазақ халқының тарихы мен мәдениетін, экономикасы мен саяси жағдайын зерттеп, ғылыми мақалалар жазды. Бөкейханның зерттеулері қазақ халқының тарихы мен мәдени мұрасының сақталуына ықпал етті.

Жүсіпбек Аймауытов психология мен педагогика саласындағы ғылыми зерттеулерді жүргізіп, ұлттық білім беру жүйесінде педагогикалық әдістемелерді енгізуге назар аударды.

3. Мәдениет пен әдебиетті дамыту:

Алаш ардақтылары қазақ әдебиеті мен мәдениетін дамытуда да әдістемелік жұмыстар жүргізді.

Мағжан Жұмабаев қазақ поэзиясында жаңа стиль мен әдіс-тәсілдерді енгізді. Оның шығармалары ұлттық рухты көтеруге, жастарды ұлттық сана-сезімге тәрбиелеуге арналды.

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ әдебиетін дамытуда көркем әдебиет пен публицистиканың әдістемелерін қолданды. Ол әдебиеттегі жаңа идеяларды насихаттап, қазақ әдебиетінің дамуына ықпал етті.

4. Ұлттық мәдениет пен дәстүрлерді сақтау:

Алаш ардақтылары ұлттық мәдениетті, салт-дәстүрлерді сақтау мен дамытуға арналған әдістемелерді енгізді.

Олар қазақтың фольклорын, тарихын, ұлттық дәстүрлерін жинақтап, халыққа жеткізу арқылы ұлттық бірегейлікті сақтауға үлес қосты.

Алаш ардақтыларының еңбектері арқылы қазақ халқының мәдени мұрасы жаңғыртылып, ұлттық сана-сезімнің қалыптасуына әсер етті.

Алаш ардақтыларының әдістемелік мұрасы — ұлттық білім беру, мәдениет, ғылым және әдебиет салаларында маңызды орын алады. Олар білім беру әдістемелерін жетілдіру, ғылыми зерттеулер жүргізу, мәдениетті дамыту, ұлттық дәстүрлерді сақтау арқылы қазақ халқының ұлттық санасын оятуға, мәдениетті сақтауға және дамытуға үлкен үлес қосты. Бүгінгі күнде Алаш ардақтыларының әдістемелік мұрасын пайдалану — Қазақстанның білім беру, мәдениет және ғылым салаларын дамытуда маңызды фактор болып табылады.

2.2 Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілін оқытудағы әдістемесі (қазақ тілін

оқытуға арналған әдістер, алфавит реформасы).

Ахмет Байтұрсынұлы — қазақтың көрнекті ақыны, ағартушы-педагогі, тілші-ғалымы және қоғам қайраткері. XX ғасырдың басында қазақ тілін оқыту мен ағарту ісінде ерекше рөл атқарған Байтұрсынұлының әдістемелері бүгінгі күнде де өзекті. Ол қазақ тілінің грамматикасын, фонетикасын, лексикасын жүйелеп, қазақ балаларын сауаттандыру мен ана тілінде білім алуға үлкен үлес қосты. Бұл баяндамада Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілін оқытудағы әдістемесі, оның алфавит реформасы мен оқыту әдістері қарастырылады.

1. Қазақ тілін оқытуға арналған әдістер:

Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілін оқыту әдістемесі бірнеше негізгі принциптерге негізделді:

Тілді сөйлеу практикасында қолдану: Байтұрсынұлы қазақ тілін оқытудың практикалық әдістеріне назар аударды. Ол тілдің қолдану мүмкіндігін арттыру үшін балаларды сөйлеу, оқу, жазу жұмыстарымен айналысуға ынталандырды. Оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту үшін ойын, ән, жұмбақ, тақпақ, ертегі секілді халық шығармашылығы элементтерін пайдаланды.

Ана тілінде оқыту: Ахмет Байтұрсынұлы ана тілінде білім алудың маңыздылығын атап өтті. Оның пікірі бойынша, қазақ балаларының ана тілінде білім алуына мүмкіндік беру — олардың ұлттық сана-сезімін дамыту, мәдениетін сақтау мен тіл байлығын арттыру үшін қажет.

Грамматикалық әдіс: Байтұрсынұлы грамматика мен фонетиканың негіздерін оқытуда жүйелі және ғылыми негіздемені қолданды. Ол қазақ тілінің грамматикасын, фонетикасын, морфологиясын, синтаксисін терең зерттеп, оқушыларға түсінікті әрі жеңіл тілмен түсіндірді.

2. Алфавит реформасы:

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілін оқытуда алфавит реформасын жүзеге асыруға үлкен күш жұмсады. 1929 жылы қазақ тілінің латын графикасына көшуі ұсынылды. Бұл реформаның негізгі мақсаттары:

Сауаттылықты арттыру: Алфавит реформасы қазақ халқының сауаттылығын арттыру, білім алуды жеңілдету және қазақ тілінің орфографиясын стандарттау үшін қажет болды. Байтұрсынұлы латын графикасын қазақ тілінің фонетикалық ерекшеліктеріне сәйкес келетін етіп жасауды ұсынды.

Тілдің көркемдігі мен тазалығын сақтау: Ахмет Байтұрсынұлы жаңа

алфавиттің тілдің фонетикалық жүйесін дәл көрсетуі мен қазақ тілінің ерекшеліктерін сақтауы үшін негізделгендігін атап өтті. Ол қазақ тілінің дыбыстарын, логикасын және грамматикалық құрылымын ескерді.

Халықаралық стандарттарға жақындау: Латын графикасының енгізілуі қазақ тілінің халықаралық деңгейде танылуына, басқа тілдермен байланыс орнатуына мүмкіндік берді.

3. Оқулықтар мен әдістемелік құралдар:

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілін оқытуға арналған оқулықтар мен әдістемелік құралдарды дайындады.

"Тіл құрал" атты еңбегі қазақ тілінің грамматикасын, фонетикасын, морфологиясын жүйелеп, тілдің құрылымын түсінуге мүмкіндік берді. Бұл оқулық қазақ тілін оқытуда негіз қалаушы құралдардың бірі болып табылады.

"Әліпби" еңбегі — қазақ әліпбиінің реформасына арналған. Ол балаларды сауаттандыру, тіл үйрету үшін жүйелі, логикалық әрі қызықты әдістерді енгізді. Оқулықтарында Байтұрсынұлы қазақ тілінің дыбыстарын, сөз тіркестерін, сөйлем құрылымын түсіндіре отырып, балалардың білімін арттыруға бағытталған.

Ахмет Байтұрсынұлының қазақ тілін оқытудағы әдістемесі – ұлттық білім берудің негізін қалаушы және ағартушы ретінде ерекше маңызға ие. Оның тіл үйрету әдістері, алфавит реформасы, оқулықтар мен әдістемелік құралдары қазақ халқының тілдік мұрасын сақтау, мәдениетін дамыту және білім алудың сапасын арттыру үшін маңызды рөл атқарды. Байтұрсынұлының еңбектері бүгінгі білім беру жүйесінде де өзекті болып қала бермек, себебі олар қазақ тілінің дамуына, сақталуына және жаңғыртылуына бағытталған.

2.3 Міржақып Дулатұлының оқу құралдары мен оқыту әдістері.

Міржақып Дулатұлы — қазақтың көрнекті ағартушысы, ақыны, жазушысы, педагог және қоғам қайраткері. Ол ХХ ғасырдың басында қазақ халқына білім мен мәдениетті насихаттау, оқу жүйесін жетілдіру бағытында көптеген жұмыстар атқарды. Дулатұлының оқу құралдары мен оқыту әдістері қазақ тілін, әдебиетін, мәдениетін дамытуда ерекше рөл атқарды. Бұл баяндамада Міржақып Дулатұлының оқу құралдары, оның әдістемелік тәсілдері және білім беру саласындағы қызметі қарастырылады.

1. Оқу құралдары:

Міржақып Дулатұлының оқу құралдары қазақ тілінде сауатты білім алуға,

ұлттық сана-сезімді қалыптастыруға, жастардың білімін арттыруға бағытталған.

"Оқыту құралдары": Дулатұлы оқу үдерісін жеңілдету және балаларға түсінікті ету мақсатында оқу құралдарын әзірледі. Ол қазақ тіліндегі грамматика, фонетика, лексика сияқты пәндерді қамтитын әдістемелік нұсқаулықтар ұсынды. Бұл оқу құралдары қазақ тілінің грамматикалық құрылымын түсіндіруде, балалардың тілдік дағдыларын дамытуда пайдалы болды.

"Әдебиет құралдары": Міржақып Дулатұлы қазақ әдебиетін оқыту үшін шығармаларын, өлеңдерін, ертегілерін және халық ауыз әдебиетінің үлгілерін жинақтады. Оның еңбектері ұлттық әдебиетті танып-білуге, әдеби тілдің байлығын игеруге көмектесті.

"Білімге шақыру": Дулатұлының шығармалары жастарды білім алуға, мәдениетті меңгеруге шақыратын идеологиямен бағытталған. Оның «Оян, қазақ!» атты өлеңі жастарды ояту, ұлттық сана-сезімді арттыру, білім мен мәдениетті меңгеруге ынталандыру мақсатында жазылған.

2. Оқыту әдістері:

Міржақып Дулатұлының оқыту әдістері қазақ балаларының сауатын ашу, ұлттық тәрбиені нығайту, білім алу жолында шығармашылықпен жұмыс істеу бағытында құрылды.

Практикалық әдіс: Дулатұлы оқытуда практикалық әдістерге ерекше назар аударды. Ол балаларға қазақ тілін сөйлеп, жазып, оқып үйрену барысында тәжірибелік тапсырмаларды орындауды ұсынды. Оқу барысында ойын, әңгіме, ән, жұмбақ, тақпақ секілді халық шығармашылығын пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырып, білімдерін тереңдетуге мүмкіндік берді.

Сын тұрғысынан ойлау: Дулатұлының оқыту әдістері оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауына, өз пікірлерін білдіруге, әдеби шығармаларды талқылауға мүмкіндік берді. Оқушыларға шығармашылық тапсырмалар беру, әдебиетті зерттеу, пікір алмасу арқылы өз көзқарастарын қалыптастыруға ықпал етті.

Ана тілінде білім беру: Міржақып Дулатұлы ана тілінде білім берудің маңыздылығын атап өтті. Ол қазақ балаларының өз тілінде оқу, жазу және сөйлеу дағдыларын дамытуға назар аударды. Ана тілінде білім алудың ұлттық сана-сезімді, мәдениетті және тарихты сақтау үшін қажеттілігін түсінді.

3. Ұлттық мәдениет пен тәрбиені дамыту:

Міржақып Дулатұлының оқу құралдары мен оқыту әдістері ұлттық

мәдениетті, дәстүрлерді сақтауға және дамытуға бағытталды.

Халық ауыз әдебиеті: Дулатұлы қазақтың фольклорын, мақал-мәтелдерін, ертегілерін оқытуда кеңінен пайдаланды. Бұл ұлттық мәдениетті таныту, жастарды өз тарихымен, дәстүрлерімен таныстыру мақсатында маңызды рөл атқарды.

Ұлттық тәрбие: Міржақып Дулатұлы оқушыларға ұлттық тәрбие беруді, халықтың мәдени құндылықтарын дәріптеуді мақсат етті. Ол оқушыларға патриоттық, адамгершілік, азаматтық қасиеттерді сіңіруге назар аударды.

Міржақып Дулатұлының оқу құралдары мен оқыту әдістері — қазақ білім беру жүйесінің қалыптасуына және дамуына үлкен ықпал етті. Оның оқу құралдары мен әдістемелері қазақ тілінің, әдебиеті мен мәдениетінің дамуына, ұлттық сана-сезімнің қалыптасуына үлес қосқан. Дулатұлының еңбектері бүгінгі күнде де өзекті болып қала береді, себебі олар жастардың білім алуына, мәдениетті меңгеруіне, ұлттық бірегейлікті сақтауға бағытталған. Міржақып Дулатұлының оқу әдістемесі мен құралдары бүгінгі білім беру жүйесінде қолдану арқылы ұлттық мұраны жаңғыртуға, сақтауға мүмкіндік береді.

III. Қорытынды

Алаш ардақтылары — қазақ халқының тарихындағы маңызды тұлғалар, олар ұлттық сана-сезімді ояту, білім беру, мәдениетті дамыту мен ғылымды өркендету бағытында үлкен еңбек сіңірді. Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы және басқа да Алаш зиялыларының мұрасы қазіргі Қазақстанның білім беру, мәдениет, әдебиет және ғылым салаларында маңызды рөл атқарады.

Ұлттық мұра: Алаш ардақтыларының еңбектері ұлттық тіл, мәдениет, тарих және дәстүрлерді сақтау мен дамытуға бағытталған. Олар қазақ халқының бай мәдени мұрасын жинақтап, жастарға ұсыну арқылы ұлттық бірегейлікті нығайтуға ықпал етті.

Әдістемелік мұра: Алаш ардақтыларының білім беру әдістемелері бүгінгі күнде де өзекті. Олардың оқыту әдістері, оқу құралдары мен ғылыми еңбектері ұлттық білім беру жүйесін қалыптастыруға, ғылым мен мәдениетті дамытуға ықпал етті. Әдістемелік мұралары қазақ тілін оқытуда, ғылыми зерттеулер жүргізуде, ұлттық тәрбие беруде маңызды құрал болып табылады.

Тарихи маңыз: Алаш қозғалысының тарихи маңызы зор. Бұл қозғалыс қазақ халқының тәуелсіздік, ұлттық бірлік, білім мен мәдениет мәселелерін

көтеру арқылы ұлттық сананы қалыптастыруға, ел бірлігін нығайтуға бағытталды.

Ұсыныстар:

Алаш мұрасын насихаттау: Алаш ардақтыларының шығармалары мен мұрасын мектептер мен жоғары оқу орындарында оқу бағдарламаларына енгізу арқылы жастардың ұлттық сана-сезімін дамытуға ықпал ету.

Әдістемелік зерттеулер: Алаш зиялыларының әдістемелік мұрасын зерттеп, қазіргі білім беру жүйесіне бейімдеу. Олардың тәжірибелерін зерттеу арқылы заманауи білім беру әдістемелерін жетілдіру.

Мәдени шаралар: Алаш ардақтыларына арналған конференциялар, дөңгелек үстелдер, көрмелер мен әдеби байқаулар өткізу арқылы жастардың ұлттық мәдениетке, тілге, тарихқа деген қызығушылығын арттыру.

Тарихи зерттеулер: Алаш қозғалысының тарихын зерттеуге, ғылыми жұмыстарды жүргізуге көңіл бөлу. Алаш ардақтыларының қызметі мен еңбектерін жүйелі түрде зерттеп, ғылыми негізде жаңа деректер мен фактілерді жариялау.

Интернет-ресурстар: Алаш ардақтыларының шығармаларын, әдістемелік құралдарын, тарихи құжаттарын цифрлық форматта сақтау және қолжетімді ету үшін интернет-ресурстарды дамыту.

Алаш ардақтыларының ұлттық және әдістемелік мұрасы қазақ халқының тарихында ерекше орын алады. Олардың еңбектері мен идеялары бүгінгі қоғамда өзекті болып табылады, және жастардың білім алуы мен ұлттық мәдениетті дамытуға бағытталған жұмыстарда пайдалану маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айтматова, Н. (2019). Алаш қозғалысының тарихы және оның ұлт үшін маңызы. Алматы: Қазақ университеті.
2. Әуезов, М. (2007). Алаштың ұлы тұлғалары. Алматы: Қазақ энциклопедиясы.
3. Қасымбек, С. (2021). Алаш қайраткерлерінің ұлттық идеялары мен педагогикалық көзқарастары. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
4. Мұхамедиев, С. Т. (2020). Алаш ардақтыларының әдеби және ғылыми мұрасы. Қарағанды: Қарағанды университеті.
5. Нұрпейісов, Ж. (2018). Алаш және білім: Ұлттық тәлім-тәрбие мәселелері. Алматы: Тіл және әдебиет институты.
6. Рахметова, Г. К. (2022). Алаш қозғалысының идеологиясы және оның қазіргі педагогикаға ықпалы. Білім әлемі, 14(3), 45-52.
7. Смағұлов, С. Т. (2017). Алаштың ұлттық мәдениеті мен ғылымы. Алматы: Қазақ университеті.
8. Тоқтамұратова, Л. Ж. (2021). Алаш қозғалысының педагогикалық мұрасы және оның бүгінгі педагогикадағы орны. Педагогика және психология мәселелері, 8(2), 67-75.
9. Әлімбаев, М. (2020). Алаштың ғылыми мұрасы және оның тәлімгерлік әдістері. Астана: "Алаш" баспа үйі.
10. Zhusupbekov, S. (2021). The educational ideas and practices of the Ala

■ Eurasian Innovative Scientific Research Center

Eurasian Science Review
an international, peer-reviewed, multidisciplinary
journal

Volume, 2. Issue 8
December 2024

ISSN:3006-1164